Allah bu devleti dünya durdukça payidar kılsın. Duamı kabul eyle ey her an tasarruf eden Allah'ım. Uğurlu gelsin de zaman onunla sona ersin diye Osmanlı Devleti'ni kitabımın son kısmında zikrettim.

Bil ki, bu devleti kuranlar, yeryüzünün en haşmetli ve en büyük hükümdarlarıdır. Onlar, en kudretli saltanata, en geniş memlekete sahiptirler. Yüksek bir kudret ve akıl sahibidirler. Bahtları ve kısmetleri açıktır. Çok hayır yaparlar ve ihsanda bulunurlar. Onların saltanatları en şevketli, kılıçları en keskin, mızrakları en sivridir. Mal, at ve silah bakımından yeryüzünün zenginidirler. Görüşleri en doğru, yolları en güzeldir. Şiddetli bir kuvvet ve tesirleri vardır.

Doğu'nun ve Batı'nın, karaların ve denizlerin hükümdarı, Mekke ve Medine'nin koruyucusudurlar. Allah onları, Süleyman Peygamber'den sonra hiç kimseye nasip olmayan bir hükümdarlıkla şereflendirmiştir. Bu husus, hükümdarların ve sultanların hayatlarını tetkik edenlerin malumudur.

Müneccimbaşı Ahmed Dede

exisehir

İçindekiler

Önsöz / 9

Söğüt'teki çığlık: Osman Gazi (1299-1326) / 13
O bir alperen: Orhan Gazi (1326-1361) / 19
Bir Mevlana hayranı: I. Murad-ı Hüdavendigâr (1361-1389) / 25
İlk şair: Yıldırım Bayezid (1389-1402) / 29
Güreşçi sultan: Çelebi Mehmed (1413-1421) / 33
Bilge padişah: II. Murad (1421-1451) / 37
Harita tutkunu: Fatih Sultan Mehmed (1443-1444 ve 1451-1481) / 43
Okçuların patronu: II. Bayezid (1481-1512) / 51
Vahdet-i Vücud'un Osmanlıcası:Yavuz Sultan Selim (1512-1520) / 59
Şair ve kuyumcu: Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) / 69
Selimiye'nin eğittiği sultan: II. Selim (1566-1574) / 81
'Hayır' diyemeyen padişah: III. Murad (1574-1595) / 87
Kaşıkçı ve oymacı: III. Mehmed (1595-1603) / 95
"Ata senfoni": I. Ahmed (1603-1617) / 99
Bekâr sultan: I. Mustafa (1617-1618 ve 1622-1623) / 105
Gençleştirilen hükümdar: II. Osman (1618-1622) / 107
Sokakta sert, sarayda hoşsohbet: IV. Murad (1623-1640) / 111

Samur devrinde 8 yıl: Sultan İbrahim (1640-1648) / 119
Yorulmak bilmeyen avcı: IV. Mehmed (1648-1687) / 121
Rekortmen veliaht: II. Süleyman (1687-1691) / 127
İstanbul'a adım atmayan sultan: II. Ahmed (1691-1695) / 131
Cihangirlikten Narsisizme: II. Mustafa (1695-1703) / 133
Kadın elişlerine meraklı padişah: III. Ahmed (1703-1730) / 137
Osmanlı'da kütüphane aydınlığı: I. Mahmud (1730-1754) / 145
Yangınlar padişahı: III. Osman (1754-1757) / 151
Yıldızlardan medet uman gözler: III. Mustafa (1757-1774) / 155
Evliya Padişah: I. Abdülhamid (1774-1789) / 163
Hedefi 12'den vuran atıcı: III. Selim (1789-1807) / 169
Tarihin sildiği gizemli yüz: IV. Mustafa (1807-1808) / 175
Sedefkâr, hattat, sporcu: II. Mahmud (1808-1839) / 177
Dede Efendi ile Johann Straus'un hamisi: Sultan Abdülmecid (1839-1861) / 187
Avrupa'ya zemzem götüren Sultan: Abdülaziz (1861-1876) / 197
93 günlük çıldırma nöbeti: V. Murad (Haziran-Ağustos 1876) / 205
Ağacın dilini okuyan zekâ: II. Abdülhamid (1876-1909) / 207
Çanakkale'nin hem şairi, hem sultanı: V. Mehmed Reşad (1909-1918) / 223
"Bu bir felaket": VI. Mehmed Vahdettin (1918-1922) / 229
Resmin taçsız sultanı: Halife Abdülmecid (1922-1924) / 233

Kaynaklar / 241

Önsöz

Osmanlılar gazilerdir ve galiplerdir, fisebilillah
hak yoluna durmuşlardır, gaza malını cem edüp
Hakka harc edicilerdir ve Haktan yana gidicilerdir.
Din yoluna gayretlüdürler, dünyaya
mağrur degüllerdir. Şeriat yolunu gözedicilerdir,
ehl-i şirkten intikam alıcılardır.

Oruç Beğ

Osmanlı padişahları denilince genellikle gözümüzün önüne Arz Odası'nın önünde gürleyen veya savaş meydanlarında kılıcını çekip cengâverlik eyleyen siyasî-askerî liderlerin gelmesine fazlasıyla alışmış durumdayız. Sanki padişahların 'insan' tarafı bilinçli olarak elenmiştir tarih kitaplarımızdan. Genellikle bu insan sıcaklığı eksikliğini bazı fıkra ve menkıbelerle doldurmayı tercih edişimizin gerçek sebebi, tarih galerisini hükümdarların donuk, sıkıcı ve biraz da sert görünümlü portrelerinin işgal etmiş olmasıdır. Sanki onlar hiç ağlamaz, gülmez, üzülmez, sevincinden haykırmaz, kahrolmaz, canları sıkılmaz... Velhasıl kitaplarımızdaki Osmanlı padişahları adeta harem-i hümayun haricinde şahsî hayatları olmayan bir tür robota benzerler. Osmanlı tarihi okurken o insan sıcaklığını yeterince hissedemeyişimizin altında bu soğuk gerçek yatar.

Oysa gayet tabiidir ki, onların da her insan gibi duygusal-estetik bir hayatları vardı: Başları ağrırdı, tırnakları uzardı, dişleri çürürdü, canları sıkılırdı, aşık olurlar, Sultan I. Abdülhamid'in cariyesi Ruhşah'a yazdığı sevda mektuplarında görüldüğü gibi mahrem duygularını ateşli satırlara dökmeyi de pekala bilirlerdi. Gönül sızılarını sadece seferler açarak veya devlet idaresine hayatlarını adayarak çözmezlerdi elbette. Kimisinin musikiye ve şiire, başkalarının hat sanatına, kuyumculuğa, avcılığa, giyim kuşama, binicilliğe, güreşçiliğe, marangozluğa, hatta nakış dikiş gibi kadın meşgalelerine sığındıkları bir sır değildir. Değildir ama tarih kitaplarımızda bunları ara ki bulasınız.

Piyasada Osmanlı padişahlarının çok kıyıya köşeye saklanmış, gözlerden ısrarla gizlenmiş, tarih kitaplarının satır aralarında geçiştirilen ve genellikle öldükten sonra talkın verir gibi özellikleri sayılırken bir kaç kuru madde halinde zikrediliveren insanî cevherlerinin derli toplu bir şekilde işlendiği veya hiç değilse derlendiği müstakil bir kitap bulabilmek neredeyse imkânsızdır.

Elbette şairlikleri ve bestekârlıkları, bir miktar da hattatlıkları ve sporculukları üzerinde duran kimi araştırmalar çıkmıştır ama bu kitaplarda verilen bilgiler de ya bir padişaha veya etkinliğe özel çalışmalardı (mesela *Hattat Padişahlar* veya *Sultanî Besteler* gibi) ya da haklarındaki malumat epeyce dağınık ve çoğunlukla eksikti. Padişahların diğer yönleri üzerine bilgi bulmak ise büyük ölçüde tesadüflere kalmıştır. Belki en çok bilgi sahibi olunan sultanî meşgale, II. Abdülhamid'in marangozluğudur. Ancak ona bu merakın babası Abdülmecid'den geçtiği ise nedense zikre değer bulunmaz.

Elinizdeki çalışmada yüzlerce kitap ve makaleden süzülmüş nadir ve ilginç bilgileri topluca sunmak, böylece Osmanlı tarihi imajının üzerine atılmış olan şallardan birini daha bir nebze olsun kaldırmak ve oralarda bir yerde gizlenmiş olan tarihin mahcup kalp atışlarını hissettirmek istedim siz sevgili okurlarıma.

Mümkün olduğu kadar özlü ve kanıtlı bilgilere dayalı olarak telif edilen bu kitap kuşkusuz kolaylıkla genişletilebilir ve tabir caizse köpürtülebilirdi. Padişahların şiirlerinden veya bestelerinden geniş örnekler, hoş fıkralar, ibretli anekdotlar vesaire ile metnin hacmi rahatlıkla mevcut halinin birkaç misline çıkartılabilirdi. Lakin bunu yapmak istemedim. Mümkün olduğu kadar öz, somut, konsantre edilmiş bilgilere yer vermek, özellikle bilgileri aldığım yayınları (kaynakları) mutlaka belirtmek suretiyle bizden sonra gelecek araştırmacıların önüne bu renkli kapıyı açmak, dahası, Osmanlı hanedanının kültürel tarihi üzerine araştırmaları derinleştirmek isteyenlere öncülük etmek ve nihayet tarihin bu gözlere nihan kalmış boyutunun onu sevmeye amade kardeşlerime nasıl zorlu bir engel oluşturduğunu göstermek istedim. Amacım, her zaman olduğu gibi tarihi sevdirmek.

Bahçesinde gül aşılayan bir Fatih, altını eriten ve dantel gibi işleyen bir Yavuz, hacılara asa imal ederek kutsal topraklara gidemeyişinin sızısını hafifletmek isteyen bir II. Selim, mektep kitaplarında sunulan mat portrelerinin haricinde bir de görünmeyen, saklı yüzleri olduğunu fısıldamıyorlar mı kulaklarımıza?

İşte *Osmanlı'nın Mahrem Tarihi*, çoğu üç kıtaya hükmetmiş olan sultanların bu özel, *mahrem* dünyalarına davet ediyor sizleri. Aynı zamanda kitabın "mahrem" ve "özel" denilince illa ki akla cinsellik ve Harem'in gelmemesi gerektiğini de hatırlatacaktır umudundayım.

Bu arada *Mahrem Tarih* başlığını taşıyan bir kitapta padişahların 'Harem' hayatından bahsedilmeyişini bir eksiklik olarak görecek olanlara hemen hatırlatmalıyım ki, Osmanlı kadını ve Harem hayatı üzerine hazırlayacağımız bir başka kitap yoldadır ve merak edenler bir süre sonra orada bu bilgilere rahatça ulaşabileceklerdir.

Son olarak birkaç not da kitabın konusu üzerine...

Geleneksel olarak hemen her erkek Osmanlı hanedan üyesi, el sanatları veya güzel sanatların bir ya da birkaç dalında ustalaşacak şekilde yetiştirilmiştir. Osmanlı şehzadeleri çocukluklarından itibaren sarayda Ahilik veya Fütüvvet ge-

lenekleri gereği mutlaka bir mesleğe yönlendirilirlerdi. Bu, her erkek çocuğunun, talihlerinin yaver gitmediği demlerde geçimlerini sağlayacakları bir sanata veya zanaata, bir "altın bilezik"e sahip olması gerektiği yolundaki eski Türk ve İslam geleneğinin yüzyıllarca hanedanın zihniyet ve pratiğinde yaşadığını ve ona yön verdiğini gösteren çarpıcı bir gelenektir.

İsmail Hâmi Danişmend'e bakılırsa padişahlar yaptıkları sanatlardan para bile kazanırlarmış: "Padişahların nafakalarını temin için yaptıkları bu el işleri" diyor Danişmend, "ya devlet ve saray erkânına satılır veyahut çarşılarda pazarlarda satışa çıkarılarak büyük bir rağbetle kapışılırdı." Bu ilginç notun ayrıntılarını kitapta okuyacaksınız.

Geleceğin padişahları, Enderun'un bir parçasını oluşturan "Şehzadeler Okulu"nda (Şehzadegân Mektebi'nde) yetiştirilirken, kimi hobiler geliştirmeleri ve çeşitli meslek ve meraklara (spor, moda, bahçıvanlık vb.) eğilim duymuş olmaları gayet tabiiydi. Sınıfsız bir toplumun tek aristokrat ailesi, bu alanlarda da öncülük rolünü üstlenecekti doğal olarak. Başka türlüsü de düşünülemezdi zaten.

Kitapta, tespit edebildiğimiz kadarıyla Osmanlı padişahlarının icra ettikleri meslek veya sanatlar/zanaatlar ile ilgilendikleri çeşitli konular, merakları, hobileri, sevdikleri şeyler ve davranışlar ile kişisel özellikleri, nihayet bazı 'enler ve ilkler' zaman sırasına göre ve maddeler halinde verilmiştir.[1]

Büyük ölçüde gözlerden uzak kalmış bir galerinin kapısıdır birazdan açılacak olan. Tablolara bakarken mutlaka kendinize yakın hissettiğiniz bir portre belirecektir karşınızda. Mizaçlar mizaçları çağıracak ve tarih eşliğinde sessiz bir yolculuğa çıkacaksınız. Tarih de kendimizi tanıma yolunda yapılan bir yolculuktan başka nedir zaten.

Ümraniye, Ekim 2008

Mustafa Armağan

1 Burada adları ayrıca zikredilmemiş olan bazı padişahların da bıçakçılık ve cütçülük gibi sanatlarla uğraştıkları genel bir bilgi olarak bazı kaynaklarda zikredilmektedir. Muhtemelen bu gibi kayda geçmemiş meşguliyetlerin çoğundan hiçbir zaman haberdar olamayacağız.

Söğüt'teki çığlık: Osman Gazi
(1299-1326)

> Osman, bir ahi şeyhi olması kuvvetle muhtemel olan Şeyh Edebali'nin irşadı ve beline gaza kılıcını bağlaması ile (bu tam bir ahi âdetidir) gazi olmuş, gazâ akınlarına başlamıştır.
>
> **Halil İnalcık**

Tarih tamamen dikkat demektir. Osman Gazi'nin doğum tarihi 1258. Bu tarih size neyi hatırlatıyor bilmem ama bana, İslam medeniyetinin kalbinin Moğollar tarafından söküldüğü yılı hatırlatıyor. 13 Şubat 1258'de bir yandan İslam aleminin yüzlerce yıldır oluşturduğu muhteşem medeniyet birikimi yakılıp yıkılırken, öbür yandan Kuzeybatı Anadolu'da, Ertuğrul Gazi'nin bir oğlu dünyaya geliyordu. O bebeğin torunları, yıkılmakta olan İslam aleminin çatısını, 600 yıl daha dik tutmayı başaracak ve tarihe en uzun soluklu şahlanışlardan birini yaşatacaklardı.

Sadece bu olay bile, Müneccimbaşı Ahmet Dede ve Hoca Sadeddin Efendi gibi içeriden şahitlere olduğu kadar bana da Osmanoğullarının tarih sahnesine tesadüfen çıkmadıklarını, adeta İlahi bir nefhayla *itildiklerini* göstermeye yetiyor. Eğer Osmanlı Devleti gibi İslamiyetin bayrağını yüceltici ve İslam

alemini birleştirici bir güç zamanında devreye girmeseydi, İslam alemi muhtemelen 1918'de yaşadığı parçalanmışlık ve zilleti daha 15-16. yüzyıllarda yaşayabilecekti.

Bostanzade Yahya'nın tasvirine göre uzun boylu, ak benizli ve kumral kaşlıymış tarihin en büyük devletlerinden birinin kurucusu Osman Gazi. *Müneccimbaşı Tarihi*'ne göre ise kara yağız, çatık kaşlı, yuvarlak yüzlüydü. Omuzlarının arası açıktı. Ayakta dururken, elleri dizlerini geçerdi.[2] Bu tariften ya bacaklarının kısa veya ellerinin normalden uzun olduğunu öğreniyoruz ki, bu vücut tipi Halife Abdülmecid'e kadar 600 küsur yıl boyunca yaşamış görünüyor.

Gayet sade, sefahat ve eğlenceden uzak bir hayat yaşadığını öğrendiğimiz Osman Gazi'nin arkadaşları arasındaki lakabı, "Kara Osman"dır. Seyyah İbn Battuta ise ona "Osmancık" denildiğini aktarır. Geçimini kendi koyunlarından elde ettiği ürünlerle (süt, yoğurt, peynir vb.) sağlarmış. Hatta bir ara fethettikleri bir şehrin pazarına götürmüşler Osmancık'ı ve buradaki satıcılardan 'bac', yani vergi almanın beylik hakkı olduğuna inandırmaya çalışmışlar. Osman Gazi, elinin emeği olmadan böyle bir 'hava parası'nın nasıl olup da hakkı olabileceğini anlamamış bir türlü. Böylece bu yağlı geliri elinin tersiyle reddetmiş.

Zaten öldükten sonra terekesinden altın ve gümüş adına değerli herhangi bir şey çıkmaması da bu tok gözlülüğünü yeterince gösteriyor. Terekesinden çıkanlar şunlardan ibarettir: Denizli bezinden yapılmış sarık, at için zırh takımı, bir tuzluk, bir tahta kaşık, bir başlık, bir çift çizme, Alaşehir dokumasından kırmızı renkli sancaklar, bir kılıç, bir tirkeş (okluk), bir mızrak ve misafirlerine ikram için beslediği üç sürü koyun.

Ancak davranışlarıyla tam bir "gazi" karakteri gösteren Osman Bey'in özel zevkleri konusunda herhangi bir somut bilgiye sahip değiliz. Yalnız Bursa'daki türbesinde bulunan

2 Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Müneccimbaşı Tarihi* (*Sahaif-ül-Ahbar fi Vekayi-ül-A'sar*), cilt 1, Çeviren: İsmail Erünsal, İstanbul tarihsiz, Tercüman 1001 Temel Eser, s. 69.

ve kendisinin kullandığı söylenen iri taneli bir ağaç tespih ile bir davulun (*tabl*) 12. hicri yüzyılın sonlarına kadar saklandığına ve ziyaret edildiğine dair bir kayda rastlanır kitaplarda. Bunlar Selçuklu Sultanı tarafından gönderilen hediyelerdendir.[3] Ne var ki, bu ağaç tespih ve yine kendisinden miras kaldığı rivayet olunan bir davul kasnağı gibi parçalar "Küçük Kıyamet" (*Kıyamet-i Sugra*) adı verilen 1855 Bursa depreminden sonra çıkan bir yangında yanmış ve maalesef günümüze intikal edememiştir.[4]

"Osman Gazi nasıl giyinirdi acaba?" diye sorduğumuzda ilk başvuracağımız kaynak olan resimler bize onun hakkında anakronik bir izlenim vermekten öteye gidemezler. Yani klasik dönem Osmanlı padişahları nasıl giyinmişse, Osman Gazi'ye de aynı giysileri giydirir ressamlar. Mesela Konstantin Kapıdağlı'nın 18. yüzyıl sonlarında yaptığı padişah portreleri serisi onu Kanuni veya III. Murad'dan ayırd edemeyeceğimiz kadar klasik bir kıyafet içinde resmeder.

Öte yandan kitaplara baktığımızda başına kırmızı çuhadan "Horasanî" denilen ("Çağatayî tarzda") uzun bir külah giydiği, üzerine "ak çalma"dan (beyaz) yuvarlak burmalı bir tülbent sardığı yazılıdır. Bu, Müslüman Uygur ulularının giydiklerine benzer bir sarıktı. Cübbesi uzun olup geniş kırmızı yakalı idi.

İlk bakışta şaşırtıcı görünen bir ayrıntı olarak şunu zikredelim: Osman Gazi bir kere sırtına giydiği bir elbiseyi bir daha giymezmiş. Şaşırdınız, biliyorum. (Hani gösterişten, israftan uzaktı?) Ancak bunun sebebi, zannettiğiniz gibi müsrifliği değil, başka birisini, yani bir garibanı sevindirmektir.[5] Birisi elbisesine dikkatlice baksa hemen çıkarıp ona bağışlardı. Eski bir metinde geçtiği gibi, 'yalıncakları', yani giyecek elbise ve ayakkabısı olmayanları giydirip donatırdı ve 'dul avratlara' sadaka verirdi.

---

3 Ahmed Rasim, *Osmanlı Tarihi: Seçmeler*, Hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul 1968, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 7-8.

4 Ziya Nur Aksun, *Gayr-ı Resmî Tarihimiz: Osmanlı Padişahları*, İstanbul 1977, Marifet Yayınları, s. 17.

5 Bedi Şehsuvaroğlu, "Osmanlı padişahlarının son günleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 4, Ocak 1968, s. 65.

Osman Gazi'yi koltuğumsu bir yer minderinde elinde kılıçla otururken gösteren ilginç bir minyatür.

Eski bir Türk kabile adeti vardır: Hıdrellez günü aşiret reisinin evi yağmaya açılırdı. Bey ile hanımı yanlarına hiçbir şey almadan evlerinden çıkarlar ve arkalarından aşiret mensupları hücum edip evi yağmalarlardı. Buna "Bey evinin açılması" denilirdi. Osman Gazi de evini yılda bir gün yağmaya açardı.

İlk Osmanlı padişahı kabul edilen ama "Sultan" değil de, "Bey" ve "Gazi" unvanlarını kullanan Osman Gazi'ye sonradan atfedilen bir şiir vardır elimizde ve baştan sona kahramanlık temasını işlemektedir. Bu şiirin Osman Gazi'ye aidiyeti şüpheli olsa da, neden başka bir şiirin değil de bunun yakıştırıldığı yine de ilginç bir sıhhat testi olmaktadır. Elimizdeki manzume şöyledir:

Gönül kerestesiyle bir yeni şehir ve pazar yap
Zulm eyleme rençberlere her ne istersen var yap

Eski Yenişehri barı, İnegöl'e dek hep varı
Kırup geçirdün küffarı Bursa'yı da yık tekrar yap
Kurd olup gel gir sürüye, aslan ol bakma girüye
Çar idüp haydi çeriye, dil geçidini hisar yap
İznik şehrine hor bakma, Sakarya suyu gibi akma
İznikmid'i de al bakma, her burcunda bir hisar yap
Osman, Ertuğrul oğlusun, Oğuz, Karahan neslisin
Hakkın bir kemter kulusun, İslambol'u aç, gülzar yap.

Osman Gazi, kaynakların ağız birliği etmişçesine söyledikleri gibi gayet kanaatkâr ve almayı değil, vermeyi seven bir insandı. Gerek şahsî gelirlerinden, gerekse ganimetten, yani "gaza malı"ndan eline ne geçerse ihtiyaç sahiplerine yedirmek, adetiydi. Mesela her ikindi vakti, dairesinde ne kadar adamı varsa karınlarını doyururdu. Ancak ilginç bir müzikli yemektir bu. (Sonradan da göreceğimiz gibi Osmanlılar yemek sırasında değil ama yemekten önce müzik dinlemeyi tercih ederlerdi.) Sofra kurulmadan önce Selçuklu Sultanı Alaeddin'in gönderdiği beylik alametlerinin bir parçası olan mehterhaneyi çaldırır ve yemek servisi bu müzik ziyafetinden sonra başlardı.[6] Bu sofranın bir başka özelliği de, yoksul veya zengin, Müslüman veya Hıristiyan ayrımı yapılmadan her kesimden insanın kendisine yer bulabilmesiydi.

Eh, Osman Gazi gibi bir bahadır er olur da güreş tutmadan olur mu? İşte bazı kaynaklar onun pehlivanlık da yaptığını ve gayet sağlam bir silahşor olduğunu yazmak suretiyle bu merakımızı gideriyorlar.

Kişisel özellikleri hakkında pek bir bilgi yok diye yola çıktık ama Osmanlı Devleti'ni kuran yiğidin şahsiyetini alacalı bulacalı da olsa tanımış olduk böylece.

Ne diyelim: Darısı evlatlarının başına!

6 *Age*, s. 64.

O bir alperen: Orhan Gazi
(1326-1361)

Bir buçuk asır bütün imparatorluk için model, Orhan'dı.
Ahmet Hamdi Tanpınar

Orhan Gazi, *Heşt Behişt* adlı Farsça Osmanlı tarihinin tarihin yazarı İdris-i Bitlisî'ye göre Osmanlı Devleti'nin hakiki kurucusudur. Osmanlı tarihçiliğinin göz kapakları olmayan piri Halil İnalcık'a göre "Sultan" unvanını alan ilk Osmanlı hükümdarı Orhan'dır. Son Osmanlı vakanüvisi Abdurrahman Şeref Bey'e göre ise babası Osman Gazi'nin kurmaya başladığı devlet binasını sağlam temeller üzerine oturtan, Anadolu sahralarında çadır kurarak gezen bir aşireti, adaletli yönetimiyle Avrupa ve Asya'daki topraklarında hüküm yürüten bir devlet kıvamına getirmeyi başaran bir alperendir.

Bütün bu büyük kuruculuk vasfının arkasında dedesi Şeyh Edebali'nin edeb tezgâhı, babası Osman'ın yalçın iradesi ve bükülmez dürüstlüğü, ağabeyi Alaaddin'in derviş meşrepliği ve alçakgönüllülüğü ile devrin ulema ve şeyhlerinin kutlu duaları ve nazarları yatar.

Osmanlı padişahları içinde 36 yıl ile en uzun süre hükümdarlık yapan üçüncü sultan olan Orhan Gazi, kaynaklara bakılırsa pembe beyaz yuvarlak yüzlü, çatık kaşlı, top

sakallı, uzun boylu, geniş omuzlu, koç burunlu, iri ela gözlü, yakışıklı, heybetli ve çok kuvvetli biriymiş. Rum tarihçisi Halkokondiles Orhan Gazi hakkında "Gayet nazik, bilhassa gazilere, sanatkârlara ve fakirlere karşı cömertti" tespitinde bulunur. Tarihçi Neşrî ise onun ilim adamlarını ve hafızları sevdiğini ve onlara *ulufe* adı altında düzenli bir gelir temin ettiğini yazmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin sağlam temeller üzerine bina edilmesindeki katkıları inkâr edilemeyecek olan Orhan Gazi'nin Yarhisar Tekfuru'nun kızı Nilüfer Hatun'la evliliği, oğlu Murad'ın ondan dünyaya gelmesi, dolayısıyla Osmanlı soyunun Nilüfer Hatun'dan yürümüş olması dolayısıyla biraz fazla öne çıkarılmıştır.

Ancak salt kronoloji açısından baktığımızda şöyle garip bir durum çıkıyor karşımıza: Orhan Gazi, Nilüfer Hatun'la evlendiğinde 11-12 yaşlarında bulunuyordu. Dolayısıyla Nilüfer Hatun'un Orhan Gazi'den 5-6 yaş büyük olduğunu ve onunla evliliğinin en azından başlangıçta sembolik bir mahiyet taşıdığı söylenebilir. Bu yüzden Reşad Ekrem Koçu'nun zannettiği gibi 11 yaşındaki bir çocuğun 16 yaşındaki bir genç kızı "aguş-i muhabbete çekmesi" herhalde pek makul bir vaziyet olmasa gerek.

İlginç olan hususlardan bir diğeri de, Orhan Gazi'nin Bizans İmparatoru Yoannes Kantakuzen'in kızı Teodora ile yaptığı siyasî evliliğidir. Karşılığında Osmanlılar 5 bin asker verecekti Bizans'ın hizmetine. Ve anlaşılan imparator olan kayınpederinin de bazı şartları vardı. Mesela bir kayıttan öğrendiğimiz kadarıyla Orhan Gazi eşiyle birlikte her yıl İstanbul'a, Üsküdar civarına, gelir, askerleri çimenlerin üzerine halılar serer (demek mevsim bahar veya yazdır) ve Bizans İmparatorunun askerleri bir kayıkla Kızkulesi civarına gelip Teodora'yı alır, babasının sarayına götürür, kız bir süre orada kalıp ailesiyle hasret giderdikten sonra tekrar getirip yine Kızkulesi civarında Orhan Bey'in askerlerine teslim ederlerdi.

Taşköprülüzade'deki bir minyatüre göre Orhan Gazi (solda) devrin ilim adamlarından Alâeddin el-Esved ile görüşüyor. Orhan Gazi elleri önünde bağlı, bütün edebiyle dinliyor hocasını.

Güzel sanatlara ilgi duyup duymadığı hakkında kesin bir bilgimiz yoksa da, Louvre Müzesi'nde sergilenen bronz bir vazo onun ismini taşımaktadır. Bu, bir ipucu olarak değerlendirilmeli ve Orhan Gazi'nin sanat cephesi daha derinlemesine incelenmelidir.[7]

7 Doğan Kuban, *Turkish Culture & Arts*, İstanbul 1986, Anadolu Bankası Yayınları, s. 119.

ST. Petersburg'da bulunan Ahmedî'nin *İskendernâme*'sine göre Orhan Gazi Rum rahip Palamas ile görüşüyor. Kıyafetleri dikkat çekecek kadar farklı. Başlarda üsküf var; henüz sarık gelmemiş.

Kendisini bizzat görmek bahtiyarlığına erişen seyyah İbn Battuta onu bize "Türkmen padişahlarının en ulusu" ve "toprak, asker ve varlık bakımından onların en üstünü" olarak tanıtır. İbn Battuta'ya göre, Orhan Bey'in bir özelliği de, yüz kadar kaleye hakim olması ve çoğu zamanını bunları dolaşmakla geçirmesidir. "Denildiğine göre" diye ekler seyyahımız, "hiçbir şehirde bir aydan fazla oturmaz, aralıksız olarak kâfirlerle savaşı sürdürür, onların kalelerini bir bir kuşatarak ellerinden alır"mış.

Orhan Gazi'nin en büyük zevklerinden birisi, "Yaptırdığı camilerin kandillerini kendi elleriyle" yakmak ve "imaretlerinde pişirttiği ilk yemeği kendi eliyle fakirlere ve gariplere"

dağıtmaktı.[8] Tanpınar ise Orhan Gazi'nin kurucu özelliğini şöyle vasfetmektedir: "O bir başlangıç noktasını bir imparatorluk yapmakla kalmaz, ona rahım ve şefkatin derinliğini de katar."[9]

Bostanzade Yahya'nın *Duru Tarih*'ine bakılırsa Orhan Gazi, Salı ve Perşembe günleri oruç tutar, Mevlana hazretlerine hürmeten başına umumiyetle sikke giyer ve üstüne de bir beyaz sarık sarardı.[10] Bazı kaynaklar ak börk giydiğini yazar.

Gelin Orhan Gazi'yi hakkıyla anlamaya çalışmış en nitelikli zekâlardan birisi olan Ahmet Hamdi Tanpınar'ın katkısını epigraftaki sözüyle sınırlamayalım ve sözün tamamını dinleyelim. Bakın bu cins sanatkârın delici bakışı, onu Yunus Emre'nin kanatlarında uçarken nasıl ustaca yakalıyor:

> Ben Orhan Gazi'yi ve onunla ikinci imparatorluğu kurmağa çalışanların hiç birini Yûnus'tan ayırmadım. Ne zaman Orhan Gazi'nin çehresine eğilsem, orada Yunus Divanı'ndan aksetmiş çizgiler görürüm ve bütün o fütuhatların arkasında bu ruh kasırgası ile Türkçede doğan yapıcı değerler dünyasını selamlarım.

8 Bostanzade Yahya Efendi, *Duru Tarih (Tarih-i Sâff Tuhfetu'l-Ahbab)*, Hazırlayan: Necdet Sakaoğlu, İstanbul 1978, Milliyet Yayınları, s. 31.

9 Bkz. Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir*, İstanbul 1988, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 114-115.

10 Bedi Şehsuvaroğlu, "Osmanlı padişahlarının son günleri ve ölümleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 5, Şubat 1968, s. 48.

Bir Mevlana hayranı: I. Murad-ı Hüdavendigâr
(1361-1389)

Bir gece rüyalarında nur yüzlü bir kimse "Edirne'de bir saray yaptırınız" dedi ve sarayın yerini gösterdi. Ertesi gün Gazi Hüdavendigâr, devlet ileri gelenleriyle o yeri buldular ve büyük bir saray bina ettirip şehri de saltanat merkezi yaptılar.

Müneccimbaşı Ahmed Dede

Osmanlı padişahlarının bir kısmının aynı zamanda, asker olarak yetiştirildiklerini biliyoruz. Özellikle ilk on padişah ve sonrakiler içinde de "Genç" Osman, IV. Murad, II. Mustafa gibileri ordularının başında sefere bizzat çıkmışlar ve savaş meydanlarında veya kuşatmalarda çeşitli başarılar kazanmışlardır. Ancak IV. Murad hariç sonraki padişahlar içinde 'mareşal', yani bir büyük savaşı planlayan ve yöneten kurmay başkanı bulmak kolay değilken, ilk on padişahta mareşalliğin neredeyse genetik bir vasıf olarak karşımıza çıktığı görülür.

Bu, hanedanlar tarihinde kolay rastlanan bir durum değildir. Osmanlı hanedanından peş peşe bu kadar başarılı askerî liderin yetişmesi, adeta bir mucizedir.

İlk on padişah içinde sefer sırasında vefat eden üç ismi tanıyoruz. Bunlar I. Murad, Fatih ve Kanuni'dir. Ancak son

ikisi, sefer sırasında ruhlarını teslim etmiş olsalar da, düşmanla sıcak temas halinde değillerdi. Fatih muhtemelen Memluk seferine gidiyordu, Gebze civarında uzun zamandır devam eden nikris hastalığının komplikasyonuyla hayatını kaybetti. (Zehirlendiği iddiaları muhtemelen doğru değildir.) Kanuni de Zigetvar seferindeydi fakat o da hastaydı, hastalığının ilerlemesiyle vefat etti. Bizzat savaş meydanında, uğradığı bir suikastle şehit edilen tek Osmanlı padişahı ise Sultan I. Murad oldu.

Kaynaklar onu orta boylu, uzun boyunlu, değirmi çehreli, büyük (koç) burunlu, iri parlak gözlü, çatık, gür, şahin bakışlı, büyük ve seyrek dişli, geniş göğüslü olarak anlatırlar. Sakalı ne uzun, ne de kısaydı. Parmakları uzun ve kalın, birbirinden ayrıydı. Pençeleri çok kuvvetliydi. (Güya Osmanlı tuğrası da onun pençesini kağıda basmasından doğmuş imiş.) Savaşlarda uzaklardan bile duyulabilen gür bir sesi vardı.

Osmanlı kaynaklarında hayırseverliği ve adaleti ısrarla vurgulanan I. Murad, bazı Batı kaynaklarında ise az konuşan ama konuştuğu zaman güzel sözler söyleyen "hayırhah bir hükümdar, yorulmak bilmeyen bir avcı ve kibar bir şövalye" olarak öne çıkartılır (Halkokondiles). Dimitri Kantemir'e göre "doğruluğun simgesi" olarak tanınır. Yenilmez bir ruh gücüne sahiptir, duasında ve namazındadır, bilginlerle tartışmayı çok sever ve "sof" denilen çok hafif ve ince dokunmuş bir yünlü kumaşı giyerdi ki, bu, dervişlerin ve din adamlarının giysisiydi.[11] "Halk tarafından koruyucu, mübarek bir baba gibi sevildiği de rivayet edilir ki, "Hüdâvendigâr" unvanını bundan dolayı almış olduğunu biliyoruz. Halil İnalcık ise "Gazi Hudâvendigâr" unvanının onun gazâ erliği ile imparatorluk kurucusu kimliğini ifade ettiği kanaatindedir.[12]

I. Murad'ın pek çok Osmanlı padişahı gibi ava düşkün olduğu biliniyor. Tarihçi Neşrî, "Dahı avı gayet sever idi ve

11 Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, 1, Çeviren: Özdemir Çobanoğlu, Ankara 1979, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 43.

12 Halil İnalcık, "Murad I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 31, İstanbul 2006, s. 163.

nice bin altun ve gümüş halkalı iğleri var idi. Doğanları yine öyle idi" diyerek onun bu tarafını över.

İlginç noktalardan biri de, I. Murad'ın özel bir kütüphanesi olduğunu bildiğimiz ilk padişah olmasıdır. Bunu nereden mi anlıyoruz? Kütüphanesi için istinsah (kopya) edilmiş olan bazı eserlerden.[13]

Ahmedî'nin *İskendernâme*'sine göre I. Murad'ın Kosova'da şehit edilmesi olayı. 15. yüzyıla ait bu erken dönem minyatüründe padişah ve erkânın giysileri orijinaline daha sadık olarak resmedilmiş.

Bir de Mevlana'ya karşı aşırı bir sevgisi bulunuyordu. "Hünkâr" ve "Hüdavendigâr" unvanlarını almasında bu derin sevginin etkisini görenler vardır. Bu yüzden Mevlana'ya

13 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 1, 2. baskı, İstanbul 1988, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 170.

ait bir elbisenin parçalarına altın diktirip tac (*sikke*) edinmişti, üzerine de yuvarlak sarık sarardı.[14] Bu başlık, Bursa'daki türbesinde 17. yüzyıl başlarına kadar muhafaza ediliyordu. Hatta Osmanlı padişahları çıktıkları bazı seferlerde bu sikkeyi sultanlık tacı olarak başlarına koymuşlardır.

Genellikle kırmızı renkle süslenmiş beyaz elbiseler giymeyi tercih ederdi. Başına giydiği külah altın yaldızlıydı ve kenarları sarıktan bir parmak kadar dışarı taşardı.

Osman Gazi'den beri devam eden Ahiliğin onda yeni bir aşamaya ulaştığını görüyoruz. Tarihçi İsmail Hakkı Uzunçarşılı bize I. Murad'ın bizzat Ahi reisi, yani başkanı olduğunu belirtmektedir.[15] Bu özelliğini, oğlu Şehzade Bayezid'i Germiyanoğlu Ali Bey'in kızıyla evlendirdiği düğünde şahsına gönderilen hediyelerin hiçbirini alıkoymayıp hepsini beylere, devlet ileri gelenlerine, ulemaya ve fakir fukaraya dağıttırmasında da görebiliyoruz. Nitekim bir vakfiyesinde "Ahilerden kuşandığım kuşağı Ahi Musa'ya kendi elimle kuşattım" demektedir.[16]

Rumeli (Balkan) fetihlerine öncelik veren ve Edirne'yi ikinci başkent olarak kurgulayan I. Murad'ın saltanatında Anadolu'da diğer beyliklere üstünlük sağlanmış ve böylece "Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk taslağı meydana çıkmıştır."[17]

Bursa'da, Tophane semtinde, Osman ve Orhan gazilerin türbelerinin az yukarısında Şehadet Camii derler bir mabed vardır. Rivayet oldur ki, Murad-ı Hüdavendigâr 1389 yılında Kosova Meydan Savaşı'na gitmek için yola çıkmadan evvel son namazını yeni hizmete açtığı bu camide kılmıştır. Savaşta şehit olunca caminin ismi onun şehitliğinden mülhem Şehadet (Şehitlik) Camii adını almıştır.

---

14 Bedi Şehsuvaroğlu, "Osmanlı padişahlarının son günleri ve ölümleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 6, Mart 1968, s. 79.

15 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları*, Ankara 1985, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 147.

16 Bkz. Necdet Sakaoğlu, "Murad I (Hüdavendigâr)", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, cilt 2, İstanbul 2008, Yapı Kredi Yayınları, s. 235.

17 İnalcık, agm, s. 163.

İlk şair: Yıldırım Bayezid
(1389-1402)

Sâm[18] gibi bir padişah idi.
Evliya Çelebi

Bursa'nın çekim merkezi olan Ulucami'nin bir Niğbolu adağı olduğunu bilir miydiniz? Rivayete göre Yıldırım Bayezid, Niğbolu seferini zaferle taçlandırırsa ganimet malından 20 tane ayrı cami yaptıracağı yolunda bir adakta bulunur. Derken zafer müyesser olur ve başlar adamlarıyla beraber camilerin yerlerini belirlemeye. Bir süre sonra bu camileri ayrı ayrı yaptırmanın çetinliğini gören Yıldırım Bayezid, bir çözüm bulmalarını ister etrafından. Onlar da adağında 20 kubbeden söz ettiğini, eğer 20 kubbeli bir cami yaptırırsa bu adağın yerine gelmiş sayılacağını söyleyerek ikna ederler onu ve Ulucami böylece ortaya çıkar.

Daha Kosova sahrasında Sırplarla savaşırken savaşın talihini değiştiren komutan olarak ünlenen Şehzade Bayezid'in, babası bir suikastle şehit edilince ileri gelenler tarafından tereddütsüz padişah 'seçilmiş' olması da gösteriyor ki, tahtı bileğinin gücüyle hak etmişti. Nitekim en büyük zaferlerin-

18 İncil'de geçen Hz. Nuh'un oğullarından biri.

den biri olan Niğbolu'da bu başarısını cümle âleme kanıtlamıştı. Başında bulunduğu silahlı kuvvetleri Anadolu'dan Rumeli'ye, oradan da tekrar Anadolu'ya yıldırım süratinde sevk ettiği için almıştı "Yıldırım" unvanını. Evliya Çelebi, bu unvanın hikâyesini şöyle anlatır:

> Yıldırım Bayezid bir senede Sinop'tan Eflak'a geçip, bir yılda yıldırım gibi yedi kere yetiştiği için Emir Sultan Bursa'da "Bayezid'im, sen Yıldırım oldun" demiş ve adı Yıldırım Bayezid Han olmuştur.

Nitekim Niğbolu kalesini kuşatan Haçlı ordusunun arasına tek başına bir sis gibi dalıp kale komutanı Doğan Bey'e bizzat haber ulaştıracak kadar cesur bir asker olan Yıldırım Bayezid'in şemaili kitaplarda şöyle anlatılır: Kızıl, tunç rengi (Müneccimbaşı'na göre kırmızı ve sarıya çalan beyaz) değirmi çehreli, yeşilimsi mavi gözlü, gür kaşlı, sarı sakallı, büyük burunlu, şehla ve korkunç bakışlı, orta boylu ve kuvvetli bünyeli idi. Başka bir yerde ise sarışın, parlak sakallı, çatık kaşlı, kırmızı yüzlü, mavi gözlü, iri burunlu, bakışları korkutucu, uzun boylu ve topluca bir tip olarak tasvir edilir.

Ava ve avcılığa son derece meraklı olduğu bilinen Yıldırım Bayezid, eski Türk hanedan geleneklerine uyarak kalabalık av heyetleri kurmuş ve onlara devletin resmî teşkilatı içinde yer vermiştir.[19] Böylece Osmanlı Sarayında IV. Mehmed ile zirvesine ulaşacak av teşkilatının kurucusunun Yıldırım Bayezid olduğunu görüyoruz. Nitekim Niğbolu savaşında mağlup ve esir ettiği Avrupa'nın şöhretli şövalyelerini Bursa'da Bey Sarayı'na getirmiş ve bu muhteşem av heyetinin eşliğinde Uludağ'a avlanmaya götürmüştür.

Ava meraklı olur da, diğer sporlara uzak durduğu söylenebilir mi dördüncü padişahın? Tarihçiler pehlivan olduğunu, silah kullanmaktaki maharetini ve ata binmekteki ustalığını anlata anlata bitiremiyorlar.

---

19 Vasfi Mahir Kocatürk, *Osmanlı Padişahları*, 6. baskı, Ankara 1968, Edebiyat Yayınevi, s. 61.

Hünername'deki bu minyatür, Yıldırım Bayezid'i Kosova'da yapılan cülus merasiminde gösteriyor.

Kaynaklarda şiir yazdığı söylenen ama öyle böyle değil, ciddi bir edayla söylenen ilk padişah, Yıldırım Bayezid'dir. Bazı meclislerde "Yıldırım" mahlasıyla şiir söylediği rivayet edilir. Mahlasını bildiğimiz ilk padişah da odur. Uzmanların, 'sade bir dille söylenen bu manzumelerde halk deyimleri de kullanılmıştır' tespitinden yola çıkarsak Yıldırım Bayezid'in halk şiiri türünde yazdığı söylenebilir. Nitekim torunlarından IV. Murad'da da halk şiiri geleneğinin izdüşümünü göreceğiz. Ne var ki şiirlerinden herhangi bir örnek elimizde yoktur.

Onun bir özelliği de İstanbul'u ilk kuşatan Osmanlı padişahı olmasıdır. Hatta bir değil, bir kaç defa kuşatmış, ikincisinde şehir neredeyse düşmek üzere iken Bizans İmparatoruyla İstanbul'da bir Müslüman mahallesi kurulması, bir cami yapılması, bu camiye imam ve hatip atanması ve Müslümanların hukukî işleri için bir kadı gönderilmesi şartıyla kuşatmayı kaldırmıştı. İstanbul'a yerleştirilen bu ilk Müslüman ahali, Göynük ve Taraklı Yenicesi'nden getirilerek

iskân olunmuştur. Ancak Osmanlılar 1402'de Timur'a yenilince İmparator, Müslümanları şehirden çıkarmış, camiyi de tahrip etmiştir.

Osmanlı hanedanı içinde ilk defa "serasere" giyenin, gümüş ve altın tabaktan yemek yiyenin Yıldırım Bayezid olduğu söylenir. (*Seraser*, ipekli ve altın, gümüş işlemeli kıymetli bir kumaşın adı olup daha çok kürklerin üzerine kaplanırdı.) Müneccimbaşı Ahmed Dede'ye bakılırsa Yıldırım Bayezid Bursa'nın çiçekli kadifesinden dikilmiş kaftanlar giyerdi. Yine Osmanlı hanedanında ilk defa "umerâ"ya ait "sırmalı kadife elbiseler" giyen ve içki içen padişahın Yıldırım Bayezid olduğu kanaati yaygındır.[20] Sarık sarma tarzı ise babaları ve dedelerininki gibiydi. Niğbolu'da esir aldığı Alman, Fransız, İngiliz şövalyelerine dönüşlerinde top top Bursa kumaşları hediye ettiği ve daha 14. yüzyılın başlarında Paris'te Osmanlı kumaşlarının moda olduğunu Rouillard'ın Fransızca doktora tezinden öğreniyoruz.

Bir de onun tarikat bağlantısından söz edelim. Damadı, Bursa'nın kutuplarından Emir Sultan'dır ve Emir Sultan Bayramiyye tarikatindendir. Fakat Yıldırım Bayezid'in damadının tarikatine değil, kendi devrinde etkili olan Zeyniyye tarikatine intisap ettiğine dair bir rivayet de vardır.[21]

Son olarak ilginç bir not aktaralım: Yıldırım Bayezid'in gümüşten büyük bir havuzu varmış ve gusül abdestini bu havuzdan alırmış.[22] Rivayet doğru mudur bilinmez ama Ulucami'nin ortasında çağlayan havuz onun su sevgisini yeterince anlatmıyor mu zaten?

Timur'a esir düşen Bayezid'in yüzüğünün kaşındaki zehiri içerek intihar ettiği söylenirse de, haftalarca yanında esir kalan bir padişaha karşı bu tedbirsizliği göstereceğine inanmak zor görünüyor. Aslında Timur amacına ulaşmış ve rakibinin kahrından ölmesini sağlamıştır. Yıldırım Bayezid sağ kalsaydı bile yaşadığı zillet yüzünden manen ölü sayılırdı.

---

20 Midhat Sertoğlu, "Kanûnî devrinin perde arkası", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 1, Ocak 1976, s. 20.

21 Bkz. Hasan Alakese, *Türk Tarihinde Mutasavvıf Hükümdarlar*, İstanbul 2004, Okul Yayınları, s. 82.

22 Bostanzade Yahya, *Duru Tarih*, s. 48.

Güreşçi sultan: Çelebi Mehmed
(1413-1421)

[Çelebi Mehmed'in] Hidemâtı Yavuz Sultan Selim'in
veya hem-nâmı olan Fatih Sultan Mehmed Han-ı
sâninin icraât-ı cihângirâneleri yanında
sönük görünüyorsa da, ahvâl-i
umumiye nazar-ı itibare alındığı takdirde
kadren daha gâlibdir.
Abdurrahman Şeref Bey

Osmanlı Devleti'ni Timur fetretinden çıkaran, anarşi dönemine son veren ve bu yüzden ismi, devletin ikinci kurucusu (*bâni-i sânî*) olarak saygıyla yad edilen Çelebi Mehmed, orta boylu, koyu kumral sakallı, değirmi çehreli, geniş göğüslü idi. Bir başka kaynakta ise beyaz yüzlü, açık alınlı, kara gözlü, çatık kaşlı, sık sakallı, geniş omuzlu, çelimsiz biri olarak tasvir edilir.[23] Ancak çelimsiz birinin, aşağıda göreceğimiz gibi aynı zamanda pehlivan olması herhalde mümkün değildir. Hammer ise onu Osmanlı padişahlarının en sevimlisi ilan eder: Vücudunun organlarının orantılı oluşuyla, makyajının zevk-i selime uygunluğuyla ve tavırlarının

23 Necdet Sakaoğlu, "Mehmed I (Çelebi)", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, cilt 2, s. 82.

nezâketiyle seçilen biri idi. Şahin kadar keskin bakışlara, aslan kadar acı bir kuvvete sahipti.

Çocukluğunda yay kirişi yaptığı ve bu yüzden "Kirişçi"[24] veya "Kürüşçü" lakabıyla anıldığı söylenir. Ancak diğer bazı kaynaklarda bu ifade "Güreşçi" olarak geçmektedir ki akla daha yakındır. Hatta çok kuvvetli ve pehlivanlığa meraklı olduğundan şehzadeliğinde "Güreşçi Çelebi" diye anıldığını da biliyoruz. Çelebi Mehmed'in dört dörtlük bir pehlivan olduğuna inanan Avusturyalı tarihçi Hammer, 'Kirişçi' kelimesinin Batılı kaynaklara yanlış bir tercüme sonucunda geçtiğini, doğrusunun 'Güreşçi' olduğunu yazar ve şunu ekler: "Sırp tarihçileri Kirişçi kelimesinden *Kiricheld, Tzhirizla* kelimelerini yapmışlardır."[25]

Ayrıca el sanatı olarak urgancılıkla iştigal ettiği biliniyor.[26] Osmanlı Devleti'ni Fetret Devri'nde içine düştüğü anarşiden çıkararak yeniden ayağa kaldıran bu olağanüstü derecede gayretli hükümdar, aynı zamanda 'kalın ip' anlamına gelen urganı imal eden maharetli bir ustadır yani.

Çelebi Mehmed babası gibi avcılığa meraklı biriydi. Nitekim Edirne'de bir av partisi sırasında yaban domuzu kovalarken attan düşüp belkemiği zedelenmek ve ardından vücuduna inme inmek suretiyle vefat ettiğini biliyoruz. Pek çok muharebeye katılmış olup kayıtlarda tam 24 muharebede hazır bulunduğu ve kırka yakın yara aldığı yazılıdır. (İlk Osmanlı padişahları sık sık düşmanla sıcak çatışmaya girdikleri için yaralanma vukuatı az değildir. Mesela II. Murad'ın bir gözüne ok isabet ettiği için görmediği, Fatih'in Belgrad seferinde dizinden veya kalçasından yaralandığı iyi bilinmektedir.)

24 Münir Atalar, "Osmanlı padişahları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: XXIV, 1981, s. 431.

25 Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, cilt 1, İstanbul 1989, Üçdal Neşriyat, s. 405 ve s. 584, Not 1.

26 Aydın Taneri, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Hükümdarlık Kurumunun Gelişmesi ve Saray Hayatı-Teşkilâtı*, Ankara 1978, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, s. 104.

Çelebi Mehmed Osmanlı biniciliğinin piri sayılabilir. Bu işi sistemli ve adeta bir 'kulüp' mantığı çerçevesinde geliştirmek için daha önce valilik yaptığı Amasya ve Merzifon'dan topladığı usta binicilerle iki *cündî* bölüğü kurmuştu. Bunlar zaman zaman maç yaparlar ve saray çevresinde taraftarları olurdu. Zamanla bu bölükler birer spor kulübü özelliği kazandılar. Merzifonlular lahanayı, Amasyalılar ise bamyayı sembol olarak aldılar ve bu iki takım arasındaki rekabet 19. yüzyıla kadar sürdü.[27] Hatta bugün İstanbul Çengelköy'de Polis Müdürlüğü'nün önünde bulunan lahana başlıklı çeşme Çelebi Mehmed'in başlattığı ezelî rekabetin sessiz bir hatırasıdır. Mermer lahana başlığı çeşmeye, lahanacıların kazandığı bir maç sonrasında konulmuş olmalıdır.

Çelebi Mehmed, özel bir kütüphanesi olduğunu bildiğimiz ilk Osmanlı padişahı olarak da kitabımızda ayrı bir yere sahiptir. Ünlü Arap tarihçisi İbn Arabşah, onun döneminde Edirne'ye gelerek sarayına girdi. Çelebi Mehmed'den ihsan ve iltifat gördü. Edirne yıllarında pek çok çeviriye imza attığını bildiğimiz İbn Arabşah, Divan-ı Hümayun toplantılarına bile katılıyordu. Padişah kâtibi olarak görev yaptı ve onun ölümü üzerine Kahire'ye döndü.[28]

Tarihçi Hayrullah Efendi'ye bakılırsa Çelebi Mehmed şiir ve yazıda yetenekliymiş. Şiir söyleyerek eğlenir, hatta bilginlere riâyetleri ve şeyhlere hürmetleri pek fazlaymış.[29]

Sürre, kese veya çıkın demektir, *sürre-i hümâyun* ise padişah kesesi. Haremeyn'e, yani Mekke ve Medine'ye her yıl Sürre Alayı düzenlenerek hediyeler gönderilmesi uygulaması onun zamanında teamül haline getirilmiş ve mali açıdan en sıkıntılı devirlerde bile yaşayarak Birinci Dünya Savaşı sonlarına kadar devam etmiştir.[30] Ancak hediye olarak neler

27 Metin And, "Eski Türk sporları", *Skylife*, 1/2004, s. 122-124.

28 Taneri, *age*, s. 167-168.

29 Hayrullah Efendi, *Osmanlı Devleti Tarihi*, cilt 3, Hazırlayan: Zuhuri Danışman, İstanbul 1971, Son Havadis Yayınları, s. 193.

30 Abdurrahman Şeref, *Osmanlı Devleti Tarihi*, Hazırlayan: Musa Duman, İstanbul 2005, Gökkubbe Yayınları, s. 99.

gönderdiğini bilmiyoruz. Bunu öğrenmek için II. Bayezid zamanına kadar beklememiz gerekecektir.

Çelebi Mehmed'in giyim kuşamıyla ilgili bir nota göre ince kızıl atlasla üstüne altın bezekli diba giyermiş. (*Diba*, kalın ipek, saten veya ipek kadife üzerine altın ve gümüş işlemeli ağır kumaşa denir.) Hammer'e bakılacak olursa onun atalarından farklı bir surette sarık (*dülbend*) sardığına hükmetmemiz gerekecek. Tülbenti başının etrafına kat kat sarar, bez çeşitli çıkıntılar teşkil ederek sırmalı külahının ucundan başka yerlerini göstermezmiş. Kendinden önceki padişahların kaftanlarına benzer şekilde biçilmiş olan kaftanına son zamanlarda astar yerine samur kaplanmış ve etrafına kürk devrilmişti.[31]

Şehzadeliğinde bir ara Hacca gitmeye niyetlendiğine dair bir rivayet, tarihçi Bostanzade Yahya Efendi'nin kitabında zikredilmektedir.[32] Osmanlı padişahlarından hiçbiri hacca gitmemiştir. Ancak Çelebi Mehmed, II. Bayezid, 'Genç' Osman ve Şehzade Korkut'un gitmeye niyetlendiklerini fakat çeşitli sebeplerle gidemediklerini biliyoruz. Osmanlı hanedanı erkek üyelerinden, yani şehzadelerden tek hacca giden Cem Sultan olmuştur.

Bostanzade Yahya I. Mehmed'in hayırseverlik ve alçakgönüllülük yönünü de vurgulamayı ihmal etmiyor:

> Hayırda bulunmaya hevesli olduğundan, her Cuma gecesi, öz malından yemek pişirtip yoksullara kendi eliyle dağıtırmış. Hesapsız ihsanları ile kimsesizleri, kırık gönüllüleri sevindirmiştir.

31 Hammer, *age*, cilt 1, s. 406. Kürk eskiden kaftanın dışına değil, sıcak tutması için içine konulur, ancak bir kısmı yaka kısmından dışarıya çıkarılırdı ki, buna 'kürk devirmek' denilirdi.

32 Bostanzade Yahya, *Duru Tarih*, s. 53.

Bilge padişah: II. Murad
(1421-1451)

II. Murad devrinde birçok eserin
Arapça ve Farsça'dan Türkçe'ye çevrilmesi,
Osmanlı Türk kültürünün gelişmesi
bakımından önemli olmuştur.
Halil İnalcık

Orta boylu, yuvarlak yüzlü, geniş göğüslü, ela gözlü, kızılımsı kumral sakallı olarak tarif edilen Sultan II. Murad'ın gözleri şehlaydı. Seyyah Bertrandon de la Broquiere 1432 yılında, yani Fatih'in doğduğu yılda II. Murad'ı Edirne'de görmüş ve aşağıdaki şekilde tasvir etmiştir:

> Zat-ı Şahane tıknaz vücutlu ve kısa boylüdur. Yüzü ablak ve Tatarımsı, esmer benizli, biraz küçük gözlüdür. Elmacık kemikleri çıkık, sakalı yuvarlaktır... Şişmancaydı... Maiyetindekilerle konuştuğunu duyuyordum. Gür bir sesi vardı.

II. Murad ile birlikte biz artık klasik Osmanlı padişah tipinin de müjdesini alırız. Yüzyıllarca soyu yürüyecek olan bu tipin ayrılmaz özelikleri arasında musiki ve şiirden zevk almanın, sanatçıları, özellikle de musikişinas ve şairleri korumanın önemli bir yer tuttuğunu görüyoruz. İşte II. Murad'ın musikiye (çalgıya) meraklı bir padişah olduğuna

dair kaynaklarda çeşitli bilgilere rastlamamızın asıl sebebi, kendisiyle birlikte yükselişe geçen bu iki sanat dalına gösterdiği yakın ilgidir.

Onun tahtını oğluna bıraktığı iki kısa kesinti haricinde 30 yıl süren saltanatı zamanında Osmanlı sarayına her taraftan musikişinaslar ve çalgıcılar akın etmeye başlamıştı. Mesela büyük musiki üstadı Abdülkadir Meragî'nin müzik teorisine dair Farsça bir eserinin (*Makâsıdu'l-Elhân*) II. Murad adına kaleme aldığı bir nüshası Topkapı Sarayı'nda Revan Odası kitapları arasında bulunmaktadır.

Osman Gazi'nin hastalığından dolayı oğlu Orhan'a yerini bırakması istisna edilirse bir padişahın kendi isteğiyle tahtını başkasına bıraktığı tek örneğin altındaki imza ona aittir. Tahtı, oğlu Mehmed'e iki defa bırakan II. Murad Han, bu bakımdan hanedan içinde benzersiz bir yere sahiptir. (Göreceğimiz gibi I. Mustafa da benzer bir durumdadır ama onun bir rahatsızlığı olduğunu gözden kaçırmayalım.)

Müneccimbaşı, "esvapları ecdâd-ı kiramlarının esvapları gibiydi" diyerek giyim kuşamı konusunda bir farklılık peşinde olmadığını hatırlatır. Nitekim sağlığında kendisini görmüş bulunan Fransız seyyah Bertrandon de la Broquiere, Sultan II. Murad'ın 'zerduva postu'ndan kürk, kırmızı kadifeden ceket ve kırmızı börk giydiğini yazar. Osmanlı padişahlarının börk giyme adeti, ancak Fatih'ten sonra bırakılacaktır.

II. Murad'ın özellikle Bursa'da kaldığı günlerde yaşadığı kaplıca safaları meşhurdur. Bu safalar sazendeler, hanendeler ve rakkaslarla kuzu kebapları yenilerek ve nar şerbetleri içilerek gece sabahlara kadar devam edermiş.

Şiiri ciddi bir meşguliyet kabul ederek uğraşan ilk Osmanlı padişahının II. Murad olduğunu görürüz. Şiirlerinde kullandığı mahlası, "Murâdî"dir. *Latifî Tezkiresi*'ndeki bir ifadeye göre haftada iki gün şair ve bilginleri toplayıp okudukları manzumeleri dikkat ve iltifatla baştan sona dinler, her hafta bir konuyu tartıştırmak üzere müzakereciler tayin edermiş. Şairlere maaş bağlatma geleneği de onun zama-

nında başlamıştır ve Kanuni devrinde, Sadrazam Rüstem Paşa tarafından sakıncaları görülerek kaldırılıncaya kadar bu teşvik uygulaması yaklaşık yüz yıl devam etmiştir (1544).

Osmanlı şiiri alanındaki en büyük otoritelerinden Sehi Beğ meşhur tezkeresinde onun şiir yeteneği hakkında şu iddialı değerlendirmede bulunur:

> Âl-i Osman tarihlerinde bu Sultan Murad'a "Ebu'l-hayr" derler. Buna müyesser olan hayrat bir padişaha müyesser olmuş değildir. Gayet mertebede hoş tab' ve nazik-nihâd şiirler söylerdi, nazme kadir padişahtı.

Hatta sohbetlerinde duygularını çoğunlukla manzum olarak dile getirirmiş. Elimizde II. Murad'a izafe edilen bir gazel bulunmaktadır ki, aşağıya alıyoruz:

Uykuda dün gice cânum gibi cânân gördüm
Ten-i efsürdede kalkıp eser-i cân gördüm.
Leblerin haste iken, ağzıma aldım billâh
Ey tabib-i dil ü cân derdime dermân görüm
Edrine gerçi güzeller yeridir ey hemdem
Bursa'da dahi nice dilber-i fettân gördüm
Nagehân ben bu gice kadre irüb Kabluca'da
Bir gümüşden yapılu serv-i hırâmân görüm
Ey Murâdî, şeh-i âfâk iken elhâl seni,
Zülfine kılmış esir ol şeh-i hûbân gördüm.

İkinci beyitte geçen "şeh-i âfâk", yani 'ufukların sultanı' tabirine dikkat. Bu tabiri ben de Fatih için yazdığım bir kitapta onun engin vizyonunu belirtmek üzere kullanmıştım.

Tahtını iki defa oğlu Mehmed'e bırakmasında görüldüğü gibi olgunluk ve bilgelik dolu davranışları yüzünden bazı kaynaklarda II. Murad'ın *Padişah-ı hakîm* (Bilge Padişah) diye anıldığı yazılıdır.

Osmanlı kültür hayatının, özellikle siyaset felsefesinin en büyük adımlarının atılması, II. Murad'ın saltanat yıllarına

denk gelir. Bu bir tesadüf değil, bilinçli bir harekettir. Nitekim yukarıda ismini andığımız devrin büyük alimlerinden İbn Arabşah'dan dersler almış ve iyi bir tahsil görmüştür.

Aynı zamanda dünyadaki en büyük kitap medeniyetlerinden birinin doğuşuna tanıklık etmiştir onun devr-i saltanatı. Bazı kayıtlardan özel bir kütüphaneye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Pek çok değerli eserin yazılmasında büyük bir hisse sahibidir. Bunun "bilinçli" bir tavır olması daha da önemlidir. Özellikle millî ve dinî eski halk destanlarının tespiti ve bu çeşitten yeni eserlerin yazılması işini, bunların sosyal ve siyasî rollerini kavrayarak hızlandırmış görünmektedir.[33]

Şark kültürünün önde gelen klasiklerinden siyasetnamelere merak duyması, imparatorluk bilincinin hanedan içinde uyanmaya başladığını gösterir. Yine devrin aydınlarından Mercimek Ahmed'e sipariş ettiği *Kâbusnâme* çevirisi, II. Murad'ın kültüre verdiği önemin gerçek bir göstergesidir. Bu eseri, okuduğu bir çevirinin "rûşen", yani anlaşılır olmaması sebebiyle yeniden çevirtmiş ve Mercimek Ahmed'den kitabı özellikle "açık ibare ile" Türkçeye tercüme etmesini istemiştir. Ayrıca kendisine sunulan Bedr-i Dilşâd'ın *Murad-nâme* adlı eseri, *Kelile ve Dimne*'nin serbest bir çevirisi olmanın yanında Osmanlı toplumuna uyarlanmış çeşitli tavsiyeleri de içerir.[34]

Tarikatlarla ilgisine gelince. Zeyniyye tarikatı yanında Mevleviliğin de Osmanlılar arasında yayıldığı devir onun iktidar senelerine rastlar. Özellikle Hacı Bayram-ı Veli'ye yakın alakası, Bayrami dervişlerine tanıdığı vergi muafiyeti Bayramiliğin Anadolu'da gelişmesine yardımcı olmuştur. 1435-1458 yıllarında Osmanlıların elinde esir kalmış olan

33 Bkz. Kocatürk, *age*, s. 99. Destanların toplatılması işini, torunu Cem Sultan devam ettirmiş, Sarı Saltuk'un menkıbelerini devrin edebiyatçılarından Ebu'l-Hayr-ı Rûmî'ye derletmiştir. Eser *Saltuk-nâme* adıyla bilinir.

34 Bkz. Âdem Ceyhan, *Bedr-i Dilşad'ın Murâd-nâmesi*, 2 cilt, İstanbul 1997, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Fr. Georgius de Hungaria, II. Murad'ın dervişlerle sıkı bir ilişki içinde olduğuna temas etmektedir.[35]

Ölümünden 5 yıl önce vasiyetnamesini yazdırarak devrin alimlerine tescil ettiren Sultan II. Murad, defin masrafının devlet hazinesinden karşılanmasını istememiş, bıraktığı "delikli kırmızı yakuttan bir miskal ağırlığındaki yüzüğü" ile "elmas taşlı yüzüğü"nün satılarak, satılmazsa rehin konularak cenaze masraflarının karşılanmasını ve özellikle mezarının üstünün kubbeyle örtülmeyip açık bırakılmasını istemiştir: "Üstüme büyük sultanlara yapıldığı gibi türbe yaptırmayınız. Kabrimin dört tarafına yalnız bir duvar çektiriniz. Üstünü örtmeyiniz ki, Allah'ın rahmeti olan yağmur üstüme yağsın."[36] Vasiyeti gereği Bursa'da, Muradiye Külliyesi'nde yaptırılan türbesinin üstü açık bırakılmıştır.

35 Halil İnalcık, "Murad II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 31, İstanbul 2006, s. 171.

36 İbrahim Hakkı Konyalı, "Sultan İkinci Murad'ın vasiyeti", *Tarih Konuşuyor*, Sayı: 36, Ocak 1967, s. 2967.

Harita tutkunu: Fatih Sultan Mehmed
(1443-1444 ve 1451-1481)

> Şemailinin en ziyade şayan-ı dikkat olan cihetleri, alnının genişlik ve saflığı, şahane gözlerinin parlaklığı ve daimi surette hareketi ile gayet küçük ve kırmızı fakat kenarları yukarıya doğru olan ağzının üzerinde burnunun üstü şahin gagası şeklinde meyilli oluşuydu. Bu alâmetler ile sanki mizacındaki zekâ çokluğuyla, nazarının keskinliğiyle, merhametinin büyüklüğüyle yoğrulmuş olan bir üstün ahlâk ve idare etme zevki ve harp kabiliyeti gibi büyük hasletlerin açık delilleri simasına nakşolunmuştu.[37]
>
> **Namık Kemal**

Bir ara kendi çapımda yaptığım bir anket vesilesiyle de tespit ettiğim gibi halk nezdinde Fatih Sultan Mehmed'in benzersiz bir yeri vardır. Diğer padişahlardan Yavuz, Kanuni, Abdülhamid gibi sevilenler vardır ama Fatih, açık ara öndedir. Bunun en büyük sebebini ise onun İstanbul'u fethedip Peygamber Efendimiz'in (sav) müjdesine nail olmasında aramak gerekir. Diğer sebepleri ise kendisine "Ebu'l-Feth"

37 Namık Kemal, *Evrâk-ı Perişan*, Hazırlayanlar: Raif Karadağ-Ömer Faruk Harman, İstanbul tarihsiz, Tercüman 1001 Temel Eser Dizisi, s. 111-112.

lakabı takılmasıdır, yani fetihlerin babası. Balkanlar, Akdeniz, Karadeniz ve Anadolu'da yaptığı fütuhatla Fatih Sultan Mehmed, Osmanlı Devleti'nin yüzölçümünü iki kattan fazla artırmış ve seri düzenlemelerle onu gerçek bir "imparatorluk" kalıbına oturtmuştur.

Kaynaklara bakılırsa Fatih Sultan Mehmed orta boylu, iri kemikli, çok geniş omuzlu bir tiptir. Tıpkı Osman Gazi gibi vücudunun belden yukarısı aşağısına nispetle uzunca, yüzü beyaz kızıl renkli, kaşları eğri, saçı sakalı siyah ve kıvırcık, boynu geniş ve kısaca, burnu ince, uzun ve ucu aşağı doğru kıvrık, kartal gagası gibiymiş.

Yalnız bu tasvirin Fatih'in epeyce ileri yaşlarına ait olması gerekir. Zira İstanbul'un fethi sırasında 21 yaşındaki Fatih'in resmi bugüne kadar yapılabilmiş değildir. Muhakkak ki o tarihte Fatih'in sakalı bile çıkmamıştı veya henüz çıkıyordu. Yani ressamlar 'genç Fatih'i resmedebilmiş değillerdir. Nitekim Gentile Bellini'nin yaptığı ünlü tablo ömrünün son yıllarına (muhtemelen 1480 yılına) ve kendisini iyice zayıflatan hastalık dönemine aittir. Daha önce bu denli zayıf birisi olmadığını diğer resimlerinden, mesela Şiblioğlu veya Nakkaş Osman'ın minyatürlerinden anlıyoruz.

Devrinin Temcidoğlu, Çelebizade Mehmed, Molla İyas, Kasapzade İbrahim ve Molla Gürani gibi alim ve tecrübeli bürokratlarından eğitim görerek yetişen Fatih, ulemaya daima saygı gösterir ve ilmin üstünlüğüne inanırdı. Hatta alimlere saygısından dolayı padişah kıyafetlerinde reform yapmış ve ataları gibi börk giymek yerine ulema sarığı sarmıştır. Kendisini bizzat görmüş olan Venedikli Zorzi Dolfin adlı şahit, onun az gülen, zeki, çalışkan, cömert, amacına ulaşmakta inatçı, her gün mutlaka kitap okuyan, Roma tarihini, Papaların hayatını, Herodot'un tarihini ve daha pek çok tarih kitabını okutup dinleyen, araştırmalar, incelemeler yapan eşsiz bir insan olarak tanıtır.[38]

38 Necdet Sakaoğlu, "Mehmed II (Fatih)", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, cilt 2, s. 86.

Seyyid Lokman'ın *Kıyafetü'l İnsaniyye Fi Şema'ili'l-Osmaniyye* eserinde yer alan gül koklayan Fatih minyatürü.

Fatih kızıl renkli atlas üzerine altın bezekli diba giyermiş. Bellini'nin yaptığı tabloda kolsuz bir kürk giydiği görülür. Kışın yapıldığı anlaşılan resimde kürkün altında gerçekten de kızıl renginde bir kaftan dikkat çeker.

Tutku derecesine varan bir diğer hobisi ise haritacılıktı. Devrinde Venedik matbaacıları ona harita beğendirmek için

birbirleriyle adeta yarışırlardı. Batlamyus'un ünlü *Geographica* adlı coğrafya eserini Arapçaya tercüme ettirdiği gibi, Trabzonlu Amirutzes ile Müslüman olup Mehmed ismini almış olan oğluna bir dünya haritasını sipariş etmiştir. Ayrıca elimizde II. Selim zamanında Avrupa'da basılmış olan fakat Fatih dönemi İstanbul'unu resmeden kıymetli bir İstanbul haritası vardır ki, bu haritanın Fatih zamanında bizzat onun emriyle hazırlanmış olduğunu biliyoruz. Resmin önünde at üstünde görünen şahıs da Fatih'den başkası değildir.[39]

Topkapı Sarayı Müzesi'nde kendi adına yazılmış iki musiki kitabının varlığı, Fatih'in musikiye de ilgi duyduğunun delilleridir. "İlm-i edvâr"da, yani musiki ilminde sivrilmiş olan Mevlana Abdülkadir ile yakınlığı, Sadrazam Mahmud Paşa'nın kıskançlığını çekecek derecede ileri gitmiştir. Aynı şekilde İran'da "ilm-i beyan"da ve özellikle musikide üstad olan Mevlana Şemseddin Nahifî, günün birinde yanlış bir harekette bulunana kadar sarayında yanından ayırmadığı musahiplerinden olmuştur.[40] Şunu hemen hatırlatalım ki, Şemseddin Nahifî, Meragalı efsanevî bestekâr Abdülkadir Meragî'nin talebelerindendir.

Ancak Fatih'in asıl sanat hüneri, şiir vadisinde uygun bir mecra bulmuştur. Her biri şehzadeliklerinde "fenn-i şiir"de yetişen, şiirleri divanları dolduran Osmanlı padişahları, aynı zamanda çevrelerinde yazılan iyi şiiri gerçek bir heyecanla teşhis ve takdir edebilen yetenekli patronlardı. Yalnız şiir söylenen meclislere katılıp şairlerin hikmetli mısralarını dinlemekle kalmamış, elden ele dolaşan şiirleri okuyarak şairlerine cömert ihsan ve hediyeler de sunmuşlardı.[41]

Şairliğiyle temayüz etmiş ilk Osmanlı padişahı Fatih'tir ve divanı olmasa bile divançesi, yani küçük divanı elimizdedir. Bu eser ilk defa 1904 yılında Berlin'de Prof. G. Jacob tarafından bastırılmıştır.

---

39 Geniş bilgi için bkz. A. Süheyl Ünver, "Fatih Sultan Mehmed'in coğrafya merakı", *Coğrafya Dünyası*, Sayı: 1, 15 Ekim 1950, s. 46-49.

40 Halil İnalcık, "'Osmanlı medeniyeti' ve saray patronajı", Editörler: Halil İnalcık ve Günsel Renda, *Osmanlı Uygarlığı*, cilt 1, İstanbul 2003, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 23.

41 İnalcık, agy, s. 22.

Astronom ve matematikçi Ali Kuşçu'yu Fatih'in elini öperken gösteren bir minyatür. Elinde kendisine takdim edilen "Muhammediye" adlı kitapla gördüğümüz Fatih'in arkasındaki şahıs, Silahşor Ağa'dır.

Şiirlerinde kullandığı takma ismi, yani mahlası "Avnî"dir. Fatih Sultan Mehmed yalnız şiir yazmakla yetinmez, aynı zamanda şairlerle oturup kalkmaya, sohbet etmeye ve onları kanatları altına almaya özel bir önem verirdi. Hatta bu sanat himayeciliğini kendi hakim olduğu toprakların dışında yaşayan şairlere kadar genişlettiğini de biliyoruz. Afganistan'daki Herat şehrinden Şark şiirinin sultanı Molla Câmi'ye para gönderdiği ve İstanbul'a davet ettiği, Orta Asya Türk şiirinin

zirvelerinden kabul edilen vezir Ali Şir Nevâî'nin Çağatay lisanında yazdığı bazı şiirleri Fatih'e gönderdiği de bilinenler arasındadır.

Fatih'in yazdığı ve meşhur olan bir beyti aşağıya alıyoruz:

Sâkiyâ, mey sun ki, bir gün lâlezâr elden gider
İrişür fasl-ı hazan, bağ u bahar elden gider.

İşin ilginç olan tarafı, güzel sanatlara bu denli düşkün olan Fatih'in elinden aynı zamanda ok için parmağa takılan yüzükler, kemer tokaları ve kılıç kınları imalatı gibi zanaat işlerinin de gelmesiydi. Bir de değerli taşlar uzmanı olduğuna ilişkin ilginç bir rivayet mevcuttur.[42] Bu, daha sonra torunları Yavuz ve Kanuni'de oraya çıkacak olan mücevher tutkusunun da başlangıcı olmalıdır.

Fatih merak güneşinin oklarını dört bir yöne göndermiş görünüyor. Baksanıza, onu sarayın bahçesinde bahçıvanlık olarak görüyoruz. Üstelik mesleğinde epeyce iddialıydı ve bu yüzden boş vakitlerinin çoğunu bahçesine ayırır, bundan da büyük bir haz duyardı. Ağaç, sebze ve çiçek yetiştirmeye meraklıydı. Bu merak, göreceğimiz gibi asırlarca sarayda yaşayanların geliştirdiği nice güzelliğin temelini atmış, dünya bahçe sanatının son büyülü çiçeklenmelerinden birini başlatmıştır.

İşte bir Fatih merakı daha: Birkaç dil biliyordu, bir kaçına da vakıftı. Arapça ve Farsçanın yanında Yunanca ve Latinceyi, anlayacak kadar da olsa bildiği söylenir.

Ya yemek faslı? Yemeklerini yalnız başına yediğini ve bu adeti saraya getiren kişi olan Fatih, ne tür yemekleri sevdiğini bildiğimiz nadir padişahlardan biridir. Beğenerek yediği yiyecekler çorba, kızartılmış tavuk, yumurta, balık, peynirli pide, börek, mantı, işkembe, ıspanak, bal, helva, baklava,

42 Yılmaz Öztuna, "Osmanlı Devletinde pâdişah 3: Padişah bütün hükümdarlardan üstündü", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 3, Mart 1976, s. 15.

kaymak, muhallebi, zerde ve sütlü kadayıftır. Menüsüne baktığımızda Fatih'in su ürünlerine meraklı olduğu ve kırmızı etten pek fazla hoşlanmadığı anlaşılıyor. İstiridye ve karides yediğine dair de bir rivayet vardır.[43] İçecek olarak naneli üzüm şerbeti, pekmez, boza ve ayranı severdi. Meyvelerden ise armut ve narı tercih ettiği biliniyor.[44]

Spor da İstanbul'u fetheden bu enerjik padişahın gündemindedir. Fatih'in Aksaray'dan Unkapanı köprüsüne inerken sağ kolda, Şebsefa Hatun Camii'nin arkasında bir Pehlivanlar Tekkesi (Kulübü) yaptırdığı ve vakfettiği biliniyor.[45] Burası I. Abdülhamid tarafından 18. yüzyıl sonlarında yenilenmiş olup Evliya Çelebi, *Seyahatname*'sinde bu tekkeye bizzat devam ettiğini anlatmıştır.

İstanbul'da tıpkı güreşçiler için olduğu gibi, okçuluğu ciddi kurallara bağlayarak yarışma esası içine alan ve okçular için tesis kuran hükümdar da Fatih Sultan Mehmed'dir. Dolayısıyla her ne kadar Fatih'ten önceki bazı hükümdarların zamanlarında çeşitli okçuluk yarışmaları yapılmış ise de, okçulara mahsus saha ve tesislerin kurulması Fatih Sultan Mehmed'in emri ile başlamış oluyor. İstanbul'un fethinden hemen sonra, Kasımpaşa semtinde kurulan ve bugüne maalesef pek az bir bölümü gelebilmiş olan Ok Meydanı, Fatih'in bu spora verdiği büyük önemin bir göstergesidir. Fatih'ten sonraki hükümdarların hemen tümü bu sahayı genişletip ilave tesisler yapmışlar, hatta yalnız İstanbul'da değil, diğer şehirlerde de çeşitli okçuluk tesisleri kurmuşlardır.[46]

---

43 Mithat Sertoğlu, "Osmanlı Sarayı'nda ne yenilip ne içilirdi?", *Tarihten Sohbetler*, Ankara 1994, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 134.

44 Ziya Erkins, "Fatih ve Avcı Sultan Mehmedin sevdikleri yemekler", *Yeni Tarih Dergisi*, Sayı: 4, 29 Ekim 1953, s. 171. Ayrıca bkz. Ahmet Refik [Altınay], "Fatih hazretleri ne yerdi?", *Aylık Ansiklopedi*, Sayı 5, Kasım 1949, s. 70-71.

45 İbrahim Hakkı Konyalı, "Vakfiyeler ve Pehlivanlar Tekkesi", *Tarih Konuşuyor*, Sayı: 34, Kasım 1966, s. 2849-2854.

46 Uğur Erdener, "Geleneksel bir Türk sporu: Okçuluk", *Skylife*, Mayıs 1999.

Teneffüs

Osmanlı 'imparatorluk' mudur yoksa 'devlet' midir?

Zaman zaman Osmanlı Devleti için "imparatorluk" terimini kullandığım için yadırganıyorum. "İmparatorluk" (*empire*) kelimesinin "emperyalizm" (*imperialism*) kelimesiyle bağlantısı dolayısıyla ortak hafızamızda olumsuz çağrışımlar taşıdığı doğru olmakla birlikte ben Osmanlı Devleti için 'imparatorluk' terimini kullanmayı tercih ediyorum. Neden?

Çok basit ve pratik bir sebebi var bunun: Osmanlı Devleti tabiri doğrusu olmakla birlikte 'devlet' kelimesi özellikle son yüzyıl içerisinde klasik İslam kültüründe haiz olduğu çok geniş anlam alanını kaybetmiş ve neredeyse tamamen ulus-devlet (*nation-state*) ile özdeşleşmiştir. Bu durumda devlet teriminde Osmanlı Devleti'nin bünyesini oluşturan ulus-dışı oluşumlar ifade edilemez olmaktadır. Çok kavimli, çok dilli, çok dinli, hatta çok hukuklu bir yapının mevcut ulus-devlet algısı içine sığamayacağı açıktır. Ulus-devlet bir millete dayanır ve diğerlerini azınlık kabul eder. Oysa imparatorluk teriminde hiç olmazsa bu çok milletli ve çok dinli vs. farklılıklara hoşgörüyle yaklaşan devlet imajı muhafaza edilmektedir.

Bu bakımdan sakıncalarını bilsem de, Osmanlı için devlet yerine imparatorluk demeyi genellikle tercih ediyorum. Keşke devlet kelimesi asli anlamını muhafaza edebilseydi de biz yabancı bir kelimeyle onu ifade etmek zorunda kalmış olmasaydık.

Okçuların patronu: II. Bayezid
(1481-1512)

Uygur yazısını okumayı öğrendiği ve çok az İtalyanca bildiği yolunda da kayıtlar vardır.[47]

Şerafettin Turan

Fatih Sultan Mehmed Osmanlı İmparatorluğu'nu Asya ve Avrupa'da kanatlandırırken, oğlu II. Bayezid'in onu ayakları yere basar hale getirdiğini görürüz. Belki Fatih zamanındaki gibi geniş toprak fetihleri görülmez onun devrinde ama dikkatleri dış fethe değil, iç fethe yöneltmiş olması, devletin dayanacağı temelleri tahkim etme, ideolojiyi sağlamlaştırma gayreti içerisine girmesi, bunun için ilim adamları, sanatkârlar ve tarikat şeyhlerini yeni başkente çağırması, vakıflar kurup geliştirmesi, II. Bayezid'in büyüklüğünü göstermesi bakımından önemlidir. Bazılarının "Sofu" lakabını yobazlık manasında alarak onu gerici olarak göstermeye çalışmaları fevkalade yanlış bir tavırdır. II. Bayezid'i bir tür devlet 'restoratörü' olarak görmek daha uygundur.

II. Bayezid'e atılan iftiraların en haksızları herhalde babası gibi cihangir olmadığıdır. Ancak bunun da sebebi, Cem

47 Şerafettin Turan, "Bayezid II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 5, İstanbul 1992, s. 237.

Sultan'ın Rodos Şövalyeleri, Papa ve Fransa Kralı'nın elinde rehine bulunmasıdır. Nitekim Cem Sultan'ın ölümünden (1495) sonra açtırdığı Venedik seferleri meşhurdur. Öbür iftira ise güya Fatih'in yaptırdığı bazı resimleri tahrip ettirip yurt dışına sattırmasıdır ki, tam tersine bu tabloların çok sonraki devirlerde saraydan çıktığı artık anlaşılmış bulunmaktadır.

Tarihçi Gelibolulu Mustafa Âli, Sultan II. Bayezid'i uzun boylu, küşade (açık) yüzlü, çatma kara kaşlı, ela gözlü, buğday benizli, arslan burunlu ve geniş göğüslü bir tip olarak resmeder. II. Bayezid'le tanışmış bulunan Venedik elçisi Andre Gritti'ye göre boyu ortadan yüksek olup rengi zeytin rengine çalar. Andre Gritti'ye göre, "Çehresi zihnen ciddi ve ağır şeylerle meşgul bulunduğunu gösteriyor; fıtraten mağmum [gamlı] ve mahzundur." Müneccimbaşı Ahmed Dede ise onun şeklini şemailini şöyle verir: "Uzun boylu, beyaz tenli, siyah saçlı, çatık kaşlıydı. Uzun boyunlu, geniş omuzluydu. Güzel huylu, salih, âbid, müteşerri[48] bir padişahtılar."

II. Bayezid'in hat sanatına daha şehzadelik yıllarından başlayarak özel bir ilgi duyduğu *Gülzâr-ı Savâb* adlı eserde kaydedilmiştir. Amasya'daki şehzadelik günlerinde tanıdığı ilk büyük Osmanlı hattatı Şeyh Hamdullah'tan (ki hattat olduğu kadar sporcu, ok imalatçısı ve menzil sahibi kemankeş, yani rekortmen bir okçu idi) ders görerek icazet almıştır. Padişah olduktan sonra hat hocasını Amasya'da bırakmamış, İstanbul'a davet etmiş ve onu sarayda muallimlik ve kâtipliğe getirmiştir. Ara sıra Şeyh Hamdullah'ın dairesine uğrar, halini hatırını sorar, hatta yazı yazarken divitinden tutuvererek ona olan saygısını gösterir, böyle bir hattata malik olduğu için dünyanın en bahtiyar hükümdarı olduğunu alenen söylermiş.[49]

48 "Müteşerri': Şeriatla tevaggul eden, fıkıh ve şeriatta yed-i tûlâ sahibi." Bkz. Şemseddin Sami, *Kâmûs-i Türkî*, İstanbul 1978, Çağrı Yayınları, s. 1278.

49 Kemal Çığ, "Osmanlı-Türk hattatları", *Tarih Dergisi*, Sayı: 4, 1 Haziran 1950, s. 169 ve 174.

II. Bayezid'in teşvikleri sayesinde hat sanatı Osmanlıların elinde kendine mahsus bir yörüngeye girmiştir. Hocasını teşvik ederek yazıda yeni bir 'şive' bulmasına da imkân sağlamıştır.[50] Şeyh Hamdullah'a verdiği yevmiye'nin (günlük maaşın) haricinde Üsküdar Sarıgazi'de iki köyü timar olarak tahsis ettiğini biliyoruz.[51]

Elvâh-ı Nakşiye Koleksiyonu adı verilen eski bir kütüphane defterinde Bâyezid-i Sânî'nin tezhip sanatıyla uğraştığına dair bir kayıt bulunmaktadır. Ayrıca Osmanlı sanatının hat, tezhip ve ciltçilik gibi birbirini tamamlayan 'kitap sanatları'ndaki ilk parlak devrinin II. Bayezid'in saltanat yıllarında yaşandığını belirtmemiz gerekir.[52]

Bir diğer önemli tarafı ise bestekârlığıdır. Kaynaklarda beste yaptığından bahsedilen ilk padişah II. Bayezid'dir. Dolayısıyla kendisinin olmasa bile oğlu Şehzade Korkut'un zamanımıza kadar gelmiş olan eserlerinden yola çıkarak Osmanlı hanedanı içindeki musiki merakı ve zevkinin gelişmesini de ona bağlayabiliriz. *Evrâd-ı Esâtîz* adlı yazma eserde onun musikişinas yönünden şu cümlelerle bahsedilmektedir:

> Âsâr-ı mûsikiyelerinden [musiki eserlerinden] zamanımıza vâsıl olabilen beş parçadan ibaret saz eserleridir ki, zîrde muharrerdir [aşağıda yazılıdır]. Bundan başka âsârına destres olunamamıştır [ulaşılamamıştır]: Devr-i kebir usulünde "Arazbarzemzeme" namıyle meşhur Arazbar Peşrevi ve Saz Semaisi; Devr-i kebir usulünde Rahatülervâh Peşrevi; Devr-i kebir usulünde Evc Peşrevi ve Saz Semaisi.[53]

50 Ali Rıza Özcan, "Hattat padişahlar", *Osmanlı Ansiklopedisi*, cilt 5, İstanbul 1993, Ağaç Yayıncılık, s. 98.

51 Özsaymer, agy, s. 80.

52 Mustafa Bektaşoğlu, "Osmanlılarda hat sanatı", *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt: 35, Sayı: 1, Ocak-Mart 1999, s. 291.

53 Aktaran: Etem Ruhi Üngör, "Sultan II. Bâyezid bestekârdır", *Musiki Mecmuası*, Sayı: ?, 199?, s. 23.

II. Bayezid çok sevdiği av partilerinden birinde. Geyiğin üzerindeki şahıs babası Fatih'tir. Ölmüş olan babası Fatih, Bayezid'in gözüne bir geyiğin sırtında görünerek ona bu sevdadan vazgeçmesi uyarısında bulunuyor. Bu sır dolu olay Bayezid'e ders olmuş ve o günden sonra bir daha ava çıkmamıştır.

Ayrıca Horasan Hükümdarı ve musikişinas Hüseyin Baykara'nın fasıl şefi olan üstad Zeynelabidin, İran'dan gelip II. Bayezid'in hizmetine girmiş, böylece Osmanlı musikisinin önemli kurucu ayaklarından birini oluşturmuştur.[54]

Bir insanın babası şair olur da oğlunun başına ondan ışık demetleri düşmez mi miras olarak? İşte II. Bayezid'in de "Adnî" mahlasıyla Türkçe ve Farsça şiirler yazdığını ve matbu divançesi olduğunu biliyoruz. Bu küçük divan, Osmanlı padişahları tarafından tertip edilen ilk müretteb, yani tamamlanmış divan kabul edilir. (Zira *Fatih'in Divanı* diye

54 Cinuçen Tanrıkorur, "Osmanlı musikisi", Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, cilt 2, İstanbul 1999, Zaman, s. 506.

bilinen eser, bir divan olamayacak kadar eksiktir.) Tarzı sufiyanedir. Bostanzade Yahya'nın deyişine göre gazel söyleyişte babasından üstün tutulur. Şiirleri Prof. Fuat Köprülü tarafından toplanarak yayınlanmıştır. Tezkirelerdeki kayıtlara göre güzel konuşma ve nazım dizme yeteneği kusursuzmuş.

Acem (İran) edebiyatını çok sever, İranlı şair ve alimlere fazla teveccüh gösterirdi. Ayrıca güzel şiir yazanları sarayında istihdam ederdi. Mesela Sehi Beğ'in tezkiresinde geçen bir anekdota bakılırsa II. Bayezid, şair Sa'yî'nin nasılsa eline geçen bir gazelini okuyup beğenmiş ve hemen bu şiiri yazan kişiyi bulmalarını emretmiş, bulununca kendisine sarayda divitdarlık (bir tür kâtiplik) görevini vermiştir.

II. Bayezid'in bir kıtasını örnek olarak aşağıya alıyoruz:

Senin zincir-i zülfünden dil-i divâne bend ister
Usandı hecr ile candan, asılmağa kemend ister.
Lebin dârüşşifâsından umar dil derdine dermân
Tabib-i hasta dilersin, devâsın derdimend ister.

Babası gibi şair ve alimlere saygı gösterir ve fikir meclislerinde bulunmaktan zevk duyardı. Tarihçi İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın deyişiyle II. Bayezid "İstanbul'u İslâm aleminin ilim merkezi haline sokmuştur."[55] Daha Amasya'da sancak beyi iken tefsir ve hadis alimi Amasyalı Hatib Kasım'dan ders almış, itinalı bir tahsil ve terbiye görmüştür. Padişahlığında çok kere Ayasofya Camii'ne gelerek özellikle ünlü tefsir bilgini Niksarî'nin vaazlarında bulunurdu.

II. Bayezid'in bir diğer özelliği de iyi bir kitap okuru olmasıdır. Kendisine takdim edilen kitapları dikkatle okurdu. Aynı şekilde oğullarının eğitimlerine büyük önem vermiş, Şehzade Korkut'u tam bir bilim adamı gibi yetiştirmişti. Öbür oğlu Şehzade Ahmed'in ise Arapça bir siyasetname yazacak kadar siyaset ve Arapça bilgisine sahip olduğu görülüyor.

55 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt II, Ankara 1985, s. 246.

II. Bayezid'in Osmanlı padişahlarının en dindarlarından biri olduğu konusunda ittifak vardır. Kaynaklarda sık sık ibadetlerini hiç aksatmayan ve bol bol sadaka dağıtan biri olduğu belirtilirken, yaptırdığı Beyazıt Camii'ni açarken, 'Caminin açılışını ömründe ikindi namazının sünnetini hiç terk etmemiş kim varsa o yapsın' diye ilan etmiş, kimse ortaya çıkmayınca kendisinin çocukluğundan beri bu sünneti terk etmediğini söyleyerek anahtarı çevirmiştir. II. Bayezid'e "Sofu" lakabının takılmasında, aynı zamanda tarikatlara, âsitanelerini, yani merkez tekkelerini İstanbul'a taşımaları konusunda verdiği teşvikler rol oynamış olsa gerektir.

II. Bayezid'in sporla da ilgilendiğini biliyoruz. Ona okçuluk merakı, çok hürmet ettiği ve sevdiği hattat Şeyh Hamdullah'tan geçmiştir.[56] II. Bayezid çok iyi bir kemankeş, yani okçu ve yay imalatçısıydı. Okçuluğa merakı zaaf düzeyindeydi. Öyle ki, ülkedeki ok ve yay imal eden ustaları İstanbul'da toplamış ve onlara özel bir çarşı bile yaptırmıştı. Bugün İstanbul Beyazıt Camii'nin önündeki Okçularbaşı Caddesi, ismini bu şimdi ortadan kalkmış bulunan çarşıdan almaktadır. Zamanında kırılması güç bir rekora imza atan kemankeşlerden Tozkoparan İskender'in okunun düştüğü yere bir nişan taşının dikilmesi için Şeyh Hamdullah'tan ricada bulunduğuna ilişkin bir kayıt onun okçuluk merakının ulaştığı noktayı göstermesi bakımından ilginçtir.[57] Bugün yetenekli bir sporcu için federasyon başkanına Cumhurbaşkanının ricası neyse II. Bayezid'in ricası da odur.

Venedik Elçisi Andre Gritti bir yerde II. Bayezid'in ata binmekten zevk duyduğunu, bacaklarındaki nikris (gut) illetinin verdiği rahatsızlık olmasa en sevdiği şeyin av eğlenceleri ve at talimleri olduğunu yazar. (Bu hanedan hastalığı, babası Fatih'te ve torunu Kanuni'de de kendisini göstermiştir.)

56 Erdem Yücel, "Hattat padişahlar", *Tarih Konuşuyor*, Sayı: 31, Ağustos 1966, s. 2533.

57 Özbay Güven, "Osmanlı spor geleneğinde spor ahlâkı ve sporda kural ihlallerine karşı alınan yasal önlemler", *Türk Yurdu*, Sayı: 148-149, Aralık 1999-Ocak 2000, s. 367-368.

Tarihlerimizin bize silik, renksiz ve pasif bir kişilik olarak resmetmeye çalıştığı II. Bayezid'in özellikleri saymakla bitecek gibi değil. Biz en iyisi onun giyim kuşamıyla ilgili bir notla bitirelim bu renkli bölümü.

II. Bayezid'in resmi elbiseleri babası Fatih'inki gibiydi. Yalnız kaldığında ise 'salih kimseler gibi' giyinirdi. Zira fakirleri ve salih kimseleri çok severdi.[58] Bu ifadeden II. Bayezid'in sade giyinmekten hoşlandığı sonucunu çıkarabiliriz ki, oğlu Yavuz'dan bahsederken bu özelliğin ondan torununa geçtiğini göreceğiz.

58 Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Müneccimbaşı Tarihi*, Cilt 2, Hazırlayan: İsmail Erünsal, İstanbul tarihsiz, Tercüman 1001 Temel Eser Dizisi, s. 369.

Teneffüs

"Çün rûz-i ezel kısmet olunmuş bize devlet"

1482 yılının 17 Haziran'ında bahtsız kardeşi Sultan Cem, gurbet ellerinden II. Bayezid'e duygularını şiirin kınına sokarak gönderiyordu:

Sen pister-i gülde yatasın şevk ile handân
Ben kül döşenem külhân-ı mihnette sebep ne?

II. Bayezid ise kardeşine yine şiir silahıyla şöyle cevap veriyordu:

Çün rûz-i ezel kısmet olunmuş bize devlet
Takdire rızâ vermiyesün böyle sebep ne?
Haccü'l-Haremeynüm diyüben da'vi kılursun
Bu saltanât-ı dünyevîye bunca talep ne?

Bu, iki hanedan üyesinin sadece kılıca değil, aynı zamanda kaleme de hakim olduklarını gösteren çarpıcı bir atışması olarak hatırlanacaktır.

Vahdet-i Vücud'un Osmanlıcası: Yavuz Sultan Selim
(1512-1520)

Sultan Selîm-i Evvel'i râmetmeyüp ecel
Fethetmeliydi âlemi şân-ı Muhammedî
Yahya Kemal

Çağımızın büyük tarihçisi Fernand Braudel'in isabetle teşhis ettiği gibi, Osmanlı ekonomisini asırlarca ayakta tutan, hatta İstanbul'un fethinden de büyük olan hamle, Yavuz'un 1516-1517 yıllarındaki Suriye-Mısır seferidir. Yavuz Sultan Selim'in Safevi ve Memluk devletlerine karşı düzenlediği seferler Osmanlı fetih stratejisinin bir anda Avrupa'dan Asya ve Afrika'ya doğru bir değişim geçirdiğini gösterdiği gibi kadim Doğu kültür ve ilim birikiminden yararlanmayı da beraberinde getirecek ve Osmanlı klasik kültürünün son büyük dönemeçlerinden birisi olacaktır.

Kaynaklara göre Yavuz Sultan Selim uzunca boylu, kalın kemikli, çok geniş omuzlu, sert ve keskin bakışlı, yuvarlak kırmızı yüzlü, çatma kara kaşlı, iri kemikli, büyük başlı, esmer tenli, koç burunlu, iri bıyıklı, sakalsız, belinden yukarısı aşağısına oranla daha kısa (artık bu vücut tipine alıştık sayılır), dolgun vücutluydu. *Solakzade Tarihi*'ne bakılırsa

orta boylu, oldukça şişman, inci gibi parlak ve beyaz dişli, hışımlı bakışlı, mukavves (kavisli) kaşlı, kuvvetli pazılı ve pak yüzlüdür.[58] Bakışları etkiliydi. Konuşurken bazı kelimeleri "fart-ı zekâ ve asabiyetinden", yani aşırı zeki oluşundan ve sinirliliğinden dolayı birkaç kez tekrarlardı.

Ancak Topkapı Sarayı'nda bulunan ve sol kulağında incili bir küpe görünen resim genellikle Yavuz'a atfedilirse de ona ait değildir. Kulağında küpe, hele bu resimdeki gibi incili bir küpe taşıdığı söylenemezse de, bazı yerlerde "mengûş", yani bakır bir halka taktığı rivayeti geçmektedir.[60]

Yavuz ihtişam ve gösterişe önem vermez, babası gibi sadeliği pek severdi. Kendisi için fazla para harcanarak köşk ve saray gibi lüks binaların yapılmasını istemezdi. Bütün isteği, devlet hazinesini dolu bırakmaktı.

Bir gün Hazine Defterdarı Abdüsselam Bey'e Sirkeci ile Sarayburnu arasında kıyıya yakın bir yere basit bir köşk yapılmasını emretmiş, o da Yalıköşkü'nü yaptırmıştı. Yavuz köşkü gezerken onun çok lüks yapıldığını görünce canı fena halde sıkılmış, "Ben sana bu kadar para sarfına izin vermemiştim, mütevazi bir gölgelik yapasın diye emretmiştim" diye Defterdar'ını paylamıştı. Ancak Hazine Defterdarı bu söz üzerine güç durumdan kurtulmak için "Köşkü kendi paramla yaptırıp size hediye etmek için izin istiyorum, kabulünü istirham ediyorum" deyince, ancak bu sözler üzerine Yavuz'un sinirleri yatışmıştı.[61]

O zamanların ilim ve sanat muhiti Amasya'da yetişmiş olan Yavuz'un hobisi, kuyumculuktu. Dil olarak Farsça, Arapça ve Tatarcayı öğrenmişti.

Yavuz'un da baba ve dedesi gibi şiire özel bir merakı vardı. Nitekim yaklaşık olarak 300 gazel ihtiva eden Farsça bir diva-

59 *Solak-zâde Tarihi*, cilt 2, Hazırlayan: Vahid Çabuk, Ankara 1989, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 1.

60 "[S]akalsız ve burma bıyıklı olarak betimlenen Selim'in sade giyimden hoşlandığı, sarığını "Selimî" denilen tarzda sardığı, kulağına "mengûş" taktığı da rivayet edilir." Bkz. Necdet Sakaoğlu, "Selim I", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt 6, İstanbul 1994, s. 500.

61 Yücel ve Sevim, *age*, s. 144.

nı vardır ve bu divan 1890 yılında İstanbul'da bastırıldığı gibi, 1904 yılında Kayzer II. Wilhelm'in finansörlüğünde Sultan II. Abdülhamid'e bir cemile olmak üzere Berlin'de Prof. Horn tarafından nefis bir surette büyük boy, tezhipli olarak 500 adet bastırılmış ve bir nüshası da Abdülhamid'in kendisine gönderilmiştir. Divanının Türkçe çevirisi de basılmıştır.[62]

Osmanlı hanedanında Farsça tam divan sahibi olan tek sultan Yavuz'dur. Latifî gibi şiir üstadlarının ve Solakzâde gibi tarihçilerin de belirttiği üzere Yavuz hiç Türkçe şiir yazmamıştır. Dolayısıyla Muş'ta bir çeşme üzerinde bulunduğu söylenen "Kürde fırsat verme yarab!" diye başlayan kıtanın Yavuz'a ait olması sırf bu nedenle dahi mümkün değildir.

Yavuz Sultan Selim şiirlerinde "Selimî" mahlasını kullanırdı. Bu mahlasın, başka bir şaire ait olduğu ve onun şiirlerinden bazılarının karıştırılarak Yavuz'a isnad edildiği de iddia edilmektedir. Nitekim piyasada onun yazdığı söylenen ve,

Merdüm-i dideme bilmem ne füsûn etti felek
Giryemi kıldı füzûn, eşkimi hûn etti felek
Şirler pençe-i kahrımda olurken lerzân
Beni bir gözleri âhuya zebûn etti felek

kıtası Yavuz Sultan Selim'e ait değildir. Yine ona atfedilen aşağıdaki beyti içeren gazelin de Nesrî adlı bir şaire ait olduğunu bizzat şuara tezkiresi sahibi Latifî bildirmektedir[63]:

Her gice altun benekli âsumânîler giyüp
İşbu dehr-i pîrezen olmuştur oynaşım benüm.

Beytin anlamı şöyledir: Her gece üzerinde altın benekler bulunan mavi giysiler giyip bu kocakarı dünyayı oynaş edin-

62 *Yavuz Sultan Selim Divanı*, Çeviren: Ali Nihad Tarlan, İstanbul 1946.

63 Aktaran: Kocatürk, *age*, s. 153.

mişimdir. Lakin kendisine ait olmamakla birlikte Yavuz'a yakışan bir beyittir.

Ayrıca Osmanlı padişahları içerisinde çok okumaktan dolayı gözlerinin bozulduğunu ve bu yüzden mercek kullandığını bildiğimiz ilk padişah, Yavuz'dur. Geceleri 3-4 saat uykuyla yetinir, diğer zamanlarını okuyup yazmakla geçirirdi.[64]

Bu arada Şeyh Mekkî Efendi'ye İbn Arabî'nin Vahdet-i Vücud öğretisini savunan bir eser yazmasını emrettiğini biliyoruz ki, *El-Cânibü'l-Garbî*... adını taşıyan kitap bu istek üzerine kaleme alınmıştır.[65] Mısır seferinden İstanbul'a dönünceye kadar Şeyhülislam İbn Kemal'e alim İbn Tağriberdî'nin *En-Nücûmu'z-Zâhire* adlı eserini tercüme ettirerek konak yerlerinde parça parça kendisine sunulmasını istemiş ve okumuştur.

Şeyhülislâm İbn Kemal'in Vahdet-i Vücudu bir devlet doktrini haline getirme tasarısı ile Yavuz'un, İbn Arabî'nin Şam'daki mezarı üzerinde türbe yaptırması arasındaki bağ incelemeye değer merak uyandırıcı bir konudur.[66]

Ayrıca Mısır'ı fethettikten sonra Hint ve Çin ülkelerinin haritalarını yaptırdığına dair bir rivayet vardır.[67] Yavuz bu haritaları niye yaptırmıştır? Yoksa Mısır'dan sonraki hedefi Hindistan ve Çin diyarları mıydı?

Kardeşi Şehzade Korkut kadar olmasa bile musikiye de eğilimi vardı Yavuz'un. Hatta İran seferinden dönüşte Tebriz'den bazı Azeri sanatkârları alıp İstanbul'a getirtmiş olması, bu şehirdeki musiki şehrayininin başlangıcına onu

64 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, s. 526.

65 Bu eserin kendisi ve hakkında yapılmış bir tahlil için bkz. Şeyh Mekki Efendi ve Ahmed Neylî Efendi, *İbn Arabi Müdafaası*, Hazırlayan: Halil Baltacı, İstanbul 2004, Gelenek Yayıncılık. Kitapta geçen orijinal ifade şöyledir: "şehr-i yâr-i asrî Sultan Selim ibn Sultan Bayezid Han (aleyhime'r-rahmetü ve'l-gufrân)ın emr-i vâcibi'l-ittibâi ile ecvibe-i mezbureyi semt-i tahrire keşîde kıldıkta,..." (s. 98).

66 Keza 17. yüzyılda yaşamış olan Abdülgani Nablûsî de gençlik dönemi eserlerinden birinde benzer bir fikre kapılmıştır. Bkz. Bekri Alaaddin, *Bir Çağın Öncüsü: Abdulgânî Nablûsî: Hayatı ve Fikirleri*, Çeviren: Veysel Uysal, İstanbul 1995, İnsan Yayınları, s. 211.

67 Yaşar Yücel ve Ali Sevim, *Osmanlı Klâsik Döneminin Üç Padişahı: Fatih, Yavuz, Kanuni*, Ankara 1991, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 142-143.

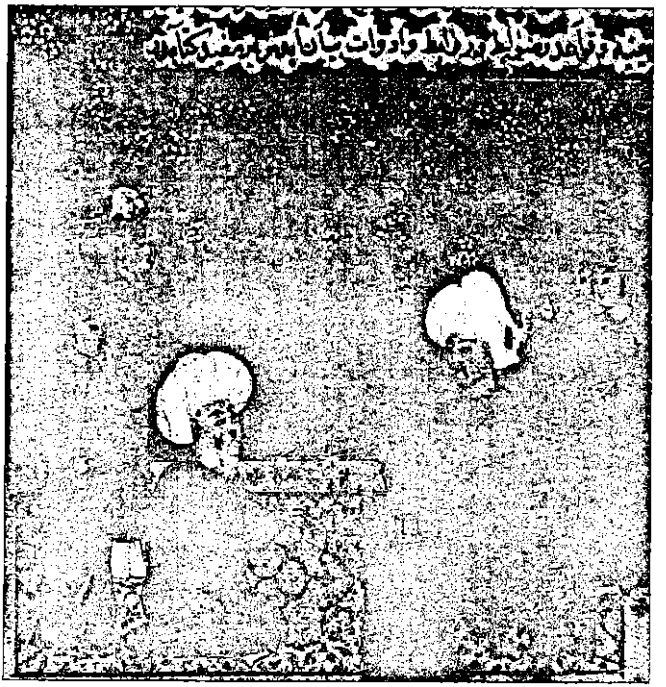
oturtmamızı gerektirir. Nitekim IV. Murad'ın da Tebriz'den Şark musikisi üstadlarını getirttiğini göreceğiz.

Tarih, Yavuz'un özel ilgi alanıydı. Moğolların Doğu'daki seferlerini anlatan *Vassâf Tarihi*'ni seferlerde dahi yanında götürür ve okurdu. Hatta Mısır seferinde bir ara bu kitap bedeviler tarafından düzenlenen bir baskında gaspedilmiş, padişah buna çok üzülmüştü. Mısır'ın fethinden sonra Kahire'de hızlı yazmasıyla ünlü bir hattat bulundu ve kendisinden *Vassâf Tarihi*'ni yazmasını istedi. Adamı bir eve kapattırdı ve kitabı yazdırdı.[68]

Hünernâme'ye göre Yavuz Caldıran seferinden dönerken (1514)

68 Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't Tevârih*; İbrahim Hakkı Konyalı, "Yavuz Sultan Selimin kazandırdığı eserler", *Tarih Dünyası*, Sayı: 5, 15 Haziran 1950, s. 204-206

Yavuz devrin şairleriyle yakından ilgilenirdi. İşte bir örnek: Tahtında bir ayağını altına almış, şair Halimi Çelebi'yi heyecan içinde dinliyor (*Meşâirü'ş-Şuarâ*'dan).

Yavuz lüks ve sefahatten nefret eder, sadelikten, alim ve sanatkârlarla konuşup tartışmaktan hoşlanırdı. Giyim-kuşamına fazla dikkat etmez, elbisesi eskidiği halde özellikle yeniletmezmiş.[69] Çağdaşı Paola Giovio, Habsburg İmparatoru Şarlken'e onu tasvir ederken "yemek ve eğlencelerde mutedildir" demiştir.[70]

İyi yay yapmayı, ok atmayı çocuk denecek yaşlarda öğrenmişti. Ayrıca çok mahir bir avcı olduğu biliniyor. Kılıç kullanmadaki maharetini Nil nehri kıyısında bir timsahı tek vu-

69 . Bununla ilgili bir anekdot için bkz. Mithat Sertoğlu, "Osmanlı hükümdarlarının kıyafetleri", *Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı: 34, Ekim 1952, s. 1778.

70 Şinasi Altundağ, "Selim, Yavuz Sultan", *Aylık Ansiklopedi*, No. 31, Kasım 1946, s. 945.

ruşta ikiye bölmesinden anlayabiliriz. (Bkz. *Hünernâme*'deki minyatür.[71])

Yavuz aynı zamanda bir koleksiyonerdi. Suriye ve Mısır'dan getirttiği kutsal emanetler ve diğer değerli eşya, Osmanlı Sarayının en değerli parçaları olarak muhafaza edilegelmiştir. Ayrıca Topkapı Sarayı'ndaki çini koleksiyonunun çok önemli bir kısmı, onun Kahire'de Memlûk hazinesinden ve çarşılardan toplattığı değerli parçalardan oluşur.[72]

Mukaddes beldeleri Osmanlı Devleti'nin sınırlarına dahil ederek gayri Müslimlerin, özellikle de Portekizlilerin tasallutundan kurtaran Yavuz Sultan Selim, kendisine verilmek istenen "İki Şerefli Şehrin (yani Mekke ve Medine'nin) Hakimi" (*Hâkimü'l-Haremeyni'ş-Şerifeyn*) unvanını kabul etmemiş, kendisine "Hâkim" yerine "Hâdim", yani "Hizmetkâr" denilmesini istemiştir. Bu sırada gözyaşlarına boğulduğu rivayet edilir.

Kâbe örtüsünün işlenmesi görevi ilk defa onun zamanında Memlûklardan Osmanlılara intikal etmiş ve bu örtünün imal edilmesi için Mısır civarında çeşitli köyler vakfetmiştir. O tarihten Birinci Dünya Savaşı'nda kutsal topraklar elimizden çıkıncaya kadar Kâbe örtüsü imal geleneği Osmanlı'da devam etmiştir. İlginç olan bir başka nokta ise Mekke'deki Harem-i Şerif için özel mumlar yaptırıp göndermesidir ki, bunların içinde kâfurdan yapılan beyaz mum (*şem'-i kâfurî*) ile balina yağından yapılan "ispermeçet" mumu özellikle dikkat çekmektedir.[73] Bazı kaynaklarda Mevlevi olduğu yazılıdır. Nitekim Suriye seferine giderken Konya'da Mevlânâ türbesini ziyaret etmiştir.

Yavuz Sultan Selim, 1514 yılında cüzam hastaları için Karacaahmet Mezarlığı yakınında bir yurt (leprozeri) yaptır-

71 "Yavuz'un Nil'de timsah kesişi...", *Tarih Dünyası*, Sayı: 3, 15 Mayıs 1950, s. 103-104.

72 Ziya Erkins, "Topkapı Sarayı Müzesindeki çini koleksiyonu ve değeri", *Tarih Dünyası*, Sayı: 25, 15 Eylül 1951, s. 1045.

73 Muhammed el-Emin el-Mekki, *Osmanlı Pâdişahlarının Haremeyn Hizmetleri*, Hazırlayan: İbrahim Coşkun, İstanbul 2008, Çamlıca Basım Yayın, s. 41-43.

mıştı. Burası Miskinler Tekkesi olarak tanındı ve 1938 yılında yıktırılıncaya kadar cüzam hastalarına hizmet vermişti.

Onu en iyi ifade eden beyit, Şeyhülislam Kemalpaşazade'ye aittir:

Asr-ı şems idi, asrda şemsin
Zılli memdûd olur, zamanı kasîr.

Yani onun zamanı güneşin ikindi vaktindeki parlaklığına benzerdi. Ancak bu zamanın güneşinin gölgesi uzun olmakla birlikte zamanı kısadır, hemen akşam bastırır.

Böylece onun zamanındaki parlaklığın neden 8 yıl gibi kısa bir süreye sıkıştığı anlatılmak istenmiştir.

Teneffüs

Kılıcının ağzı kestikçe

Rivayete göre Yavuz Sultan Selim kıyafetine pek dikkat etmez, elbisesi eskidiği halde yeniletmezmiş. Bu yüzden devlet ricali gerek saygı dolayısıyle, gerekse kendisinden çekindikleri için huzuruna yeni ve süslü elbiselerle çıkmaya çekinirlermiş.

Padişahın elbisesi gitgide fersudeleşir, lakin kimse bunu kendisine hatırlatmaya cesaret edemez. Bir ara padişah ve vezirleri adamakıllı kılıksızlaşırlar. O sırada bir kafir elçisinin geleceği haber alınır. Bunu fırsat bilen sadrazam, binbir korku ile hükümdara:

-Efendimiz, der, bu kafir makulesi, akl-i kasirleri muktezasınca zahirbin olup alayişe ziyade nazar ederler. Layıktır ki, siz padişahımız dahi...

Yavuz onun maksadını anlar ve sözünü keser:

-Ha... Evet! öyle yaparız. Hem siz dahi bir hoş ziynetlu libas tedarik eylen!

Vezirler sevinir ve süslü elbiseler diktirip hazırlanırlar. Padişah ayrıca, elçiyi kabul edeceği zaman tahtın ayak ucuna bir yalın kılıç konmasını emreder.

Herşey hazırdır. Vezirler, başta sadrazam bulunduğu halde muhteşem elbiseleriyle tahtın etrafında yer alıp padişahı beklemektedirler. Birdenbire Yavuz gelir, lakin eski kıyafetiyle!...

Vezirlerin korkudan dudakları patlayıp ak sakallı çeneleri gelincik çiçeğine döner. Aynı zamanda elçi de huzura kabul olunur. Devrinde dünyayı titreten Yavuz'un önünde korkudan iki büklüm bir halde durur. Mutad merasim ve konuşmadan sonra ise huzurdan çıkar.

O zaman Yavuz vezirlere:

– İmdi varın, elçi beye sorun. Padişahımızın libasını nasıl buldunuz deyin!

Vezirler koşarlar ve bu suali elçiye tekrar ederler. Aldıkları cevap ise şudur:

– Ben şevketli hünkarı görmedim bile.. Tahtının ayak ucundaki yalın kılıç gözümü aldı; sadece onu gördüm!

Bu cevap padişaha naklolunduğu zaman parmağı ile hala tahtın ayak ucunda duran kılıcı göstererek şöyle demiş:

– Hod bunun ağzı kestikçe küffarın gözü anda olup bizi görmezler ve libasımızı fark etmezler. Allah anın keskin olmadığı günü göstermeye ki libas ve alayiş o güne mahsustur. Çünkü kafir gözü o zaman yerden kalkıp Âl-i Osman padişahlarına dikilir![74]

74 Mithat Sertoğlu, "Osmanlı hükümdarlarının kıyafetleri", s. 1778.

Şair ve kuyumcu: Kanuni Sultan Süleyman
(1520-1566)

Ve sen dahi fâni olan nesneye gönül bağlamayasın.
Kanuni Sultan Süleyman

Kanuni Sultan Süleyman, gadre uğramış büyüklerimizden. Tarihçilerin bu "muhteşem" yüzü ortaya çıkarabilmeleri için muhtemelen daha on yıllar gerekiyor. Çünkü hangi boyuttan yaklaşırsanız yaklaşın etkileyici bir kişilik Kanuni. Yalnız fetih ve seferlerini anlatmak bile bir milletin başını döndürmeye yetebilir. Öbür yandan Divan edebiyatının en fazla gazel yazan şairi unvanını açık farkla elinde bulunduruyor. Süleymaniye'sinden Mağlova Kemeri'ne kadar yüzlerce mimari eseri coğrafyamıza gülümsüyor. Çağının en şık giyinenlerinden, yani Osmanlı modasının başını çekenlerden biri. Mücevherlere meraklı had safhada. Ama aynı zamanda yetiştirip yeryüzüne saldığı müthiş takımın, Bâkî'nin deyişiyle "demir kuşaklı cihan pehlivanları"nın arkasındaki teknik direktör olarak da takdire şayan.

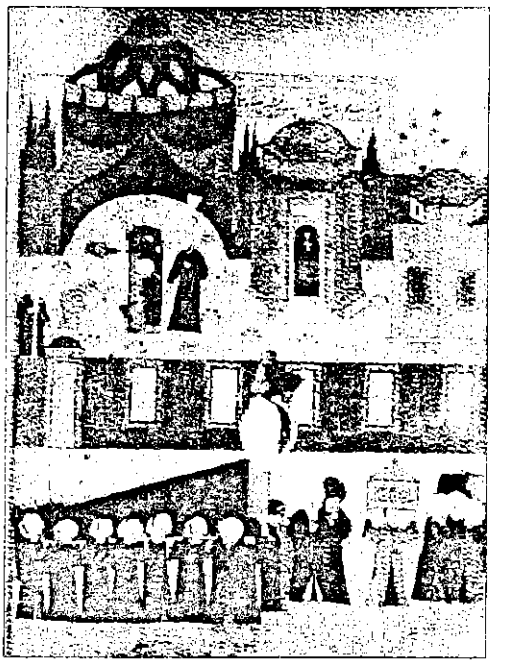
Şimdi onun kişiliğindeki cemreli kareleri birer birer görmeye başlayalım.

Hünernâme'deki bu minyatür Kanuni'yi Filibe'deki saray civarında avlanırken gösteriyor.

Kanuni Sultan Süleyman kaynaklarda orta boylu, sarışın, kumral sakallı, mavi gözlü, geniş omuzlu, güçlü kuvvetli bir insan olarak tasvir edilir.[75] Sakalını kısa keser, uzun ve gür bıyıkları bunun üzerine inermiş. Yalnız rengi biraz solgunmuş. Bu sebeple sağlıklı görünmek için yüzüne pudra sürermiş. Bacağında tedavi kabul etmeyen ve kendisini rahatsız eden bir kangren vardı.

75 Ancak onun eşkâli hakkında çok farklı rivayetler de bulunmaktadır. Mesela: Uzun boylu, kara kaşlı, ela gözlü, esmer tenli, kartal burunlu, seyrek dişli, uzunca yüzlüydü. Bkz. Kocatürk, *age*, s. 167; yuvarlak yüzlü, elâ gözlü, kaşlarının arası biraz açık, doğan burunlu, uzunca boy ve boyunlu ve seyrek sakallı idi. Bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt II, s. 419; aynı tasvir için bkz. Yücel ve Sevim, *age*, s. 213; "Müdevver ve uzun yüzlü, siyah kirpikli, ela gözlü, doğan burunlu, merd ve merdane sözlü, yassı yağrınlı (sırtlı), arslan heybetli, uzun boylu, dürr-i yekta gibi seyrek dişli, vekar ve aheste yürüyüşlü... vekar sahibi padişah idi." *Solak-zâde Tarihi*, cilt 2, s. 111.

Kanuni'nin cenazesi gömülmek üzere mezarına götürülüyor. Tabutunun önünde baş üstünde taşınan sandık merak uyandırıyor. Ebussuud Efendi'nin fetvaları mı var içinde?

Kanuni'nin adı, Kur'an-ı Kerim'den tefe'ül edilmek, yani rastgele bir sayfa açıp parmağın bir kelimenin üzerine konulması suretiyle *Süleyman* konulmuştur.

Çocukluğunun hatırı sayılır bir bölümü dedesi II. Bayezid'in sarayında geçtiği için iyi bir öğrenim görmüştü. Bir çok değerli alimden ders aldı, bu arada özellikle Kastamonulu Hayreddin Efendi'nin dizi dibinde yetişti.

Babası ve dedesinin aksine şık, süslü ve haşmetli giyinmeyi severdi. Serasere ve diba giyer, üstünde çok fazla zenginlik ve ziynet eşyası bulunurdu. Değişik değişik "çakşırlar" giydiği için Yavuz onu sarayda "Çakşırlı" diye çağırırdı. Hatta bir seferinde yine ihtişamlı elbiseler içinde görünce oğluna takılmış ve "Anana giyecek bir şey bırakmamışsın" diye alay etmiştir.

Kanuni Sultan Süleyman, babası Yavuz gibi kuyumculuğa meraklıydı; ustalığı o derecedeydi ki, İtalyan kuyumculuk sanatının örneklerini tanıyacak ve uygulayacak kadar mükemmeldi.

Ayrıca Fatih gibi değerli taşlara tutkundu. Venedikli gezgin Sanudo'nun belirttiğine göre, kendinden önceki padişahların hiçbiri mücevheri onun kadar sevmemiştir. Ayrıca Venedikli bir kuyumcunun Kanuni için 4 yakut, 4 elmas, sayısız inci, çok iri bir zümrüt ve bir turkuazla bezenmiş bir tür altın taç yaptığı bilinir. Ancak tac giyme adeti Osmanlılarda olmadığına göre bunun bir tür teşhir ve prestij nesnesi olduğunu düşünmek doğru olur. Nitekim bir elçiyi kabulünde tacın başında değil, yanı başındaki bir koltuğun üzerinde durduğu görülür.[76]

Uzmanlar arasında ortak olarak kabul gören hususlardan birisi, Kanuni'nin şiir alanında, komutanlığı ve yöneticiliği kadar iddialı bir padişah olduğudur. *Muhibbî* veya vezin gereği nadiren de olsa *Muhib, Sultan Süleyman, Meftûnî, Âcizî* mahlaslarını kullandığı hacimli Divanında tam 2.779 adet gazel bulunmaktadır ki, Divan şairleri arasında en fazla gazel yazmış olan Zâtî'nin bile ulaştığı gazel sayısı ancak 1.825 adette kalmaktadır. Kanuni böylece Divan edebiyatının gazel rekorunu kırmış bulunuyor.[77]

Kimi araştırmacıların hoşuna gitmese de[78], Farsça şiirleri de bir divan teşkil edecek kadar çoktur ve yayınlanmıştır[79]. *Muhibbî Divanı*'nın bir özelliği de, 875 gazellik bir kısmının II. Mahmud'un kızı Âdile Sultan tarafından 1899 yılında "ceddine hürmeten" bastırılmış olmasıdır.[80] Merhum edebiyat tarihçimiz Âmil Çelebioğlu'na göre Kanuni, padişah olma-

76 Andre Clot, *Muhteşem Süleyman*, Çeviren: Turhan İlgaz, İstanbul 1994, Milliyet Yayınları, s. 109.

77 Bkz. Vildan Serdaroğlu, *Sosyal Hayat Işığında Zâtî Divanı*, İstanbul 2006, İSAM Yayınları, s. 49; Mustafa İsen, "Osmanlı hanedanının şairlik yönü", s. 86; Ali Fuat Bilkan, "Osmanlı hanedanının sanat tarihçesi", s. 337.

78 Mesela: İsmail Hami Danişmend, "Kanunî kimdir?", *Türk Yurdu*, Cilt: 5, Sayı: 8, Ağustos 1966, s. 12.

79 Coşkun Ak, *Muhibbî'nin Farsça Divanı*, Bursa 1995.

80 *Âşık ve Şair Padişahlar (Tarih Dünyası Özel Sayı)*, İstanbul 1950, s. 14.

saydı bile şair olarak edebiyat tarihimiz içinde yer alması gereken isimlerden biri olurdu.

Aynı zamanda ulema ve şairlere çok değer verir ve onları sarayına davet eder, sohbetlerinden büyük haz duyardı. Her gittiği yerde bilginleri yanına çağırır, onları memnun ederdi. Bağdat'a girdiğinde Fuzuli'yi iltifatlarına mazhar ettiğini biliyoruz.[81] Ancak bu büyük şaire iltifatının devam etmeyişinin sebebi olarak Fuzulî'nin vaktiyle *Beng ü Bâde* adlı mesnevisinde "Şarap gibi canlı, hayat dolu olan Şah İsmail"i afyona benzetilen II. Bayezid ile karşılaştırmış ve sonuçta Şah İsmail'i üstün bulup övmüş olması gösterilmektedir.[82] Bâkî'nin şiirdeki kudretini anlayarak onun elinden tutmuş ve yetişmesine himmet etmiştir. Bâkî de onun ölümüne ölümsüz bir mersiye yazarak nimetşinaslığını göstermiştir.[83]

Sözleri halk içinde tutulmuş olan bir gazelini örnek olsun diye aşağıya alıyoruz:

Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi
Mefharet dedikleri ancak cihan kavgasıdır
Olmaya baht ü saadet dünyada vahdet gibi
Ko bu iyş ü işreti çün kim fenâdır akibet
Yâr-i bâkî ister isen olmaya taât gibi
Olsa umlar sağışınca ömrüne hadd ü aded
Gelmiye bu şişe-i çarh içre bir saat gibi
Ger huzur etmek dilersen ey Muhibbî fârig ol
Olmaya vahdet makamı kûşe-i uzlet gibi.

Kanuni'nin hat sanatında da usta olduğu ve güzel talik yazı yazdığı bazı yerlerde ifade edilir.[84] Hatt-ı hümayunlarını bu yazı ile yazdığı görülmektedir.[85]

---

81 Samih Nafiz Tansu, "Süleyman, Kanuni", *Aylık Ansiklopedi*, No. 17, Eylül 1945, s. 544.

82 Müjgân Cumbur, "Fuzûlî: Hayatı ve Eserleri", *Tarih ve Coğrafya Dünyası*, Sayı: 3, 1 Haziran 1959, s. 168; Kocatürk, *age*, s. 169.

83 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt II, s. 420.

84 İsa Kayaalp, *Sultan Ahmed Divanı'nın Tahlili*, İstanbul 1999, Kitabevi Yayınları, s. 61; Bektaşoğlu, agy, s. 291.

85 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt III/2, Ankara 1998, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 560, dipnot 1. Örnek için bkz. *age*, Resim 7. Burada yer alan "Cümlesine verilsin" yazısı bizzat Kanuni'ye aittir.

Elimizde Kanuni'nin musikişinaslığı ile ilgili pek fazla bilgi yoksa da, henüz Manisa'daki şehzadeliği sırasında, bir kadının kölesinin keman çaldığını görünce onunla ilgilenmiş, çalışını beğenmiş ve satın alıp hizmetine dahil etmiştir. Bu köle, sonradan imzalarını "Serasker Sultan" diye atacak kadar yükselecek olan Makbul (Maktul) İbrahim Paşa'dır.[86]

Ayrıca Kanuni'nin, Fransa Kralı I. François tarafından yardımlarına şükran ifadesi olarak gönderilen küçük saray orkestrasını dinlediğini ve çaldıkları parçaları hiç beğenmediğini biliyoruz. Ancak çalınan parçalardan birinin ritminden usûl yapılmasını (*Frenkçîn*) emrettiğine bakılırsa onun kaliteli bir müzik kulağına sahip olduğuna hükmedilebilir.[87]

İlim ve sanat erbabını daima korumuş olan Kanuni, Alaeddin Ali Çelebi'ye, Hint edebiyatının en önemli eserlerinden *Kelile ve Dimne*'yi tercüme ettirmiş, *Hümâyunname* adıyla kendisine takdim edilen çeviriyi bir gecede okuyarak mütercimini takdiren normal yoldan 7 yılda gelebileceği Bursa Kadılığı'na doğrudan tayin etmiştir.[88]

Babası Yavuz Sultan Selim Arapça ve Farsça haricinde Tatarca biliyordu, Kanuni ise bu iki klasik dil haricinde Çağatayca öğrenmişti.[89]

Zaifî adlı bir şaire Farsçadan Türkçeye çevirmesini (*Rumi libas giydirmesini*) emrettiği siyasetname örneği, daha ziyade mektuplarından ve şiirlerinden haberdar olduğumuz devlet felsefesini oluşturma çabasının bir parçası olarak okunmalıdır.[90]

Aynı zamanda seramik meraklısıydı, bu yüzden Çin'den mavi-beyaz adı verilen pek çok zarif porselen kapkacak, onun zamanında bir Hind elçisinin hediyesi olarak saraya girmiş ve bugün dahi hayranlık uyandıran Topkapı Sarayı'nın en değerli çini koleksiyonunun esasını oluşturmuştur.

86 Sertoğlu, "Kanûnî devrinin perde arkası", s. 20.

87 Cinuçen Tanrıkorur, "Osmanlı müsikîsi", s. 506-507.

88 M. Tayyib Gökbilgin, "Süleyman I", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1967, cilt IX, s. 152.

89 Amil Çelebioğlu, *Kanûnî Sultan Süleymân Devri Türk Edebiyatı*, İstanbul 1994, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 36.

90 Za'îfî, *Gülşen-i Mülûk*, Hazırlayan: Abdulhakim Koçin, Ankara 2005, Akçağ Yayınları, s. 72-73.

Kanuni, Zigetvar seferine atın üzerinde duramayacak derecede hastayken çıkmıştı. Minyatür, onun vezirine dayanarak atın üzerinde durabildiğini ve zaman zaman dinlenmek için geçtiği arabasını gösteriyor.

En başta padişahların birer mesleği olduğundan söz etmiştik. Nitekim kaynaklarımızda Kanuni'nin kavaf (*haffâf*), yani kundura imalatçısı olduğuna dair de bir kayıt mevcuttur.

Büyük bir Mareşal olduğunu bildiğimiz Kanuni'nin askerlik oyunlarına ve av eğlencelerine merakı olduğunu söylemeye gerek yok. Tabii binicilik ve kılıç kullanmakta maharet sahibi olduğunu söylemeye de. Nitekim 31 yaşındayken katıldığı Mohaç Meydan Savaşı'nda (1526) üç Macar şövalyesinin kendi üzerine doğru gelmekte olduğunu görünce kılıcını çekip üçünü birden haklaması meşhurdur.[91]

91 Hilmi Aydın, "Topkapı Sarayı'ndaki padişah kılıçları", *El Sanatları*, Sayı: 4, 2007, s. 36. Mithat Sertoğlu ise bir düşman süvarisini hakladığını, diğerlerini yetişen yeniçerilerin bertaraf ettiklerini yazmaktadır. Bkz. "Mohaç Meydan Muharebesi", *Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı: 49, Ocak 1954, s. 2858-2859.

Ve spor... Spora merakını, Süleymaniye Camii'ni yaptırırken kıble tarafına, Beyazıt'taki Eski Saray ile cami arasına bir güreş sahası tesis ettirmesinden anlayabiliriz.[92] Bugün bu saha İstanbul Üniversitesi Merkez Binası içinde kalmış ve üzerine bazı binalar yaptırılmıştır.

Hemen bütün kaynaklar Sultan Süleyman'ın nikris (gut veya damla) ve artrit hastalıklarından mustarip olduğunu yazmaktadır. Ölümüne de nikris hastalığının komplikasyonlarının sebep olduğu bilinmektedir.[93] Kaynaklar ihtiyarlığında Allah'tan şehit olarak ölmeyi temenni ettiğini yazıyor. Zigetvar'da işte bu duasının kabul olunduğu söylenir[94]. 71 yaşında üstelik hasta hasta yola çıkmasının bir sebebi de, yatakta değil, cihadda ölmek istemesi olamaz mı?

Mekke ve Medine'ye yaptığı hizmetler bakımından ancak babası Yavuz ve torunlarından I. Ahmed, IV. Murad ve II. Abdülhamid ile kıyaslanabilecek olan Kanuni, gerek Harem-i Şerif'e, gerekse Peygamber Efendimiz'in (sav) türbesi etrafında yaptırılan camiye (Ravza-i Mutahhara'ya) mermerden birer sanat eseri olan minberler göndermiş, Harem-i Şerife iki yeni minare ilave ettirmiş, Peygamber Efendimiz'in doğduğu Hz. Âmine'nin evini yeni baştan inşa ettirmiş, Ayn-ı Zübeyde suyunu Mekke'ye akıtmış ve bu iş için kendi cebinden tam 100 bin altın sarf etmiştir. Ayrıca Mekke'de bir medrese yaptırdığını, eşi Hürrem Sultan'ın da aynı şehirde bir imaret inşa ettirdiğini biliyoruz.[95] Oğlu Selim'e Cidde'ye hacıların sıkıntı çekmemeleri için su getirmesini söylediği vasiyetnamesi onun derûnî tarafını bir ayna gibi aksettiriyor.

92 İbrahim Hakkı Konyalı, "Vakfiyeler ve Pehlivanlar Tekkesi", *Tarih Konuşuyor*, Sayı: 34, Kasım 1966, s. 2853.

93 Bkz. Metin Kunt, "Sultan Süleyman ve nikris", Hazırlayan: Özlem Kumrular, *Muhteşem Süleyman*, İstanbul 2007, Kitap Yayınevi, s. 93-99.

94 Danişmend, "Kanunî kimdir?", s. 12.

95 Muhammed el-Emin el-Mekkî, *Osmanlı Pâdişahlarının Haremeyn Hizmetleri*, s. 45-48.

Teneffüs

"Cidde'ye su getüresin"

Kanuni, son seferi olan Zigetvar'a doğru yola çıkmadan önce oğlu veliaht Selim'e anlamlı bir mektup bıraktı. Sanki öleceğini sezmiş gibi –ki sefere çıkacağı sırada ağır hastaydı– eline kalemi almış, oğluna şu vasiyeti yazıyordu:

> Benim candan sevgili iki gözüm nuru Selim Han'ım. Bu iki bazubendi ve bir cevherî al sanduğu vakf eylemişimdir, iki cihan fahri Muhammed Mustafa'nın ruhuna sana vasiyet ederim: Bunları satub Cidde-i mamureye su getiresin, oğulluk edip bu vasiyeti yerine getiresiz. Cümle ağalar kim saraydadır ve cümle oda oğlanları şahiddir, sen benim yazım bilirsin, bu esbâb fahr-i âlemindir, benim değildir. Göreyim nice yerine korsız. Dünya kimseye payidar değildir. Ümmiddir ki, bahasıyla satasız. Hak Teala bu seferi mübarek idüb gönül hoşluğuyla gelmek müyesser ede. Habibi hürmetine aleyhisselam.[96]

96 Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, No: E.5888. Nigâr Anafarta, "Kanunî Sultan Süleyman'ın son seferi ve bir vasiyetnamesi", *Türk Yurdu*, Cilt. 5, Sayı: 8, Ağustos 1966, s. 33.

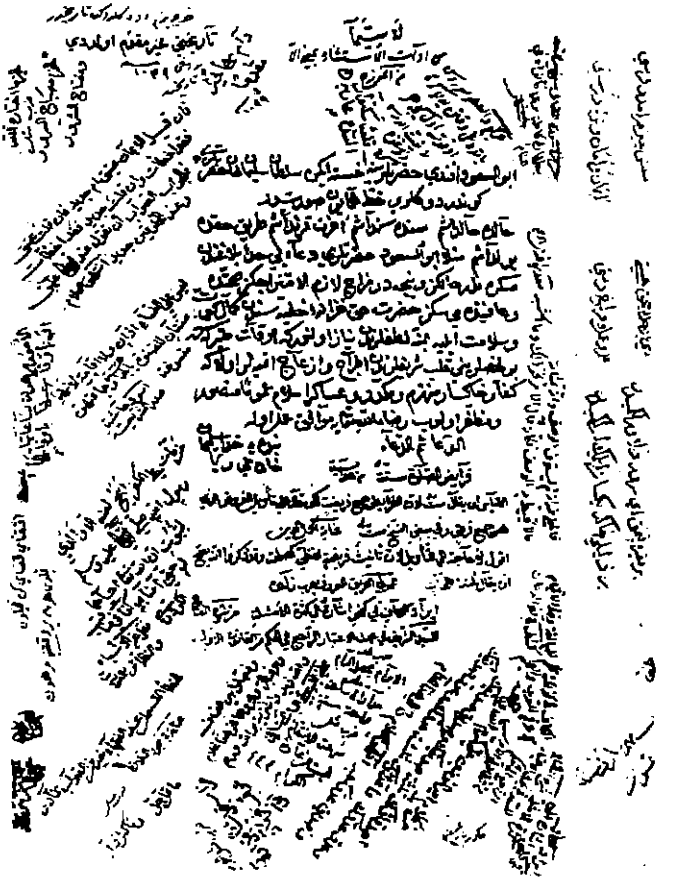
Teneffüs

Kanuni Zigetvar'dan dua istiyor

Kanuni, vefatından kısa bir süre önce Şeyhülislam Ebussuud Efendi'ye Zigetvar'dan yazdığı bir mektupta ahiret kardeşi olarak nitelediği ve hürmet gösterdiği bir alimden dualarında kendisini unutmamasını isteyecek kadar da derin bir dünyaya sahiptir. Mektubun metni şöyle:

> Halde haldaşım, sinde sindaşım, ahiret karındaşım, tarik-i Hakta yoldaşım Molla Ebussuud Hazretleri dua-i bi-hadd iblağından sonra: Nedir haliniz? Ve nicedir mizac-ı lâzımü'l-imtizâcınız? Sıhhatte ve afiyette misiniz? Hazret-i Hakk hizane-i hafiyesinden kemal-i kuvvet ve selamet eyliye. Bimennihi lütuflarından niyaz olunur ki, evkat-ı müteberrikede bu muhlislerini kalb-i şeriflerinden ihrac ve iz'ac etmiyeler. Ola ki küffâr-ı hakisar münhezim ve mükedder ve asakir-i İslam umumen mansur ve muzaffer olup rızaullahu tealaya muvafık-ı amel ola.
>
> Eddua sümme dua
>
> Bende-i Hüda
>
> Süleyman Han-ı bî-riyâ[97]

97 Aktaran: A. Süheyl Ünver, "400 sene önce Szigetvar'da hastalığı esnasında Sultan Süleyman'ın Ebussuud Efendiye gönderdiği mektup", *Türk Yurdu*, Cilt. 5, Sayı: 8, Ağustos 1966, s. 26.

Kanuni'nin yanda okuduğunuz Zigetvar'dan Şeyhülislam Ebussuud Efendi'ye yazdığı mektubun Laleli Kütüphanesi K. 2688 numaradaki yazmada yer alan sureti.

Teneffüs

"Köylü milletin efendisidir" sözü aslında Kanuni'ye aittir

Genellikle hatalı bir şekilde Atatürk'e ait olduğu zannedilen "Köylü milletin efendisidir" vecizesi aslında Kanuni Sultan Süleyman'a aittir. Bir gün mahremleriyle görüşürken onlara "Velinimet-i âlem [dünyanın efendisi] kimdir?" diye sormuş. Onlar tereddütsüz "Padişah efendimizdir" diye cevap verince Kanuni, "Hayır, dünyanın efendisi reâya, yani köylüdür ki, ziraat ve haraset emrinde huzur ve rahatı terk ile iktisab ettikleri nimetle bizleri it'âm ederler" demiştir. Yani tarım ve çiftçilik işlerinde huzur ve rahatlarını bırakıp elde ettikleri ürünlerle bizi doyururlar.

***

Kanuni ve Nuh'un gemisi

Elimizde Kanuni Sultan Süleyman'ın Nuh'un gemisinin kalıntılarını merak ettiğine ilişkin ilginç bir ipucu vardır. Bunu, geniş bir şekilde araştırılması için aşağıya alıyorum:

> ...Ve bu yakadan Sultan Süleyman menzil be menzil yürüyüp, varup Menteşe sancağında Rodos mukabelesinde iskele urup, Rumeli ve Anadolu leşkerinin küllîsin geçirüp, anın akabince kendisi dahi kapu halkı ile geçti. Şahın bir perende (uçar) kadırgası vardı ki, Nuh'un tahtasından idi esası.[98]

98 Kayhan Atik, *Lütfi Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman*, Ankara 2001, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 248. Ayrıca bazı yanlışlarla birlikte *Lütfi Tarihi*'nden aktaran: İbrahim Hakkı Konyalı, "Nuh'un gemisi Cudî dağına mı, Ağrı dağına mı inmişti?", *Tarih Konuşuyor*, Sayı: 16, Mayıs 1965, s. 1311.

Selimiye'nin eğittiği sultan: II. Selim
(1566-1574)

Ismarlayup vezirine tanzîm-i âlemi
Bir saltanat-serây-ı huzûz etti arzû
Yahya Kemal

Osmanlı İmparatorluğu'nun "duraklama" devrini Kanuni'nin ölümüyle başlatmak tarihçiliğimizin uzunca sürmüş bir alışkanlığı, daha doğrusu yanılgısıdır. Her ne kadar Kanuni çapında uzun ve muhteşem bir başarı öyküsü kendisinden sonra yinelenmeyecek ise de, askeri ve siyasi vaziyete bakıldığında Osmanlı büyümesi Kanuni'nin ölümünden sonra en az yüz yıl daha devam etmiş görünür. Nitekim Kıbrıs'ın fethi (1571) gibi Osmanlı'nın Akdeniz hakimiyetinde dönüm noktası teşkil eden kritik bir başarı, Kanuni'in oğlu II. Selim dönemine aittir. Girit adasının zorlu fethi (1669) ise Kanuni'nin vefatından yüz yıl sonraya ait görmezden gelinemeyecek bir başarıdır ve Sultan IV. Mehmed'in uzun saltanat yıllarına rastlar.

Sadrazam Makbul İbrahim Paşa'nın, halası Hatice Sultan'ı gelin aldığı düğün sırasında doğarak hayata sevinçli bir başlangıç yapan II. Selim, kaynaklarda orta veya uzunca boylu, tıknaz, bacak kısmı uzunca, kumrala yakın sarışın,

geniş açık alınlı, gök mavisi gözlü, ince kaşlı, kumral sakallı olarak tasvir edilmektedir. Solakzade onu orta boylu, yassı burunlu, kumral sakallı, sarışın, alınlı, gök ela gözlü olarak tasvir eder.[99] Lakabı "Sarı"dır. Sureti, annesi Hürrem Sultan'a benzemekteydi. Osmanlı padişahlarının genellikle belden aşağısı üstüne oranla kısa iken II. Selim Han'da tersi bir durum söz konusudur, yani yarı belinden aşağısı daha uzundu ve şekilen heybetli (*mehîb*) idi.[100]

Gözden kaçmış şaşırtıcı merakların adamıdır Sarı Selim. Hacı adaylarının Hac yolunda destek alacakları asalara hilâller kondurur ve adamları vasıtasıyla onlara hediye ettirmekten mutlu olur, böylece kendi gidemese de, elleriyle imal ettiği bir nesnenin o mukaddes topraklara temas etmesiyle teselli bulurdu.

II. Selim'in dede ve baba mesleği olan kuyumculukla da yakından ilgilendiğini biliyoruz. Ayrıca eskiden kitap okurken satırları takip etmeyi kolaylaştırmak için kullanılan altın hilaller yaptığı ve bunların kuyruk kısımlarına kendi tasarımı olan formlarda değerli taşlar yerleştirdiği, böylece dede mesleği olan kuyumculuğu sürdürdüğü bilinmektedir.

Bir minyatüründe gördüğümüz gibi avcılıkta usta olup yay çekmede ve ok atmada pek mahirdi. Bu yüzden sık sık Edirne'ye avlanmaya giderdi ve Edirne'yi biraz da bunun için severdi. Nitekim Mimar Sinan'a yaptırdığı Selimiye Camii ile bu şehre Osmanlı'nın silinmez mührünü basmayı bilmiştir.)

Rivayete göre zamanında ondan daha kuvvetli yay çeken yoktu.[101] Hatta Topkapı Sarayı Müzesi'nde kurmaya başlayıp da bitiremediği bir yay sergilenmektedir.[102] Ve kitaplarda anlatılan 'miskin padişah' portresinin aksine gayet kuvvetliydi.

---

99 *Solak-zâde Tarihi*, cilt 2, Hazırlayan: Vahid Çabuk, Ankara 1989, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 321.

100 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt III, s. 40.

101 Uzunçarşılı, *age*, cilt III, s. 40.

102 Tülây İşbil, "Türklerin millî sporu ok ve okçuluk", *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, Sayı: 3, Mart 1981, s. 82.

II. Selim'i Kâbe'yi ziyaret ederken gösteren bu minyatür acaba bir gerçeği mi, yoksa bir özlemi mi yansıtıyordu?

Babasının da sevip çok takdir ettiği şair Baki ile pek yakın arkadaş olan II. Selim, musikiyi seven, şiirden anlayan ve ara sıra da şiir yazan bir padişahtı. Ancak mürettep bir divanı yoktur. Şiirleri bazı mecmualarda kalmıştır. Mahlası, "Selimî"dir (ancak bazı yerlerde mahlası nedense "Talibî" olarak zikredilmektedir[103]). En güzel eserlerinden olan,

103 Atalar, agy, s. 130.

Biz bülbül-i muhrik-dem-i gülzâr-ı firâkız
Âteş kesilür geçse sabâ gülşenimizden

beyti, bütün bir divan değerinde kabul edilmektedir.[104] Ayrıca kendi karakterini gayet başarıyla özetlediği aşağıdaki beyti güzel kalem eserlerindendir:

Tab'-ı lâtîfimiz bizim ey dil selîmdir
Yok kimseye adâvetimiz Hakk alîmdir.[105]

Değerli bir bestekâr olarak da tanınan II. Selim'in "Sûzidilârâ" faslında iki bestesi ile iki semaisi, Pesendide'de ise bir beste ve semaisi, mahur, şehnaz, muhayyer sümbüle, buselik, hüzzam, şevk-i tarab ve şevkefza fasıllarında üstadane şarkıları olduğu biliniyor.[106] Daha şehzadeliğinde 20'den fazla alim, şair, ressam, musikişinas ve hanende onun meclisine dahil bulunuyordu. Böylece II. Bayezid'le başladığını tespit ettiğimiz bestekâr sultanlar serisinin ikinci önemli ismiyle karşılaşıyoruz.

II. Selim'in diğer iki özelliği de ilk defa İstanbul'da doğan ve İstanbul'da ölen ve ilk kez ordusunun başında sefere çıkmayan Osmanlı padişahı oluşudur.

Dilinde "lükent" (pelteklik) denilen bir tutukluk bulunmasına rağmen nüktedan bir şahsiyet olduğu ve sohbetlerinin tatlılığı, Bostanzade Yahya tarafından aktarılır.

Sultan II. Selim, babasının başlattığı Harem-i Şerif inşaatını sürdürdü. Mekke'nin bozulmuş olan su yollarını tamir ettirmiş, Mescid-i Harama mermer kubbeler eklettirmiştir ve bu işler için Hazine-i Hassa'dan 210 bin halis ayarlı altın harcamıştır. Bu tamir sırasında Harem-i Şerife ilave edilen

104 Açıklaması: Biz ayrılık gül bahçesinin ateş ötüşlü bülbülüyüz. Serinletici sabâ rüzgarı bizim bahçemizden geçecek olsa ateş kesilirdi.

105 Açıklaması: "Ey gönül! Bizim lâtif yaratılışımız selimdir (yumuşaktır)/ Allah biliyor ya, kimseye düşmanlığımız yoktur."

106 Reşat Ekrem Koçu, *Osman Gazi'den Atatürk'e: 600 Yılın Tarih Panoraması*, *Cumhuriyet* gazetesinin özel eki (1950'ler).

direkler özel olarak Mısır'dan getirilmişti. El-Mekkî'nin ifadesiyle söylersek, "Haremeyn-i Şerif mescidlerinin her bir taşı, Osmanlı halifelerinin fazilet ve kudsiyetlerine şehadet edip duruyor."[107]

İçki içtiği bilinen II. Selim için dönüm noktası, Selimiye Camii'nin inşası olmuştur. Bu caminin her ayrıntısıyla ayrı ayrı ilgilenmiş ve açılışını sabırsızlıkla beklemiş, mükemmel olması için hiçbir masraftan kaçınmamıştır. Ancak açılışı yaklaştıkça bir yandan heyecanlanırken, öbür yandan da vicdanında bir hesaplaşma yaşadığını, daha doğrusu Selimiye Camii'nin Selim'i derinden etkilediğini[108], nihayet günün birinde içkiden pişman olup Gedizli Şeyh Süleyman Efendi'yi imdadına çağırmasından anlıyoruz. Süleyman Efendi'nin huzurunda gözyaşları içinde günahlarından tövbe istiğfar etmiş, o günden sonra da bir daha ağzına içki koymamıştır. Ancak içkiyi bırakınca "marâz-ı sersâm" illetine uğramış, yani aniden bir baş dönmesi başlamış, Hekimbaşı Mustafa Çelebi kendisini muayene edince vücudunun alışmış olduğu içkiden hiç değilse bir süre daha az miktarda almasında fayda olduğu tavsiyesinde bulunmuş, buna rağmen padişah tövbesini kesinlikle bozmamıştır.[109]

Bazı kendini bilmez yazarlar Kıbrıs'ı kaliteli şaraplık üzümleri olduğu için fethettiğini, ölümünün hamamda işret yaparken ayağının kayıp düşmesi suretiyle olduğunu yazmışlardır. Bunlar ayıp şeylerdir. Sanki ticaret yoluyla Kıbrıs'tan üzüm getirilmesi mümkün değilmiş gibi garip bir mantık yürütülüyor. Ayağının kayması hadisesinin hamamda geçtiği doğrudur ama o kadar; bu sırada kesinlik-

107 Muhammed el-Emin el-Mekkî, *Osmanlı Pâdişahlarının Haremeyn Hizmetleri*, s. 52.

108 Bu ince noktaya dikkatimi çeken Prof. Semavi Eyice'ye teşekkür ederim. (7 Ekim 2008 günü yapılan özel görüşme.)

109 Selânikî içkiye tövbe olayını anlattıktan sonra Ramazan ayının başlarında Divan-ı Hümayun toplantısı sırasında öldüğünden kimsenin bu işe akıl sır erdiremediğinden söz eder. Bkz. Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, cilt 1, Hazırlayan: Mehmet İpşirli, Ankara 1999, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 98.

le içki içmiyordu. Ahmed Vefik Paşa'nın *Fezleke-i Târih-i Osmânî* adlı eserinde "Sarı Selim saraydaki yangında yanıp yeniden yapılan daireleri ve hamamı gezerken, ayağı kayıp mermerler üzerine düştü. Bu kaza ölümüne sebep oldu" diye yazmaktadır.[110] Benim kanaatime göre ise hamamın açılışını yaparken içkiden dolayı değil, tam tersine içkiyi bıraktığı için başı dönmüş ve yere düşmüştü. Gördüğünüz gibi bir hakikat bu kadar ters yüz edilebilirdi ancak.

Yahya Kemal II. Selim'e özel bir gazel yazmıştır ("Selîm-i Sânî'ye gazel"). Burada yukarıda zikrettiğimiz ilk 'beyti' ile Selimiye'yi kastederek,

Bir beyti bir de câmi-i ma'mûru var Kemâl
Yağsun türâb-ı kabrine gufrân-ı müşk-bû[111]

demiştir. Sözü bu manidar beytin açıklaması ile bağlayalım mı?

"Ey Kemal, II. Selim'in yazdığı bir beyit ile mamur bir camisi vardır/ Allah'ın mis kokulu affı onun kabrinin toprağına yağsın."

110 Ahmed Vefik Paşa, *Fezleke-i Târih-i Osmânî*, İstanbul 1288 (1871).

111 Yahyâ Kemâl, *Eski Şiirin Rüzgârıyle*, 2. baskı, İstanbul 1974, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, s. 94.

'Hayır' diyemeyen padişah: III. Murad (1574-1595)

Aç gözün bu nevm-i gafletten uyan
Uyan uykusu çok gözlerim uyan
Azrail'in kasdı cânadır inan
Uyan uykusu çok gözlerim uyan
Murâdî (III. Murad)

Tarihlerimizde daha çok tahta çıkar çıkmaz kardeşlerini öldürtmesi vesilesiyle ve kalabalık bir harem kurmasıyla hatırlanan III. Murad'ın Osmanlı sanat ve kültürünün klasik formunu almasında tartışılmaz bir yere sahip olduğunu bilmemizde yarar vardır. Diyebiliriz ki, 20. yüzyıl başına kadar devam edecek olan bu zengin kültürün temelleri onun zamanında ve onun katkılarıyla atılmış ve ana çizgileri belirlenmiştir. Renkli kişiliğini tanıdıkça bu kanaatimizin pekişeceğine inanıyorum.

Solakzade Tarihi'ne bakılırsa orta boylu, gözleri ve ebruları (kaşları) müdevver (yuvarlak), saçları kumral imiş Murad-ı Sâlis'in. Başka yerlerde ise yuvarlak yüzlü, kartal burunlu, iri badem gözlü, küçük ağızlı, açık tenli, kırmızı yanaklı, orta boylu, kumral saçlı ve seyrek sakallı olarak tanıtılır.

İspanyol bir ressama ait III. Murad tablosu,
onu şık giysileri içinde gosterir (17. yüzyıl).

III. Murad şehzadeliğinde Şeyhülislam-tarihçi Hoca Sadeddin Efendi'den –ki Yavuz'un Nedim-i Hassı Hasan Can'ın oğludur– ders almış, eğitim görmüştü.

İlginç özelliklerinden birisi, ağzından 'hayır' sözünün nadiren çıkmasıdır ki, onun karakterini yansıtan önemli bir ipucudur bu.

Aynı zamanda iyi silah kullanan ve iyi ata binen (Bostanzade Yahya'nın deyişiyle "fevkalâde biniciydi"[112]) ve ava meraklı olan III. Murad'ın boş zamanlarında ok başı imal ettiğini biliyoruz.

Artık ilk önemli hattat padişahla tanışma vakti geldi. Müstakimzade, *Tuhfe-i Hattâtîn* adlı hattatları tanıttığı eserinde III. Murad'ın sülüs nesih ve talik yazılarda yetişmiş iyi bir hattat olduğunu (Halvetî şeyhi Kastamonulu Şeyh Şüca'dan nesih ve talik dersleri aldığı yazılıdır kaynaklarda), Ayasofya Camii'nde, mihrabının iki yanına asılı "kelime-i şehadet" levhasıyla bir ayet levhasının bulunduğunu belirtir. Bu eserler bugün maalesef kayıplara karışmış durumdadır. Allah'tan ki, elimizde Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi'nde sergilenen celi talik bir levhası mevcuttur. Yine İstanbul Üniversitesi Kitaplığında bulunan *Divân-ı Münirî*'yi kendi hattıyla yazmıştır. Son olarak belirtelim ki, Gelibolulu Mustafa Âli hattat ve sanatkârlardan bahseden *Menâkıb-ı Hünerverân* adlı kitabını Sultan III. Murad'a ithaf etmiştir.[113] Bu da onun hat sanatıyla ve sanatkârlarıyla ne kadar yakından ilgilendiğini gösteren kanıtlardan biridir. Ayrıca tezhib sanatında da ileri derecede zevk sahibi olduğu biliniyor.[114]

Sultan III. Murad'ın sanat ve edebiyata ilgisi dikkat çekecek düzeydedir. Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere 4 ayrı divan (bunun ne muazzam bir başarı olduğunu bir

112 Bostanzade Yahya Efendi, *Duru Tarih (Tarih-i Sâfî/Tuhfetu'l-Ahbab)*, Hazırlayan: Necdet Sakaoğlu, İstanbul 1978, Milliyet Yayınları, s. 106.

113 Ali Rıza Özcan, agy, s. 98; Özsaymer, agy, s. 80.

114 İlber Ortaylı, *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek*, İstanbul 2006, Timaş Yayınları, s. 112.

anlayabilseydik!) ve *Fütuhât-ı Siyâm* adlı önemli bir tasavvufî risale kaleme almıştı (ancak bu eser kayıptır). Ayrıca zamanın şeyhlerinden Şemseddin Sivâsî tarafından şerh edilen *Esrâr-nâme* adlı bir eser kaleme aldığını biliyoruz.

"Murâdî" mahlasını kullanarak kaleme aldığı Türkçe divanı klasik şiirimizin en hacimli divanlarından biridir. Tam 1,566 adet gazel içermektedir ki, gazel sayısı bakımından dedesi Kanuni'ye yetişemese bile, divan edebiyatının gazel rekortmenlerinden Zâtî'ye epeyce yaklaştığı kesindir.

III. Murad'ın bazı şiirleri devrin edebiyatçıları tarafından şerh edilmiştir. Şiir zevkini, Sadrazamların gönderdikleri telhislere, yani raporlara manzum olarak cevap verecek kadar ilerletmişti. İşte size bir örnek:

Bu arzı bir dahi tedkike himmet
Edersen elbet eylersin isâbet
Bu tensibin mukârindir Murâd'e
Anınçün eyledim icrâ irâde
Sebât eyler Murâdî akde, ahde
Muvaffâk eylesin Hakk hall ü akde.

Gazellerinden birinde ise sevgilisini arayan hicranlı bir aşığın yanık feryadı duyulur:

Bâd-ı sabâ; cânımı gördün mü hiç
Söyle o cânânımı gördün mü hiç
Âteş-i hicr ile yakan bağrımı
Yûsuf-i Ken'an'ımı gördün mü hiç
Bâğ ile hânemden ayırma haber
Mûnis ü yârânımı gördün mü hiç
Dolaşuben âlemi ta şark ü garb
Külbe-i ahzânımı gördün mü hiç
Söyle Murâdî bana doğru haber
Derdime dermânımı gördün mü hiç.

Kilk-i kadri hümâ-veş sâye-endâz oldu bâş
Tarikat-i Kâdirînin gül nişânı olduğundandır
Nedendir çöl kenârında şeref bulduğu Bağdad'ın
Cenâb-ı Hazret-i Şeyhin mekânı olduğundandır.
Murâdî (III. Murad)

Topkapı Sarayı'ndaki kıyafet salonunda sergilenen kaftanlarından anlıyoruz ki, III. Murad'ın gayet ince bir kumaş zevki vardı. Gösterişli elbiseler giymeye meraklıydı. Mücevhere, takılara aşırı derecede düşkündü. Törenlerde sarığına paha biçilmez sorguçlar takardı.

Bahçecilik alanındaki zevk-i selimini ise Anadolu Hisarı sırtlarına sadece mavi servilerden oluşan bir koru oluşturma emrinden anlayabiliyoruz. Ayrıca Boğaziçi'nin zümrüt kıyılarını gerçek anlamda imara açan, bir başka deyişle Osmanlıların Boğaziçi'ni fetihlerini başlatan da III. Murad olmuştur.

Musiki ve raksı sevdiği, etrafına musikişinaslar, rakkaslar, maskaralar ve cüceler topladığı biliniyor. (Geçerken belirtelim: Cüceler sarayların ayrılmaz parçalarıydı.)

Murâd-ı Sâlis'in kitap sevgisi ise çarpıcı boyutlara ulaşmıştır. Kitap okumaktan hoşlandığı, dünya tarihine, özellikle dönemin hükümdarlarının yaptığı savaşlara ilgi duyduğu, her şeyi öğrenmek istediği dünya tarihiyle ilgili olarak yaptırdığı çevirilerden anlaşılmaktadır. Bu eserler arasında Amerika kıtasının İspanyollar tarafından keşfine dair Mehmed Suûdî'nin sonradan Müteferrika Matbaası'nda bastırılacak olan *Târih-i Hind-i Garbî*'si (ki Amerika'nın keşfinden söz eden ilk Osmanlıca-Türkçe eserdir[115]), Feridun Ahmed Bey'in hazırlattığı "Fransa Kralları Tarihi" (*Tevârih-i Pâdişahân-ı Françe*) ve Seyfi Çelebi'nin Asya Hanlıklarıyla ilgili eserleri önemlidir.

Kanuni'nin bu ilginç torununun bundan başka astronomiye ilgi duyduğunu, Takiyüddin Efendi'nin Galata sırtlarında bir rasathane yapımına izin, hatta kendi cebinden 9 bin altın para verdiğini, alimlerle bir arada olmaktan da zevk aldığını biliyoruz. 7 yıl kadar faaliyette kalan Rasathanenin 1580'de yıktırılmasının, bazılarının iddia ettikleri gibi[116] Osmanlı'da bağnazlığın yükselmesiyle bir alakası yoktur. Zamanın Şeyhülislamı Ahmed Şemseddin Efendi'nin rasathanenin yıkılmasını istemesinin sebebi, orada bilimsel gözlemler yapılması değil, tam tersine hurafe ve batıl inançlara fazla prim verilmiş olmasıdır. Zira o dönemde rasathanelerin aynı zamanda uğurlu saatleri bulma, yıldızların konumlarından dünyevi olaylar hakkında sonuçlar çıkarma, kehanet vs. gibi bugün bizlere de bilim dışı görünen etkinlikleri ciddiye

115 Amerika kıtasının Kolomb tarafından keşfinden yaklaşık 90 yıl sonra Osmanlı dünyasına bu kıtayı tanıtmayı amaçlayan bir eserin çevrilmiş olması ve bunun Piri Reis haritalarıyla alakasının kurulması üzerinde yeterince durulmamıştır. Bir istisna, Thomas D. Goodrich'in *The Ottoman Turks and The New World* (Wiesbaden 1990, Otto Harrasowitz) adlı eseridir.

116 Dimitri Kitsikis, *L'Empire ottoman*, PUF, Paris, 1985, s. 88.

aldıklarını bilmemiz gerekir. (Tam yıktırılış tarihi 4 Zilhicce 987 / 22 Ocak 1580'dir.[117])

Kaynaklarda, saatlere özel meraklı olduğunu bildiğimiz III. Murad döneminde yaşamış saatçiler ve saatçibaşılar arasında ünlü astronom Takiyüddin Efendi'den başka Hasan Usta, Pervâne Hüseyin ve Rüstem Ağa'nın isimleri geçmektedir.[118]

Bazı yayınlarda kadınlara aşırı derecede düşkün olduğunu yazılmaktaysa da, 102 çocuğu olduğu ve haremde aynı anda 50 beşik sallandığı gibi bilgiler kesinlikle hayalîdir. Toplam 49 çocuğunun doğduğu ve hepsinin de yaşamadığını biliyoruz. Öldüğünde ise 7 cariyesinin hamile bulunduğu rivayeti daha akla yatkın gelmektedir.[119]

Sarayda bilinen ilk ikiz doğum vakası da onun hareminde gerçekleşmiş, Cihangir ve Süleyman adlarını taşıyan şehzadelerden ikisi de henüz yaşlarını doldurmadan ölmüşlerdir.

Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Künhü'l-Ahbâr*'ında Osmanlı sarayına ilk rüşvetin onun zamanında girdiği iddiası, Âli'nin rüşveti verdiğini ileri sürdüğü Vezir Şemsi Paşa'ya olan kişisel düşmanlığından kaynaklanmıştır. Bu yüzden güya Şemsi Paşa tarafından Padişah'a 40 bin altın rüşvet kabul ettirildiği iddiası kesinlikle ciddiye alınmamalıdır.[120]

Dedik ya, klasik Osmanlı kültürü III. Murad devrinde kurulmuştur diye. Bugün kutlamaya devam ettiğimiz kandiller ve kutsal geceleri şevkle ihya geleneği de onun hayır eseri sayılmalıdır. Yılın yedi mübarek gecesi olan Regaib, Mevlid, Miraç, Kadir, Ramazan ve Kurban bayramları ile Berat gece-

117 Ekmeleddin İhsanoğlu, "İslam bilim geleneği zirveye çıktı", *Gösteri*, Sayı: 212, Temmuz-Ağustos 1999, s. 34-37. Ancak yazıda 4 Zilhicce 987 gününün 22 Ocak 1573'e denk geldiği söyleniyor. Gün ve ay doğru ama bu hicri tarih yıl itibariyle 1573'e değil, 1580'e tekabül eder. Aradaki 7 yıl fark da takdir edersiniz ki, ihmal edilemeyecek kadar büyük ve önemlidir.

118 Uğur Göktaş, "Eski İstanbul'da saatçilik", *İlgi*, Sayı: 103, Kış 2002, s. 5.

119 Vahid Çabuk, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 5, s. 91.

120 Geniş bilgi için bkz. Mustafa Armağan, *Osmanlı Tarihinde Maskeler ve Yüzler*, İstanbul 2005, Timaş Yayınları.

lerinde camilerde kandil yakılması uygulaması, onun emriyle başlamıştır.[121] Ayrıca Mekke'de su yollarının temizlenmesi, Medine'de bir medrese, büyük bir imaret, mektep ve zaviye yaptırılması, Beşiktaş'ta Şeyh Yahya Efendi'ye türbe inşaatı da hayırlı faaliyetleri cümlesindendir.

Elbette oruç üzerine tasavvufî bir risale kaleme almış bir padişahtan da bunlar beklenirdi.

121 H. Ahmet Kırkkılıç, *Sultan III. Murad*, İstanbul 1988, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 15.

Kaşıkçı ve oymacı: III. Mehmed
(1595-1603)

Celali isyanları ve İran vaziyeti sebebiyle
teessüründen çok defa yemek ve içmekten kesilirmiş.
İsmail Hakkı Uzunçarşılı

9 yıl kadar tahtta oturan ve 38 yaşında vefat eden III. Mehmed orta boylu, saçı sakalı kumral, yüz hatları düzgün, sevimli bir insan olarak anlatılır kaynaklarda. Genellikle annesi Safiye Sultan'ın etkisinde kaldığı için eleştirilir.

Doğum haberi bir seferi sırasında büyük dedesi Kanuni'ye bildirilmiş, o da II.Murad-Fatih Sultan Mehmed bağlantısını ima ederek "Ecdadımız Murad'dan doğan oğlanlara Mehmed ismini verirlerdi, adı Mehmed olsun" demiş, bunun üzerine ismi Mehmed konulmuştur.

Sultan III. Mehmed bir kaşık ustasıydı; bazı kaşıkların saplarını inci, mercan, yakut, zümrüt vs. taşlarla süslüyordu; bu yüzden "hakkâk" (oymacı) esnafı arasında eserlerinin takdirle anıldığı biliniyor.[122]

Ayrıca boş zamanlarında okçuların ok atarken başparmaklarına taktıkları fildişi yüzükler de imal edermiş. Bu

122 İskender Pala, "Sözün sultanları", *Antik & Dekor*, Sayı: 50, Ocak 1999, s. 68.

sanatı sayesinde Yüzükçüler Loncası'na üye olmuştu; bir padişahın el sanatındaki mahareti sebebiyle bir loncaya üye olması, ahilik geleneğinin padişahları hala kucakladığını gösteren önemli bir ipucu sunar.

III. Mehmed babası gibi bestekâr değildi ama musikiyi bir dinleyici olarak sever ve teşvik ederdi. En sevdiği makamın *segâh* olduğunu biliyoruz.

İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth'in Osmanlı Devleti'yle iyi ilişkiler geliştirebilmek ve tüccarlarına yeni ekmek kapıları açabilmek amacıyla Sultan III. Mehmed'e hediye olarak bir 'org' gönderdiğini biliyoruz. Dallam adlı bir ustaya sipariş verilen bu devasa orgun İstanbul'a getirildiğini, saraya yapımcısı tarafından kurulduğunu ve bir süre sarayda kaldığını ve kullanıldığını biliyoruz. Mustafa Sâfi Efendi'nin *Zübdetü't-Tevârih* adlı eserinden I. Ahmed döneminde bu orgun "üzerindeki tasvir ve suretler nedeniyle" parçalatılmış ve ahşap aksamının yakılmış olduğunu da öğreniyoruz.

Ancak bu olay size şaşırtıcı gelmesin, çünkü bu org üzerine bir kitap kaleme almış bulunan Stanley Mayes'in verdiği bilgilere bakılırsa aynı tarihlerde İngiltere'de de Püritenler tarafından orglara resmen savaş açılmış olup kiliselerden orgların kaldırılması için yasal girişimlerde dahi bulunulmuştur. Hatta 1563'de Kilise Temsilcileri Alt Meclisi'nde bütün kiliselerden orgların kaldırılması teklifi ancak bir oy farkıyla reddedilebilmiştir. Sonraki birkaç yıl içinde 100'den fazla org kiliselerden sökülerek boruları kurşun-kalay alaşımı kullanan tabak imalatçılarına satılmıştır.[123]

Yine Kraliçe I. Elizabeth ile III. Mehmed'in annesi Safiye Sultan hem mektuplaşırlar, hem de birbirlerinin

123 Stanley Mayes, *Sultan'ın Orgu*, Çeviren: M. Halim Spatar, İstanbul 2000, İletişim Yayınları. Mayes'ın kitabından bir parçanın çevirisi daha önceki yıllarda yayınlanmıştır. Bkz. "Kraliçe I. Elizabeth tarafından III. Mehmed'e hediye edilen org", Çeviren: Bedriye Şanda, *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 10, Temmuz 1969, s. 72-76. Kitabın özet değerlendirmesi için bkz. Mustafa Armağan, *Osmanlı: İnsanlığın Son Adası*, İstanbul 2006, Ufuk Kitapları, s. 256-258.

gardroplarını zenginleştirmek için hediyeleşirlerdi. Hatta bu mektuplardan birinden Osmanlı sarayında kadınların kullandığı kozmetik malzemelerin methini işiten ve örnek isteyen Kraliçe'ye yüz temizleme suları ve besleyici kremler gönderildiğini anlıyoruz.[124]

Bazı kitaplar, tıpkı II. Bayezid gibi "Adlî" (veya "Adnî") mahlasıyla ama vasat düzeyde şiirler kaleme almış olan III. Mehmed'in tasavvufa meyli olduğunu yazmaktadır. Allah'a yalvardığı bir gazelinden alman şu iki beyit manidardır:

Zülfünün zincirine kul eyledin cânâ beni
Kulluğundan kılmasun âzâd Allahım beni

Cevr-i dilber ta'n-i düşmen sûz-i firkat za'f-ı dil
Dürlü dürlü derd içün yaratmış Allahım beni.

Dindarlığına gelince. Beş vakit namazını cemaatle kılmaya özen göstermiş olan Sultan III. Mehmed inançlı ve Peygamber Efendimiz'e (sav) gayet saygılı olup Efendimiz'in ismi her zikredildiğinde ayağa kalkmayı adet edinmişti.[125] Son vakanüvis Abdurrahman Şeref Bey onun hakkında "âbid, zâhid ve iyi huylu bir kimse idi" der.

124 I. Elizabeth ile Safiye Sultan'ın mektuplaşmaları ve Kraliçe'nin İstanbul'dan kozmetik malzeme istekleri hakkında bkz. Gerald MacLean, "Introduction: Re-Orienting the Renaissance", Editör: Gerald MacLean, *Re-Orienting the Renaissance: Cultural Exchanges with the East*, New York 2005, Palgrave-McMillan, s. 16-17.

125 Uzunçarşılı, *age*, cilt III, s. 115.

"Ata senfoni": I. Ahmed
(1603-1617)

Çok sade bir kıyafeti bulunduğu, sof'u ipeğe tercih ettiği, dervişâne bir ahlâka sahip olduğu mervidir.

Ziya Nur Aksun

Osmanlı Devleti kanatlandığı 14. yüzyıla Osman Gazi ile girmişti. 15. yüzyıl girişini yapan sultan ise Yıldırım Bayezid oldu. 16. yüzyıla bir başka Bayezid ile adım atan Osmanlı Devleti'ni 17. yüzyılın şafağına taşıyan hükümdar ise III. Mehmed olacaktı. Ancak bu yüzyıl dönümünde 17. yüzyılın henüz ikinci senesinde vefat eden III. Mehmed'den çok o tarihe kadar en genç yaşta tahta geçen hükümdar kimliğiyle I. Ahmed'in imzasını okuyoruz. Onun rekorunu, 7 yaşında tahta çıkan torunu IV. Mehmed kıracaktır.

Sultan I. Ahmed'in talihi neredeyse 14 rakamı etrafında düğümlenmiş görünüyor. 14 yaşında tahta çıkmıştı, 14. Osmanlı padişahıydı ve 14 yıl padişahlık yapmıştı. Öldüğünde ise 14 x 2 = 28 yaşındaydı. Ayrıca tahta çıktıktan sonra sünnet olan ilk Osmanlı padişahı da odur.[126]

Osmanlı tarihlerinde geçen ismiyle "Ahmed-i evvel" cirit oyununa meraklıydı. Ara sıra Bursa ve Edirne'de, ay-

126 Nazmi Sevgen, "Tahta çıktıktan sonra sünnet olan hükümdar: Birinci Ahmed", *Tarih Dünyası*, Sayı: 14, Kasım 1950, s. 600-601.

rıca İstanbul civarında ava çıktığı bilinmektedir. Ne var ki, avlanmaktan çok av eğlencelerine düşkündü. Bazen de Edirne'deki Tunca nehrinde şehzadeleriyle kayık gezintisine çıkmayı severdi.

Atlara had safhada meraklı olan Sultan I. Ahmed, bu konuda çeşitli eserler okumak istemiş ve Arapçadan at hakkındaki bir kitabın Türkçeye çevrilmesini arzu etmiştir. Topkapı Müzesi Kitaplığında bulunan bu yazma eserde 164 Osmanlı minyatürü yer almakta olup eser baytarlık, at bakımı ve eğitimi ile av ve avcılık bölümlerine ayrılmıştır.[127] At merakının oğulları II. Osman ve IV. Murad'daki derin yankılarını aşağıda okuyacağız.

Güçlü, kuvvetliydi. İyi silah kullanırdı. Bir keresinde Edirne'de bir şeşperi (altı dilimli demir topuzu) 30 metre yüksekliğindeki bir burçtan aşırıp 500 metre uzağa atmış ve şeşperin düştüğü yere bu olayı anlatan bir sütun dikilmişti.

Davut Paşa Sarayı'nın önündeki alanda okçuluk talimi yaptığı, adının yazılı olduğu Hicri 1015 (Miladi 1606-1607) tarihli menzil taşından öğrenilmektedir.[128] Bir başka özelliği ise okçular için imal ettiği fildişi yüzükler sebebiyle Kemankeşler Loncası'na mensubiyetidir. Böylece bir loncaya mensup ikinci padişahla karşılaşmış oluyoruz. Okçuluktaki maharetine, bir ok yarışmasında İstanbul surlarının üzerinden attığı okun fersahlarca ileriye düşmesi delil olarak gösterilmiştir.[129]

Bu genç yaşa ne kadar çok karpuz sığdırmış demeyecekseniz bir özelliğinden daha bahsetmek isterim I. Ahmed'in. O da babası III. Mehmed gibi bir kaşık ustasıydı.

Bu arada "Çerkes kamçıları" işlemekte maharet sahibi olup bunları, teveccühüne mazhar olmuş devlet adamlarına hediye ettiğini unutmayalım.

---

127 Şeyh Kadızâde Mehemmed, *Kitab-ı Makbul: Atalarımızın Gözüyle At*, Hazırlayan: Tahir Galip Ser'atlı, İstanbul tarihsiz, 52. sayfa; Metin And, "Eski Türklerde at", *Skylife*, 10/2003, s. 120 (paralel İngilizce metin).

128 Kayaalp, *age*, s. 73.

129 Necdet Sakaoğlu, "Ahmed I", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt 1, İstanbul 1993, s. 108.

Bu genç Sultan şiir yazar, hem de iyi yazardı. Şiirlerinde çoğunlukla "Bahtî" mahlasını kullanmış olup kendi adıyla şiirleri de bulunan küçük bir divana sahiptir.[130] Ancak "Hükümdarlığı zamanında birçok iç ve dış gaile ile uğraşmış [olan] Sultan Ahmed'in şiirle fazla meşgul olamayacağı, bir heveskâr olarak ilgileneceği tabiîdir."[131]

Dil hanesi pür-nûr ola,
Envâr-ı zikrullah ile
İklîm-i dil ma'mûr olur
Mi'mâr-ı zikrullah ile

kıtasıyla başlayan ilahisi gibi bazı şiirleri bestelenmiştir. (Bu eserin Neyzen Osman Efendi tarafından Düyek usulünde bestelendiğini Sadettin Nüzhet Ergun belirtir.) Divanı, tahliliyle birlikte Latin harfleriyle yayınlanmıştır.[132] Şiirleri arasında aşağıdaki gibi kahramanlık temasını işleyenler de bulunmaktadır:

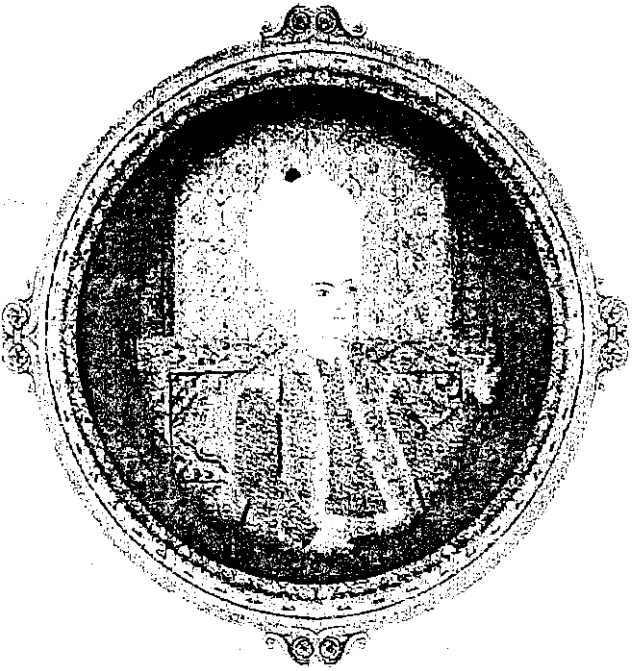
Ey uranlar kılıcı heybet ile küffâre
Can ü dilden sizi ısmarlamışım Settar'e
Eyledim size dua ile selamım irsal
Siz selâmetde olun düşmen ola biçâre
Cenkde nâm-ı Hüdâ'yı komanız hiç dilden
Avn-i Hakkı dileyüb yalvarınız Gaffâr'e
Umarım hazret-i Hakkdan ki kırâl-ı bed-hâl
Hep vire şehr ü hisârını gülüb yalvare
Ahmedâ hayr dua eyle guzâte her dem
Diler isen ki mu'in ola Hüdâ anlare.[133]

130 Mücteba İlgürel, "Ahmed I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 2, İstanbul 1989, s. 32.

131 "Bahtî, I. Ahmed", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, cilt I, İstanbul 1977, Dergâh Yayınları, s. 298.

132 Kayaalp, *age.*

133 Açıklaması: "Ey kılıcı heybetle kâfirlere vuranlar/ Sizi can ve gönülden Settâr (Örtücü) olan Allah'a ısmarlamışım/ Size dua ve selamımı gönderdim/ Size bir şey olmasın da düşman çaresiz kalsın karşınızda/ Savaşta sakın Allah'ın adını görlünüzden çıkarmayın/ Haktan yardım isteyip yalvarın Gaffar (Bağışlayıcı) olan Allah'a/ Allah'tan

14 yaşında tahta çıkan ilk çocuk padişah I. Ahmed'i henüz bıyıkları terlememiş halde gösteren bu minyatür, oldukça gerçekçi bir Sultan Ahmed resmi kabul edilebilir. Bir de Fatih'in sakalsız ve bıyıksız resmini bulabilseydik!

Dinî konulara hassasiyeti bakımından en önde gelen padişahlardan biri sayılır. Memlûk Sultanı Kayıtbay'ın Mısır'daki türbesinden söktürüp getirttiği Peygamber Efendimiz'in (sav) "kademi nakş"ını, yani ayak izini, gördüğü bir rüyadaki uyarı üzerine iadet etmiştir ama daha önce başına taktığı murassa sorgucun altına bu ayak izinin bir resmini yaptırmış ve ortasına mavi mine üzerine altın ile o meşhur kıtasını yazdırıp çok sevip saydığı şeyhi Aziz Mahmud Hüdai'ye göndermişti. Bu meşhur kıta şöyledir:

umarım ki, kötü halli kral ayağımıza gelip şehir ve hisarını yalvara yakara size teslim etsin/ Ey Ahmed gazilere her an hayr dua eyle İstiyorsan Hüda'nın onlara yardımcı olmasını."

N'ola tâcım gibi başımda götürsem dâim,
Kademi nakşını ol Hazret-i şâh-ı rüsûlün
Gül-i gülzâr-ı nübüvvet o kadem sahibidir
Ahmedâ durma yüzün sür kademine o gülün.[134]

İşte bu Sultan I. Ahmed, Cuma ve Bayram günleri gibi mübarek günlerdeki merasimlere bu sorgucu "teberrüken" sarığına takarak çıkardı. Bir de yetim malları için ayrı bir hazine teşkil ettiği ve yardımları bu hazineden yaptırdığı kayıtlıdır.

Haremeyn hizmetleri ise başlı başına bir bahis açmaya değer. 1610 yılında değerli taşlarla süslü 3 kandilden ikisini Kâbe-i Muazzama'nın içine, diğerini ise Medine'de Ravza-i Mutahhara'ya asılmak üzere Haremeyn'e göndermiştir. Yine Ravza-i Mutahhara'ya 80 bin altın değerinde 2 adet elmas hediye etmiş olup bu elmaslar Peygamber Efendimiz'in (sav) kabrinin karşısında parlayan "kevkeb-i dürrî" elmasının üzerine konulmuştur. Nihayet Peygamber Efendimiz'in sandukasının etrafına konulmak üzere altın yaldızlı gümüş bir şebeke göndermiş ve eski şebekeleri ise teberrüken (uğur olsun diye) kendi türbesine koydurmuştur.[135]

Muhteşem Sultanahmet Camii'ni yaptırarak İstanbul'un ruhuna ölümsüz bir nefes üfleyen I. Ahmed, Şeyh Aziz Mahmud Hüdai'ye bağlıydı, yani sonuçta bir dervişti. Gayet sade giyinmesiyle tanınmasının sebebi buydu. Hatta Şeyhinin abdest alması için ibriğini tuttuğu ve arkasından yürüdüğü şeklindeki rivayetler onun derin saygısının tezahürleridir. Mevleviliğe de sempati duyduğunu,

Bahtiyâ bendesi ol dergeh-i Mevlânâ'nın
Taht-ı ma'nîde odur pâdişâhı dünyânın

beytiyle biten gazelinden anlıyoruz.[136]

---

134 Açıklaması: "Nolurdu o peygamberlerin padişahının ayak izini daima tacım gibi başımda taşısaydım. O izin sahibi peygamberlik gül bahçesinin gülüdür. Ey Ahmed, durma, o gülün ayağına yüzünü sür."

135 Muhammed el-Emin el-Mekkî, *Osmanlı Pâdişahlarının Haremeyn Hizmetleri*, s. 54.

136 Aktaran: Hasan Alakese, *Mutasavvıf Hükümdarlar*, İstanbul 2004, Okul Yayınları, s. 159.

Bekâr sultan: I. Mustafa
(1617-1618 ve 1622-1623)

Sultan Mustafa Han Allah'ın cezbesine tutulmuş
derviş-meşrep bir padişah olup
dünya işlerinde şuursuzluğu yüzünden...
devlet yıldızı sönmeye yüz tuttu.
Şeyhülislam Yahya Efendi

Adaşım olan dört Osmanlı padişahının dördü de birbirinden ilginç hayatlar yaşamışlar. İşte henüz üzerindeki sır kapağı kaldırılmamış olan I. Mustafa, Cumhuriyet dönemi Osmanlı tarihlerinde 'Deli' olarak yaftalanmış olsa da, eski kitaplarda 'Mecnun' olarak zikredilir ve gizemli kişiliği biraz daha titizlikle araştırılırdı.

Kaynaklara göre güzel yüzlü, seyrek sakallı, iri siyah gözlü ve ölgün bakışlı olan Sultan I. Mustafa, zayıf, ufak tefek, solgun ve gamlı bir padişahtı. Hatları çok düzgün olan güzel bir yüzü vardı. Küçük bir çocuk gibi temiz, masum bir bakışa sahipti.

Bazı kaynaklar onun aklen malûl, yani cinnet halinde bulunduğunu söylerken, diğerleri 'cezbe sahibi' olduğunu belirtirler. Mesela devrin tarihçisi Naima, onu padişah iken tacını tahtını bırakıp dervişliğe soyunan İbrahim Edhem'e benzetir ("pâdişâh-ı Edhem-meşreb"). Bunun sebebi, pek

kısa süren her iki saltanatında da, birincisinde yeğeni I. Osman'a, ikincisinde ise öbür yeğeni IV. Murad'a tahtı herhangi bir sorun çıkarmadan terk etmiş bulunmasıdır.[137]

I. Mustafa'nın bir başka özelliği ise halk arasında "veli" olarak şöhret bulmuş olmasıdır. Enver Behnan Şapolyo onun Celvetiyye tarikatına müntesip bulunduğunu yazar.

Ayrıca iki defa tahta çıktığı halde annesinin adı bilinmeyen tek Osmanlı padişahı da I. Mustafa'dır. Ancak bunun sebebi tam olarak anlaşılamamıştır. Oysa Valide Sultanlar Osmanlı saray hiyerarşisinin zirvesinde yer alırlardı.

Ama sanırım I. Mustafa'nın en fazla zikredilen özelliği, kadınları asla yanına yaklaştırmamasıdır. Bu yüzden haremdeki onca cariye arasında bekâr yaşamış ve bekâr olarak ölmüştür. Bir başka deyişle hiçbir kadına el sürmemiş ve bu yüzden evladı da olmamıştır. Bu bile onu ilginç kılmaya yetecek gizemli bir yanıdır. (Aşağıda göreceğimiz gibi kadınları sevmeme konusunda torunu III. Osman da ona çekecektir.)

Saraydaki havuzda bulunan balıklara altın atmak, lüzumsuz yere para saçmak gibi özelliklerinden bahsedenler de vardır. Ancak bu tür harem dedikoduların üzerine hemen atlamamak lazımdır. Kimileri de haremdeki açık havuzun sütle doldurulduğunu ve cariyelerin burada süt banyosu yaptıklarını yazmışlardır. Ancak bu kadar geniş bir havuzun dolması için kaç ton süt gerektiğini hesaplamamış ve süt banyosunun o zamanlar ancak çok seçkin bazı insanların bir ayrıcalığı olduğunu unutmuş görünmektedirler.[138]

137 Aksun, *age*, s. 105-106.

138 Bkz. Ortaylı, *Osmanlı Sarayında Hayat*.

Gençleştirilen hükümdar: II. Osman
(1618-1622)

Fevkalade binici, silah ve harp aletleri
kullanmakta mahir, şecaat ve binicilikte
akranı pek az, sevimli yüzlü,
şirin çehreli, güzel tavırlı idi.
Naima

Genellikle "Genç Osman" diye adlandırılan Sultan II. Osman'ın 1908 Meşrutiyet'inden sonra gençleştirildiğini, Jön Türkler, yani Genç Türkler tarafından kendilerine tarihten bir ata olarak icad edildiğini bilmek gerekir.

Osmanlı tarihlerinde ismi "Sultan Osman-ı Sâni" şeklinde geçer. Çok genç yaşta tahta çıkmış olması ve yaklaşık 4 yıllık bir iktidar döneminden sonra yine çok genç denilebilecek bir yaşta talihsiz bir şekilde öldürülmüş bulunması, onun ismi etrafında mitolojik bir aura oluşturmuştur. Çok şeyler yapmak isteyip de yapmasına imkân verilmeyen reformcu (hatta devrimci?) bir padişah imajı yakıştırılmıştır kendisine.

Bu imaj kısmen haklılık payı içermekle birlikte mesela Anadolu'ya geçip 'Türkler'den yeni bir ordu kurmak ve İstanbul'u yeniden fethedip yeniçeri-devşirme egemenliğini kırmak istediği şeklindeki 'Türkçü' yorum, ne yazık ki, kendi zamanına ait bilgi ve belgelere uygun düşmemektedir. Ni-

yeti Türkmenler, Araplar ve Kürtlerden yeni bir ordu teşkil etmektir ki, bu niyetindeki "Araplar ve Kürtler" kısmı milliyetçi tarih yazımı tarafından hala bilinçli olarak sansüre tabi tutulmaktadır.

Özellikle askerlerin giyim-kuşamında bazı yenilikler yapmak istediği, böylece uzun ve bol giysiler yerine daha rahat hareket edebileceklerini düşündüğü giysiler giyilmesini istediği yolundaki bilgiler ise doğrudur. Ancak bu kararın bir dış etkiyle mi şekillendiği yoksa içeriden bir ihtiyaç sonucunda mı doğduğu konusu belirsizliğini korumaktadır.

II. Osman'ın bir özelliği, Fatih zamanında başlayan cariyelerle evlenme geleneğini delerek Şeyhülislam Esad Efendi'nin kızı Ukayla'yı nikâhlamasıdır ki, bu hakikaten o zaman harem için devrim niteliğinde bir karar demektir. Bu karara kayınpederinin dahi karşı çıktığını biliyoruz ki, muhtemelen köle kızların, cariyelerin barındığı hareme hür bir kadının girmesini istemedikleri şeklinde yorumlanmalıdır.

Kaynaklara bakılırsa II. Osman güzel yüzlü ve endamlı idi. Sarayda Arapça, Farsça, İtalyanca, Yunanca, tarih ve coğrafya dersleri alarak yetiştiği biliniyor.

Sultan II. Osman çocukluğundan itibaren saraçlığa ilgi duymuş ve bindiği atların eyerlerini genellikle kendisi imal etmiştir. Öldürülmek üzere yeniçerilerin eline geçtikten sonraki son yolculuğunda eyersiz bir ata bindirilmiş olması ise tarihin en acı alaylarından biri olsa gerektir.[139] Bir padişahın canına -hele bu denli feci bir şekilde- kıyılmış olması hiçbir şekilde tecviz edilemez. Ancak efsaneleşen talihsiz ölümüne biraz da kendi gençliğinin ve siyaset bilmezliğinin sebep olduğunu, en azından darbe için fırsat arayanlara zemin hazırladığını da unutmamak gerekir.

Eyer imal etmesinden anlıyoruz ki, II. Osman ata meraklıdır. Atlara olan tutkusu bakımından Osmanlı hanedanında ancak küçük kardeşi IV. Murad kendisiyle yarışabilir.

139 Pala, agy, s. 68.

Hava hafif bulutlu. "Genç" sultan çifte sorgucu, ihtişamlı kaftanı ve değerli koşum takımları giydirilmiş sevgili kır atıyla yürüyüşte.

At binmeyi Mirahor (*Emir-i Âhur*) Cündî Habil'den öğrenmiştir. Çok sevdiği "Sisli Kır" adlı atı için Mimar Sinan yapısı olup 19. yüzyılda son kalıntıları temizlenen Kavak Sarayı bahçesinde özel bir mezar yaptırdığı biliniyor. Ölümüne fevkalade üzüldüğü söylenen bu atın başına, yüksekliği 96, genişliği 62 cm olan bir mezar taşı kitabesi dahi koydurmuştur. 1619 tarihini taşıyan bu mezar taşını en son olarak rahmetli İbrahim Hakkı Konyalı görmüş olup bazı yerleri silik olan bu kitabenin bir fotoğrafı *Târih-i Osmânî Encümeni Mecmuası*'nda basılmıştır.[140]

140 Bugün kayıp olan bu kitabenin fotoğrafı, *Târih-i Osmânî Encümeni Mecmuası*'nın 1 Mayıs 1341 tarihli nüshasında basılmıştır. Metni

Şiirlerinde dahi at merakını ortaya koyan "Fâris" veya "Farisî" ('Süvari') mahlaslarını kullanmıştır. Türkçe olan divanının tek nüshası, Topkapı Sarayı Revan Odası kitapları arasında 741 numarada kayıtlı bulunmaktadır.[141] Aşkı arayan birinin yaşadıklarını anlatan bir gazelini örnek olarak aşağıya alıyoruz:

Gördüğüm gibi seni oldu gönül avâre
Nice arzeyleyeyim aşkımı sen hünkâre
Yola doğru giderken nideyim ol fettân
Sineme urdu anın kirpiği mühlik yâre
Yüzü gül, gonce dehen, bir taze nihâl
Nice kul olmayayım ol şehe ben biçâre
Fârsî değme güzel sevmez iken neyliyeyim
Âşık etti beni bu devr-i köhen ol yâre.

II. Osman ayrıca güreş, binicilik, av, cirit, ok ve hışt atma sporlarındaki, dahası silah kullanmadaki maharetiyle de tanınırdı.

Kaynaklar onun bir padişaha pek yakıştıramadıkları garip bir özelliğinden söz ederler: "Cimriliğiyle tanınmıştır."

Hattat olduğundan söz edilirse de hakkında pek fazla bilgi yoktur.[142]

Günlük hayatında halk tabakasına mensup zengin bir şahıs gibi giyinip kuşanmış olan Sultan II. Osman'a bundan dolayı halk arasında "Osman Çelebi" lakabının takıldığını biliyoruz.[143]

---

için bkz. İsmail Hâmi Danişmend, *Tarihî Hakikatler*, cilt I, İstanbul 1979, Tercüman Tarih ve Kültür Yayınları, s. 50-51. Ayrıca bkz. Nejla Paşaoğlu, "At sevgisi Sultan Genç Osman'a saray içinde mezar yaptırmıştı", *Kültür*, Sayı: 7, Yaz 2007, s. 123-124. Keza Karacaahmet Mezarlığında altı adet mermer sütuna dayanan etrafı açık kubbeli bir Atlar Mezarlığından bahsedilmektedir. Buraya sarayın değerli atları gömülürmüş.

141 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt III, s. 586.

142 Esra Keskinkılıç, *Sultan II. Osman*, İstanbul 1999, Şule Yayınları, s. 53-54.

143 *Âşık Şair ve Padişahlar*, s. 21.

Sokakta sert, sarayda hoşsohbet: IV. Murad (1623-1640)

Makyevel'in 'Hükümdar' adlı eserini hür bir mühtediye tercüme ettirip okumuştur.
Sagredo

Sultan IV. Murad denilince ortak hafızamıza damlayıveren değişmez görüntü, aslı yanmış olan o ünlü tablosunda yaklaşık 40 yaşlarında görünen heybetli şahsiyettir. Oysa IV. Murad, babası I. Ahmed ile başlayan ve ağabeyi II. Osman ile devam eden çocuk padişahlar zümresinde yer alır. Düşünün ki, öldüğünde sadece 28 yaşındadır. Ve yine düşünün ki, Revan seferinde 24, efsanevî Bağdat seferinde ise 27 yaşında bulunuyordu.

Orta boylu, diğer bir rivayete göre ise uzun boylu olan IV. Murad, geniş omuzlu, kalın kemikli, şişmanca fakat çevik, koyu kumral saçlı, iri kara gözlü, çatık kaşlı, beyaz tenli, yakışıklı, beyzî yüzlü, büyükçe gaga burunlu, kendisini simaca mehabetli gösteren kara sakallı idi.[144] Hammer ten rengini zeytunî, yani zeytin rengi olarak veriyor ama bundan ne

144 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt III, s. 586. Ayrıca bkz. Münir Sirer, "IV. Sultan Murad ve Avrupa devletleri", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 12, Aralık 1975, s. 33.

anlamamız gerektiğini belirtmiyor. Ne var ki, eskiden soluk yüzlü bazı insan tiplerinin ten renginin zeytin renginde diye nitelendirildiğini Oscar Wilde'ın *Dorian Gray'in Portresi* adlı romanından biliyoruz.[145]

Genel olarak silahlara meraklı olduğunu bildiğimiz Sultan IV. Murad meslek olarak yay kirişi imal ederdi. Topçuluğa da ilgi duyduğu, hatta bazı kereler bizzat top attığına dair rivayetler bulunmaktadır.[146]

Ağabeyi II. Osman gibi iyi güreşirdi, yine onun gibi cirit ve "hışt" atmakta maharet sahibiydi. Kimsenin çekemediği yaylarla isabetli ok fırlatması meşhurdu. Mesela Topkapı Sarayı'ndaki demir (gümüş) kapıyı, Bağdat seferi sırasında Musul'da Babürlü hükümdarı Şah Cihan'ın gönderdiği hediyeler arasında bulunan gergedan derisinden mamul, ok ve kurşun geçirmediği söylenen kalkanı harbe ve okla deldiği söylenir. Halep kalesinden attığı bir ok şehrin Saraçhane semti civarına düşmüştür. Bugünkü İstanbul Üniversitesi merkez binasının bahçesinden attığı ciridi Beyazıt Camii'nin minaresi altına düşürdüğü, ok çekmedeki (kemankeşlikteki) maharetini de çeşitli vesilelerle ispatladığı bilinmektedir.

IV. Murad'a aynı zamanda devrin ünlü matrakbazlarından biriydi (*matrak*, eski bir spor oyunudur). Kaynaklarda 200 okkalık gürz kullandığı, kılıç, pala, ok, harbe gibi silahları kullanmakta maharet sahibi olduğu belirtilir. Ok atmayı devrin üstadlarından Hüsamzade Abdurrahman Efendi ile Hacı Süleyman ve Sarı Solak'tan öğrenmiştir.[147]

Biniciliğiyle de meşhurdu ama atlara düşkünlüğü apayrı bir bahis açmayı gerektirir. Şair Nef'î'nin, tam bir at tutkunu

145 "Yaşantı dolu zeytin rengindeki yüzü, yorgun görünüşü, ilgilendiriyordu onu." Oscar Wilde, *Dorian Gray'in Portresi*, Çeviren: Selâhattin Hilâv, İstanbul 1968, Varlık Yayınları, s. 25.

146 "Kendisi de metrise girer, topla nişan alır ve düşmana isabet kaydederdi." *Peçevi Tarihi*, cilt 2, sayfa 442'den aktaran: Yılmaz Öztuna, "Osmanlı Devletinde pâdişah 4: Türklerde ve Avrupa'da pâdişahlık telâkkisi", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 4, Nisan 1976, s. 11.

147 Vahid Çabuk, *Kuruluşundan Cumhuriyete Büyük Osmanlı Tarihi*, Cilt 5, İstanbul 1999, Emre Yayınları, s. 369.

olan IV. Murad'ın atlarından bahseden "Rahşiyye"sinden onlara *Tayyar, Saçlı Doru, Celalî, Şam Alacası, Dağlar Delisi, Mercan, Bad-ı Saba* gibi orijinal isimler verdiğini öğreniyoruz.[148]

Koşu halindeki attan başka bir ata atlayabilirdi. (Bu bir saray eğitimi olmalıdır, zira ileride göreceğimiz gibi Halife Abdülmecid de şehzadeliğinde bunu yaptığını anlatmıştır.) Saray ahırında 300-400 adet seçme binek, 40-50 adet yarış atı bulunurdu. Ayrıca sadece şahsına mahsus 9 adet cins atı mevcuttu. Vefatında eski bir Türk geleneği olarak Has Ahur'dan çıkarılan sevgili atları cenazenin önünde eyerleri ters bağlanmış olarak yürütülmüştür.[149]

Arapça ve Farsça bilen IV. Murad, "Murâdî" mahlasıyla hem Divan, hem de Aşık tarzı şiirler yazmıştır. (Aşık tarzı şiirler yazması bir yana, devrinde halk şiirinin yayılması ve büyük ustaların yetişmesinde de etkisi olduğunu bilmekte fayda vardır.) Manzumelerine şairler tarafından nazireler yazıldığını biliyoruz.

Ancak divanının başına anlaşılmaz bir kaza gelmiş ve her nasılsa ortadan kaybolmuştur. 200 sayfa tutan divanını, eksiklerini tamamlaması için Vehbi Osman Çelebi'ye emanet etmiş, onun ölümüyle birlikte eser ortadan kaybolmuştur. (Fatih'in kardeş katli maddesini de içeren Kanunnamesinin aslının da IV. Murad'ın emriyle yaktırıldığı söylenir.)

Hafız Ahmed Paşa'nın Bağdat'ın imdadına koşulmasını isteyen şiirine aynı vezinle verdiği manzum cevabı meşhurdur. Dikkat buyurulsun: Bu şiiri yazdığı zamanlarda henüz 16-17 yaşlarında bulunuyordu:

Hâfıza, Bağdad'a imdâd etmeğe er yok mudur?
Bizden istimdâd edersin sende asker yok mudur?

148 Reşad Ekrem Koçu, "Dördüncü Sultan Murad", *Tarih Dünyası*, Sayı 7, 15 Temmuz 1950, s. 269.

149 İlber Ortaylı, *Osmanlı Sarayında Hayat*, İstanbul 2008, Yitik Hazine Yayınları, s. 60.

Düşmeni nat (mat) etmeğe ferzâneyim ben der idin
Hasma karşu şimdi at oynatmaya yer yok mudur?
Gerçi laf urmakda yoktur sana hempâ bilürüm
Lîk senden şimdi at oynatmaya yer yok mudur?

Düzenlediği iki büyük Şark seferinin anısına Topkapı Sarayı'nın en seçkin eserlerinden Revan (1636) ve Bağdat (1639) köşklerini yaptırmıştır. Bunlardan özellikle Bağdat Köşkü, "çeşitli Türk sanat şubelerini bir araya getiren 17. yüzyıldaki en yüksek sanat eserlerindendir."[150]

Gerek Revan (Erivan), gerekse Bağdat seferlerine giderken ve dönerken yol üstünde bulunan yerlere çeşitli eserler yaptırmış olup Fırat'ın Elazığ'ın kuzeyinde kalan kısmı, onun ismiyle, yani "Murat nehri" olarak anılır olmuştur (Moltke mektuplarında bunu özellikle belirtir). Adana'ya geldiği zaman kendisini karşılayanlardan 8 kişi gösteri yapmak veya valinin zulmüne dikkat çekmek amacıyla şehrin meşhur taş köprüsünden Seyhan nehrine atlamışlardır.[151] Padişah bunun üzerine vali Cafer Bey'i azletmiştir.

IV. Murad'ın bu genç yaşına neleri sığdırdığına insan şaşmadan edemiyor doğrusu. Mesela Osmanlı musikisinin gelişimine katkısı, ayrı bir bahis açmayı hak edecek kadar zengindir.

16. yüzyıl sonlarında duraklama dönemine giren Osmanlı musikisi onun döneminde canlanarak yaygınlaşmış ve müthiş bir atılım göstermiştir. Tebriz'i fethedince burada bulunan 12 musikişinası (ki en meşhurları Şeştârî Mustafa Ağa'dır) İstanbul'a getirerek Enderun'a kazandırmıştır. Mehter musikisinin önde gelen bestekârları arasında sayılan IV. Murad'ın sözlü eserler yanında saz eserleri bestelediği de kaydedilir. Bazı eserlerde "Şah Murad" adıyla bestelerine rastlanmaktadır.

150 Ziya Yılmazer, "Murad IV", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, cilt 31, İstanbul 2006, s. 182-183.

151 Kasım Ener, *Tarih Boyunca Adana Ovasına Bir Bakış*, 4. baskı, İstanbul 1960, Baksoy Matbaası, s. 237-238; Vahid Çabuk, *Kuruluşundan Cumhuriyete Büyük Osmanlı Tarihi*, s. 355.

Yılmaz Öztuna 15 eserinin listesini vermektedir. Bunlar arasında sözleri de kendisine ait olan "*Uyan ey gözlerim gafletten uyan*" mısrasıyla başlayan Eviç ilahisi günümüzde de en beğenilen tasavvufî eserler arasında yer almaktadır. Segâh makamını özellikle severmiş. 17. yüzyılın en önemli musikişinaslarından, aynı zamanda bir hanende olan Derviş Ömer Vahdeti, IV. Murad segâh makamını sevdiğinden nakış ve bestelerinin çoğunu o makamdan bestelemiştir.[152] Hatta Derviş Ömer'in, segâhta ne kadar kâr, nakış, savt, zikir, zecel, tasnifat, kaviller, şarkiyat ve ersâfiyat varsa hepsini okuduğunu bildiren kaynağımız o devirde yaşamış olan Evliya Çelebi'dir. Ayrıca iyi bir kulağa sahip olduğu, Ayasofya Camii'nde sesini işittiği Evliya Çelebi'yi fark etmesinden bellidir.

IV. Murad'ın hanende ve musahipleri arasında bulunan Evliya Çelebi, onun huzurunda yapılan edebiyat ve musiki cemiyetlerinden genişçe söz eder. Cuma geceleri huzurunda ulema, meşayih ve hafızların katıldığı toplantıların yapıldığını, Cumartesi geceleri ise ilahihan, hanende ve sazendelerin iştirakiyle dinî eserlerin geçildiğini belirtir.

IV. Murad her şeyi bilmek ve her şeyden haberdar olmak isterdi. Tarihe meraklı olduğu, devrinde tarih alanında verilen eserlerin çokluğundan bellidir.

"Murâd-ı Râbi" satranç ve dama oyunlarına meraklı olmanın yanında yenilmesi güç hakiki bir şampiyon olduğu bazı kitaplarda yazılıdır.

Talik hattını güzel yazardı. Hat hocası, Derviş Abdi talebelerinden Tulumcuzade Abdurrahman Efendi idi. (Bu zat sonradan Şeyhülislam da olmuştur).[153] Güzel yazılmış eserlere rağbet etmesi, özellikle hattatlara Kur'an-ı Kerim'ler sipariş etmesi devrinde hat sanatına olan ilgiyi artırmıştır. Mehmed el-İmam adlı devrin ünlü bir hattatına bin altın

152 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt III/2, Ankara 1998, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 565.

153 Uzunçarşılı, *age*, s. 561.

karşılığında bir Kur'an-ı Kerim sipariş ettiği, eseri inceledikten sonra yazısı üzerine bazı tenkitlerde bulunduğu, buna karşılık hattatın nükteli cevabını beğendiği için bin altın daha ödediği biliniyor.[154]

Evliya Çelebi gibi tatlı dilli birini yakınları arasına katan IV. Murad'ın, fıkraları ve hoş sohbetiyle ünlü İncili Çavuş'u da kendisine musahip olarak ataması, güzel ve esprili konuşan insanları sevdiğini gösterir.[155]

Gayet zevkli giyinen IV. Murad'ın kıyafeti kendisinden önceki padişahlardan farklı olarak "levendâne" idi. Revan seferinden dönüşte, zırhlı üstlük ile tolga başlık üzerine beyaz tülbend sarıp siyah mücevherli bir sorguçla İstanbul'a girmiştir. Keza Bağdad seferine giderken de başındaki miğfer üzerine sorguç takıp kırmızı şaldan amâme sarınmış ve amâmenin ucunu taylasanvarî omzuna indirmişti.[156] Aynı sefere çıkarken, ilginç bir şekilde Sivaslı Abdülmecid Şeyhi Efendi'nin elinden Hz. Ömer'in kılıcını kuşanmıştı.[157] Bağdat seferinden dönüşte ise üzerindeki kıyafet aynıydı ama onun üstüne ilaveten bir pars postu giymişti.[158]

III. Mehmed'in nedimi olan Kör Hasan'ın oğlu Mehmed Çelebi'nin haftada iki gece IV. Murad'ın huzurunda hayal oyunu gösterdiği kitaplarda kayıtlıdır. Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere göre ona gösteri yapanlar arasında Samurkaş kolu, Çelebi kolu gibi ekipler de vardır.

Ve nihayet Kâbe'nin tarihindeki en büyük tamirlerin onbirincisi IV. Murad tarafından yaptırılmıştır (1629-1630).[159]

---

154 Kemal Çığ, "Sultan IV üncü Murad'ın bir Kur'anı Kerimine ve bir sözüne 1000 er altun verdiği hattât", *Tarih Dünyası*, Sayı: 23, 15 Nisan 1951, s. 982.

155 Cemal Kutay, "İstanbul'un gördüğü en kanlı yasak nasıl tatbik edildi?", *Tarih Konuşuyor*, Sayı: 18, Temmuz 1965, s. 1476.

156 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt III, s. 587.

157 Ahmet Şimşirgil, "Ordu-yu hûmayûn Bağdat önlerinde...: Ölmek bu gün içindir!", *Tarih ve Medeniyet*, Sayı: 48, Mart 1998, s. 25.

158 Vahid Çabuk, *age*, s. 370.

159 Muhammed el-Emin el-Mekkî, *Osmanlı Pâdişahlarının Haremeyn Hizmetleri*, s. 55-56.

Teneffüs

Kâhin ve Sultan

IV. Murad acımasızlığı ve uyguladığı tütün, içki ve afyon gibi yasaklara karşı gelenleri öldürtmesiyle tanınır. Ancak onun büyücülere, falcılara ve remilcilere açtığı savaştan pek bahsedilmez. IV. Murad bu meslekleri icra edenlerin amansız bir takipçisiydi. Bu yönüyle ilgili bir rivayet şöyledir:

Bir yaz günü yanına bir saray adamını da alarak tebdil-i kıyafet dışarı çıkarlar. Başlarında sikkeleri, omuzlarında haydarîleri ile tam birer Mevlevi görünümündedirler. Üsküdar'a geçmek üzere Sirkeci'den dolmuş kayıklarından birine binerler. Denizin ortasına geldiklerinde padişahın işareti üzerine yanındaki derviş kılığındaki adamı çubuğunu çıkarıp tütün kesesinden tütünleri çubuğuna basmaya başlar. Dolmuş kayığında bulunan diğer müşteriler hemen feryada başlarlar.

Meğer kayıkta remil atmada, büyü yapmada şöhreti İstanbul'u tutmuş olan Mağripli (Kuzey Afrikalı) biri varmış. Demiş ki: "Nice telaş edersiz, padişah şimdi haremde uykudadır." Bu söz üzerine herkes rahatlamış. IV. Murad, "Bunu nice bilirsin?" diye sorunca Mağripli büyücü "Hoş, sizin bu haliniz dervişliğe benzemez" diyerek hemen koynundan bir kâğıt çıkarıp üzerine remil atmaya başlamış. Gelin görün ki, az sonra saçları, sakalı diken gibi olmuş ve "Aman bre medet, padişah derya üzeredir. Bize de pek yakındır" diye kıvranmaya başlamış. Tabii bu söz üzerine herkesi bir korku, bir titremedir almış. Bunun üzerine IV. Murad da "Behey nadan! Şimdi kafacığını nasıl kurtaracaksın?" diye güler ve kayıkçılara da "Tez çevirin İstanbul'a!" diye emreder.

Kayıktakiler can kaygusuna düşerken IV. Murad büyücüye dönmüş ve demiş ki: "Doğrusu senin remilde bu kadar isabetli kondurmana şaştım. Hayatını bir şartla bağışlarım. Bil bakalım, şimdi ben İstanbul'a vardığımda şehrin hangi kapısından gireceğim?"

Mağribi titreyerek "Ferman Sultanımındır" deyip, remilini bir kâğıda döker, hangi kapıdan gireceğini yazar ve kâğıdı katlayıp Padişah'a verir. Sultan Murad da kâğıdın katını açmayarak kuşağına sokar. İstanbul surlarının önüne gelir, Haliç'ten ta Yedikule'ye kadar olan kapıların hiçbirisine yanaşmayıp bugünkü Sandıkburnu denilen tarafa gelir. O taraflardaki surlarda hiçbir kapı bulunmadığından kayıktan ayağa kalkıp dehşetli bir sada ile sur muhafızlarına seslenir. Koşuşup gelen muhafızlara kendisini tanıtarak derhal lâzım gelen alât ve edevat ile şurada hemen bir insan geçecek kadar ufak bir kapı açılmasını ferman eyler. Üşüşülüp hemen surun bedeninde çarçabuk bir kapı açılır. Padişah da bu yeni açılan kapıdan şehre girer. Böylece IV. Murad her ihtimale karşı şehrin bilinen hiçbir kapısından girmemiş oluyordu.

Fakat kapıdan geçip, kuşağına el atıp da kâğıda bakınca bu sefer kendisi donakalır. Çünkü kâğıtta,

- Padişahım, açtırdığınız yeni kapı hayırlı olsun,

cümlesi yazılı değil miymiş? Bunun üzerine IV. Murad, arkada akıbetini beklemekte olan Mağribi'ye dönüp,

-Hayatını bu sefer bu yaman bilgine bağışladım, der.

İşte bugünkü Yenikapı semti ismini bu menkıbeden almıştır.[160]

160 *Tarih Dünyası*, Sayı: 19, 15 Ocak 1951, s. 805 ve 834.

Samur devrinde 8 yıl: Sultan İbrahim
(1640-1648)

Saltanatı sekiz sene dokuz ay olup
ölümünde otuzbeş yaşında bulunuyordu;
vücut ve sima itibariyle biraderi
Dördüncü Murad'a benzemekte imiş.
İsmail Hakkı Uzunçarşılı

Tarihlerimizde genellikle "Deli" diye anılan Sultan İbrahim bu lakabını, can düşmanı olan Şeyhülislam Karaçelebizade Abdülaziz Efendi'nin *Ravzatü'l-Ebrâr* adlı tarihinden mülhem olarak[161] II. Meşrutiyet devrinde yaşamış bazı tarihçilerin, özellikle Mizancı Murad'ın işgüzarlıklarına borçludur. Rahmetli M. Çağatay Uluçay'ın "Sultan İbrahim deli mi yoksa hasta mıydı?" başlığı altında uzun süre değişik dergilerde yayınladığı geniş kapsamlı incelemesinden de anlıyoruz ki, ruhî bir rahatsızlığı vardı ama kesinlikle "Deli" değildi.

Devrinde Girit'in kuşatılması gibi ciddi siyasî kararlara imza atan Sultan İbrahim'in Topkapı Sarayı Arşivi'nde 250 adet civarında mektubu bulunmuştur; bu sayı, padişah el yazıları içinde bir rekor sayılmaktadır. Bu mektuplarda

161 Bkz. Ziya Nuri, "Sultan İbrahim muamması", *Tarih Konuşuyor*, Sayı: 57, Ekim 1968, s. 3937.

hekimlerin uyguladığı tedavi ve ilaçlardan şikâyet edenler olduğu kadar "Eğer başın sana lazımsa bu işi şöyle yap" türünden devlet adamlarına yönelik ciddi uyarılar da bulunmakta ve ona 'Deli' diyenleri utandıracak zeki kavrayış örnekleri barındırmaktadır.[162] Mektupları sade Türkçeyle kaleme alınmış ve günlük konuşma dili kullanılmıştır.

Sultan İbrahim uzun boylu, uzunca yüzlü, saçı sakalı siyaha yakın kumral idi. *Solakzade Tarihi*'ne bakılırsa münevver (aydınlık) yüzlü, iri siyah gözlü, orta boylu, yassı burunlu bir "devletlû" idi.[163] Tez canlıydı ve gayet sûratli konuşurdu.

Sultan İbrahim'in özellikle şehzadeliği sırasında kafes arkasında yaşadığı odada kuş beslediğini biliyoruz.

Sultan İbrahim, atası II. Selim gibi hacıların asalarına takılmak üzere hilaller imal eder ve onları hacı adaylarına dağıttırırdı. Aynı zamanda "bağa" işçiliği de yaptığı biliniyor. (*Bağa*, kaplumbağa cinsinden bazı deniz hayvanlarının kabuğuna denir; sedefe benzer. Ancak siyahımsı ve daha yumuşak olur. Bağa'dan tarak, kutu gibi eşyalar yapılırdı.)

Tuvaletine, lükse, özellikle samurlu esvaplara fevkalade düşkündü. Bu yüzden devrinde samur kürk giymek yaygınlaşmış, hatta tarihçi Ahmed Refik onun devrine "Samur Devri" adını vermiştir.

Sultan İbrahim "Akide kolu" adı verilen bir ekibin oyunlarını beğenir, zevkle izlerdi. Bu ekibin başı, Pehlivan Eyüb adlı bir oyuncu olup şair, yazar, arif ve zarif, hanende, gezici bir kişiydi.[164]

At tutkusu babasından geçmedir. Rivayete göre Rodos şövalyeleri en değerli atlarını taşıyan bir gemisini zaptetmişler ve Girit'e sığınmışlar. Girit seferinin bir sebebinin de bu olduğu söylenir. (Elbette gerçek sebep değildir bu.)

---

162 Bkz. İbrahim Hakkı Konyalı, "Sultan İbrahim ve İftariye Köşkü", *Tarih Dünyası*, Sayı: 4, 1 Haziran 1950, s. 141.

163 *Solak-zâde Tarihi*, cilt 2, s. 553.

164 Ahmed Rasim, *age*, s. 66.

Yorulmak bilmeyen avcı: IV. Mehmed
(1648-1687)

Ve ol mahalde Şeyhülislam Efendi,
"Lutfedip Padişahım, birkaç gün
şikârdan [avdan] el çekip
ya Yeni Saray'a veya yalıların birine
teşrif buyurun. Şu dedikodu basılsın,
yine zevkinizde olun" dedi.
Silahdâr Mehmed Ağa

39 yıllık saltanat süresiyle Kanuni'den sonra en uzun süre tahtta oturan padişah unvanını elinde tutan IV. Mehmed, henüz şimdiki ölçüyle ilkokula başlama çağında, yani 7 yaşında cihan devletinin başına geçmişti. Başlangıçta ocak ağaları ve ninesi Valide Kösem Mahpeyker Sultan'ın gölgesinde padişahlık yapan IV. Mehmed, daha sonra dizginleri ele almış ve idareyi Köprülü ailesine bırakmıştı.

Orta boylu, tıknaz, beyaz tenli fakat güneşten yanık çehreli, kumral yuvarlak yüzlü, seyrek sakallı, ela gözlü, geniş göğüslü idi.

IV. Mehmed'in en meşhur hobisi, avcılıktı ve bu iptilası yüzünden "Avcı" lakabıyla anılmıştır. Daha 9-10 yaşlarındayken terbiyesiyle meşgul olan saray adamları tarafından özel av eğlenceleri düzenlenerek avcılığa özendirilmişti. Sevdiği

av köpekleri için köşkler yaptırmış olduğu tarihlerde kayıtlıdır. Zaten tahttan indirilmesine de bu önüne geçilmez av tutkusu sebep olmuştur.

Seferlerine, sevdiği Hasekisi Rabia Gülnûş Sultan'ı da götürmüş -ki bu bir istisnadır-, genellikle gümüş bir araba içinde, bazen de altın bir tahtırevan ile peşi sıra dolaştırmıştır. Bir seferinde gümüş araba çamura saplanınca Sadrazam Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa, altındaki değerli binek atını arabaya koşturarak çektirmişti. Ancak saltanatının son yıllarında kamuoyunda dedikodulara sebebiyet verdiğinden bu çok sevdiği iptilasından vazgeçmek zorunda kalmıştır.

Bugün Ukrayna sınırları içinde bulunan Kamaniçe seferine bizzat katılmıştı. (Padişahların Kanuni'den sonra ordunun başında sefere çıkmadıkları bilgisi, gördüğümüz gibi doğru değildir. 1703'de tahttan indirilen II. Mustafa zorunlu olarak terk edene kadar padişahlar genellikle ordunun başında olmayı yeğlemişlerdir.) İşte Antoine Galland, Kamaniçe seferine çıkarken ve dönerken ordunun muhteşem geçit törenini ayrıntılı olarak aktarmakta ve IV. Mehmed'in bu sefere, avlanmaya beraberinde götürdüğü kaplanlarla birlikte çıktığını yazmaktadır.[165]

Cesaretini Serez ile Selanik arasında Venedik korsanlarının top atışına maruz kalmasına, birkaç güllenin başının üstünden geçip gitmesine rağmen hiç istifini bozmayışından, usta bir binici olduğunu da 2,918 metre yüksekliğinde olan Teselya'daki Olimpos Dağı'na tırmanırken atının uçuruma düşmesi sırasında yere atlayarak kendisini kurtarması sırasındaki çevikliğinden anlayabiliriz. Atı uçurumdan aşağı düştükten sonra da vazgeçmeyip dağa yaya olarak tırmanmaya devam etmiş ve zirveye kadar çıkmıştır. Yalnız ata fazla binmekten boyu biraz öne doğru eğri imiş.[166]

165 Antonie Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Hâtıralar (1672-1673)*, Hazırlayan: Charles Scheffer, cilt 1, Çeviren: Nahid Sırrı Örik, 2. baskı, Ankara 1987, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 124.

166 M. Cavid Baysun, "Mehmed IV", *İslam Ansiklopedisi*, cilt VII, s. 556; Aksun, *age*, s. 124.

Avcı Mehmed tahtında otururken korumaları ellerinde silah tetikte bekliyorlar.

Bedenî sağlamlığı meşhurdu. Bir av sırasında 20 saat devamlı at üstünde kaldığı ve yorulmadığı, etrafındakilerin ise sapır sapır döküldüğü kayda geçmiştir.[167]

Kaynaklar IV. Mehmed'in mesleği olarak *döğmeci* veya *düğmeci* şeklinde bir kayıt düşmektedirler. Bunun dövmecilik şeklinde anlaşılması akla daha yakın gelmektedir.

Şiirlerinde "Vefaî" mahlasını kullanan IV. Mehmed, sanatına saygı duyulan güçlü bir şairdi. Onun askerî marşla-

167 Aksun, *age*, s. 126.

rın, yani mehter marşlarının güftelerini yazdığını biliyoruz. Şiirine örnek vermek gerekirse,

Gönül ne Göksu'ya mâil, ne Sarıyâr'e gider
Sipâh-ı gamdan emin olmağa Hisar'a gider

beyti ona aittir.

Bir kayda göre Edirne Sarayı'nda kendisine Bobovi adlı bir esir müzik hocalığı yapmıştır.[168]

IV. Mehmed'in en sevdiği yemek, "güvercin kebabı"ydı. Bu kebaptan sofraya 12 tane getirilir, diğer yemekler bundan sonra takdim olunurdu. Avcı Mehmed'in sevdiği bir diğer yiyecek ise "Milano peyniri"ydi ki, Venedik Elçisi (Balyosu) tarafından özel olarak temin edilip saraya yollanırdı.[169]

7 yaşındayken tahta çıkınca musiki alanındaki ilk meşk dersini padişahken almış ve sonra devam ettirmiştir.[170]

Resme meraklıydı. Onun devrinde Osmanlı Sarayında Fajiyo adında ecnebi bir ressamın bulunduğu kaynaklarda geçmektedir.[171] Musikiye düşkündü, bunun için sarayda muhtelif musikiye vâkıf cariyeler vardı. Osmanlı musikisinin üstadları Hafız Post ve Buhurizade Itrî Efendiler onun pek çok ihsanlarına nail olmuşlardır.

Eğrikapı Çöplüğünde bulunan Kaşıkçı Elmasını bir hatt-ı hümayunla saraya getirtip İç Hazine'ye koyduran odur.

Son olarak avcılığından da gayet güzel anlaşılacağı gibi IV. Mehmed keskin bir nişancı idi.

168 Banu Mahir, *Osmanlı Minyatür Sanatı*, İstanbul 2005, Kabalcı Yayınevi, s. 20.

169 Ziya Erkins, "Fatih ve Avcı Sultan Mehmedin sevdikleri yemekler", *Yeni Tarih Dergisi*, Sayı: 4, 29 Ekim 1953, s. 172.

170 Çağatay Uluçay, *Osmanlı Saraylarında Harem Hayatının İçyüzü*, İstanbul 1959, İnkılâp Kitabevi, s. 36.

171 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt III/2, s. 570.

Teneffüs

Karı da, koca da şair olunca

IV. Mehmed ailesi arasında en çok Afife Kadınefendi'yi severmiş. Aynı zamanda şair de olan bu hanım ile karşılıklı şiirler (*müşaareler*) söylemişlerdir. Mesela IV. Murad'ın,

Beyazlar geydiğince bir dür-i yektâya benzersin
Siyahlar geydiğince sen hemen Leylâ'ya benzersin
Yeşiller geydiğince tûti-i gûyâya benzersin
Benim hoş-bû Afifem, sen gül-i rânâya benzersin

yollu iltifatına Afife Kadınefendi şu hoş manzume ile mukabele etmiştir:

Beyazlar geydiğince Padişahım aya benzersin
Siyahlar geydiğince Kâbe-i ulyâya benzersin
Kızıllar geydiğince cevher-i hamrâya benzersin
Benim heybetli hünkârım, hemen deryâya benzersin.

Rekortmen veliaht: II. Süleyman
(1687-1691)

Öldürülmemiz emrolunduysa söyle,
iki rekât namaz kılayım,
ondan sonra emri yerine getir...
Her gün ölmekten ise bir gün evvel ölmek yeğdir.
Bir can için ne bu çektiğimiz korku?

II. Süleyman

Ağabeyi IV. Mehmed'in Viyana bozgunu sonucunda taht-tan indirilmesi üzerine yerine geçen II. Süleyman, bu sırada 46 yaşında bulunuyordu. Kötü gidişi durdurmak ümidiyle tahta oturmuş, savaşlarla geçen kısa iktidar döneminin sonunda ayağa kalkamayacak bir vaziyette ordusuyla birlikte sefere çıkmış, sedye ile Edirne'ye geldiğinde bütün vücudu şişmiş, yatağından kalkamayarak orada vefat etmiş ve cenazesi buzlar içinde İstanbul'a nakledilerek adaşı ve atası olan Kanuni Sultan Süleyman'ın Süleymaniye Camii'nin yanındaki türbesine defnedilmiştir. Osmanlı hanedanından Süleyman adını taşıyan iki padişahın çıkmış olması, ikisinin de sefer sırasında ölmüş bulunmaları ve aynı türbeye gömülmüş olmaları tarihin cilvelerindendir.

Asıl adı *Nusretnâme* olan *Silahdar Tarihi*'nde Sultan II. Süleyman şu özellikleriyle tanıtılmaktadır: Orta boylu, yassı

bağırlı, şekli ve görüntüsü güzel, beyaz ve değirmi çehreli, kara gözlü, doğan burunlu, siyah, kaba, kır sakallı, şişman ve iri yarı; yüzü vakur ve heybetlidir.

Yine *Silahdar Tarihi*'nde "Libâs ve imâmesi yakışıklı" denilmektedir ki, bu ibareden onun güzel ve zevkli giyinmeyi sevdiği sonucu çıkarılabilir.

Tatlı dilli, güzel ahlak sahibi, herkese iyi muamele eden, cömert, ikramı seven, halim, selim, doğru konuşan, adil olmaya gayret eden, sırât-ı müstakim (doğru yol) üzere bulunan, beş vakit namazını ve sünnetlerini kaçırmayan, ömründe namazı terk etmemiş, yanında Allah'ın ve Peygamber Efendimiz'in (sav) adları her zikredildiğinde ve önünden Hırka-i Saadet geçtiğinde edeben ayağa kalkan, kendisinden maddi değeri olan bir şey istendiğinde "olmaz, yoktur" sözleri ağzından çıkmayan, "dervişâne" yaşayan, veli derecesinde alicenab bir "pâdişâh-ı zîşân" idi.[172]

Halvetiyye tarikatına intisap ettiğine dair bir bilgi vardır elimizde. Şeyhi de Atpazarlı Osman Fazli Efendi olmalıdır.

Her bakımdan Osmanlı Devleti'nin bu çağdaki 'süperstarı' olan Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa'yı sadarete getirmesi ve devlet işlerini bu değerli, alim ve enerjik vezirin mahir ellerine teslim etmiş bulunması, takdir edilecek özelliklerindendir. Avusturya üzerine sevkettiği ordunun mağlup olması ve neticesinde toprak kaybı haberi getirildiğinde "buka-i şedid" ile ağlamış, ağlamaktan gözlerinde beyaz bir leke belirmiştir.

Sultan II. Süleyman aynı zamanda bir hanedan rekoruna da imza atmış, ağabeyi IV. Mehmed'in uzun saltanat döneminde tam 39 yıl veliaht ("veliahd-ı saltanat") kalarak sabır sınırlarını epeyce zorlamıştır.

172 Silâhdar Mehmet Ağa, *Silâhdar Tarih: On Yedinci Asır Saray Hayatı*, Hazırlayan: Mustafa Nihat Özön, İstanbul 1947, Akba Kitabevi, s. 153. Ayrıca bkz. Aksun, *age*, s. 128-129.

Osmanlı'da kütüphane aydınlığı: I. Mahmud (1730-1754)

Yirmi beş sene saltanat ile
altmış yaşında mürg-i revân-ı
hümâyûnu, hümâ gibi a'lâ-yi illiyyin
canibine pervâz eyledi. Bahtı âli padişah idi.
Şemdanizade Süleyman Efendi[196]

III. Ahmed'in yeğeni olan Sultan I. Mahmud çeyrek asra yaklaşan hükümdarlığıyla isyanların kıskacında yalpalayan imparatorluğu bir istikrar zeminine taşımayı başarmış, dışarıda da üç devlete karşı başarıyla mücadele veren ve mücadelesinden muzaffer çıkan bir hükümdar olarak tarihe geçmiştir. Bu nefes alma döneminin Osmanlı kültür, sanat ve edebiyatına bir 'nesim-i nevbahar' olarak yansımasında padişahın dingin ve olgun kişiliğinin olumlu katkısı olduğunu görüyoruz.

I. Mahmud kaynaklarda kısa boylu, zayıf ve yumuşak huylu birisi olarak anlatılır. Yeniliğe açık olduğu kadar geleneklerine bağlı ve dindardı.

196 *Şem'dânizâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târihi: Mür'i't-Tevârih*, I, Hazırlayan: M. Münir Aktepe, İstanbul 1976, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, s. 178.

Padişahların birer meslekleri olduğundan söz etmiştik. I. Mahmud'un ise tek bir mesleği yoktu, meslekleri vardı. Meslek zenginiydi bir başka deyişle. Şöyle bir göz gezdirince eminim siz de şaşıracaksınız bu meslek bolluğuna:

Hilalci, mühür kazıcısı ve kuyumcuydu. Vakti müsait olduğunda kantaşı üzerine mühür kazırdı. Kazdığı mühürleri çarşıda satturır, eline geçen paralarla sadakalarını dağıttırarak sevap kazanmaya çalışır, diğer kısmıyla ise ufak tefek ihtiyaçlarını karşılar, bundan da büyük bir haz alırdı. Bir gün vezirlerinden birisi kendisine, "Şevketlim, milletin hazinesi sizin demektir. Niçin böyle uğraşıp zahmet edersiniz?" deyince, padişahtan "Milletin hazinesini millete sarf etmek gerek. Saniyen, insanın çalışıp alın teri dökerek kazandığı paranın zevki başkadır" cevabını almıştır.

Ayrıca abanoz ve fildişinden kürdanlar (hilaller) yapardı.[197] Bir başka kaynağa göre mücevher işlemekte en yüksek üstadlık mertebesine erişmiştir.[198] Oymacılıkla meşgul olduğuna dair de bir rivayet vardır.[199]

Lale Devri'nin etkisinden olacak lale yetiştirmeye ve satranç oynamaya meraklıydı. Boğaz'da gezmeyi sever, özellikle mehtap seyrinden hoşlanırdı. Lakin yakınlarına sık sık dertlenir, "Dünyada iki şeyden kâm alamadım, biri evlad (hiç çocuğu olmamıştı), biri mehtap" dermiş.[200]

Hakkındaki bilgilerden su zevkine sahip bir padişah olduğunu anlıyoruz Sultan Mahmud-ı Evvel'in. Beykoz'da çıkan Karakulak suyu ilk olarak onun zamanında Osmanlı sarayına girmiştir. Su, gümüş kaplarda ağızları mühürlü olarak saraya getirilirdi.[201] İstanbul'a bentlerden su getirtmiş olup bugün

197 *Tarihi Hakikatler: Tarihten Hakikatler ve İbretli Sayfalar 1*, İstanbul 2007, Çamlıca Basım Yayın, s. 117.

198 Yılmaz Öztuna, "Osmanlı Devletinde pâdişah 3: Padişah bütün hükümdarlardan üstündü", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 3, Mart 1976, s. 15.

199 Aksun, *age*, s. 145.

200 Be.-Se., "Diri diri gömülen bir padişah", *Tarih Dergisi*, Sayı: 1, 15 Nisan 1950, s. 10.

201 İbrahim Hakkı Konyalı, "Osmanlı padişahlarının içtiği şifalı su: Karakulak", *Tarih Konuşuyor*, Sayı: 39, Nisan 1967, s. 3146.

Taksim Meydanı'nda bulunan ve semte ismini veren şirin maksem binası ve çeşme onun hayır eseridir.

Şiirle de meşgul olmuştu ve şiirlerinde kullandığı mahlası "Sebkatî" idi. Hanedanda pek fazla örneğine rastlamadığımız Arapça şiirler yazdığı bilinmektedir.[202] Güzel bir Türkçe kıt'ası aşağıdadır:

Varalım kûy-i dilârâya gönül hû diyerek
Kokalım güllerini gonca-i hoşbû diyerek
Şerbet-i la'l-i hayâli bizi öldürdü meded
Gidelim kûyine yârin bir içim sû diyerek.

I. Mahmud'u musiki sahasında da ileri mertebelerde görmemiz şaşırtmıyor bizi. Çünkü ne de olsa bir Lale Devri çocuğudur o. Bazı besteleri zamanımıza kadar gelmiştir. Uzmanlara göre tanburî bir sazendedir.[203] Diğerlerine göre ise musikide üstad derecesindedir.[204] Hatta yetiştirdiği cariyeler arasında da bestekârlar gelmiştir. Şemdanizade'nin *Müri't-Tevârih*'deki bir kaydına bakılacak olursa bestelerinin güftelerini de kendisi yazardı.

Sultan I. Mahmud'u, kitaplara ve kütüphane yaptırmaya en fazla önem veren, hatta Osmanlı'da bir 'kitap rönesansı' başlatan hükümdar olarak nitelendirebiliriz. Bazı araştırmacılar onun dönemini kütüphaneciliğimizin 'altın çağı' olarak kabul etmektedirler.[205]

Ayasofya, Fatih ve Süleymaniye camileriyle Galata Sarayı'nda kütüphaneler yaptırarak kütüphanecilik tarihimizde ayrıcalıklı bir konum elde eden I. Mahmud, yalnız

202 Necdet Sakaoğlu, "Mahmud I", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, cilt 2, s. 57.

203 Abdülkadir Özcan, "Mahmud I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 27, Ankara 2003, s. 351.

204 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt IV, s. 335.

205 İsmail E. Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II: Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Ankara 1988, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, s. 279.

Ayasofya Kütüphanesine 4 bin cilt kitap vakfetmiş, kütüphanelere gelir temini için Vidin ve Semendire'de köyler bağışlamış, taşradan toplattığı değerli yazmalarla sarayda âtıl vaziyette duran eserleri buralarda toplamıştır. Belgrad'da bir kütüphane vücuda getirmiş ve İstanbul'dan değerli kitaplar göndermiştir. Galata Sarayı ocağında yaptırmış olduğu kütüphaneye saraydan da kitaplar göndermiş, açılış töreninde kütüphanenin iki tarafına yaptırılmış olan çeşmelerin haznelerine şekerli şerbet koydurup halka içirmiştir.[206] (Az okuyan bir toplum için faydalı bir yöntem gibi görünüyor.)

Osmanlılar kâğıdı elde yaparlardı. İlk olarak bir kâğıt fabrikası, I. Mahmud döneminde, Hekimoğlu Ali Paşa'nın Sadrazamlığı sırasında açıldı. Polonya'dan kâğıt ustaları getirilerek Yalova'da açılan fabrika 1746'da faaliyete geçti.[207]

I. Mahmud ara sıra Ayasofya ve Fatih camilerine giderek mevlüd okutur, meşhur dinî eserleri hocalara açıklattırarak dinlerdi. Bugün Eyüp Sultan Türbesi'nde gördüğümüz Peygamber Efendimiz'in (sav) ayak izini o koydurmuş ve üzerine manzum bir kitabe yazdırmıştır.

I. Mahmud'un cirit, at yarışları ve yüzme sporlarından hoşlandığını da biliyoruz.

Son bir not: Osmanlı Devleti'nde ilk madalyanın I. Mahmud zamanında çıkarıldığını biliyor muydunuz? Bu madalya dikdörtgen şeklinde altından dökülme olup üzerinde tarih bulunmamaktadır. Bir yüzünde tuğra, öbür yüzünde "Feli'llahi hayrun hafizen ve huve erhamü'r-râhimîn" (Yusuf suresi, 64: "Allah en iyi koruyucu ve rahmet edenlerin en merhametlisidir") ayeti işlenmiştir.[208]

206 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt IV, s. 328.
207 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: IV/2, s. 519.
208 Ahmed Rasim, *age*, s. 37.

Padişahsız türbe!

Sultan I. Mahmud, inşasını başlattığı ve sonradan biraderi III. Osman tarafından tamamlanarak Nur-i Osmaniye (Osman'ın Nuru) adı verilen külliyede cami, medrese ve kütüphanenin yanı sıra kendisi için bir türbe yaptırmıştı.

Ancak garip huyları olan III. Osman türbeyi kendisine saklayarak, ağabeyi I. Mahmud'u Yenicami'deki türbeye gömdürmüştür.

Ne var ki, talih ona da gülmemiş, bu defa III. Mustafa tahta çıkınca III. Osman'ı o türbeye gömdürmemiş, kendisi de Laleli'de yaptırdığı caminin yanındaki türbesine gömülmüştür.

Böylece Nuruosmaniye Camii'nin yanı başındaki bu türbeye gömülmek hiçbir padişaha nasip olmamış, sonunda buraya bir Valide Sultan, III. Osman'ın annesi Şehsüvar Kadınefendi defnedilmiştir.

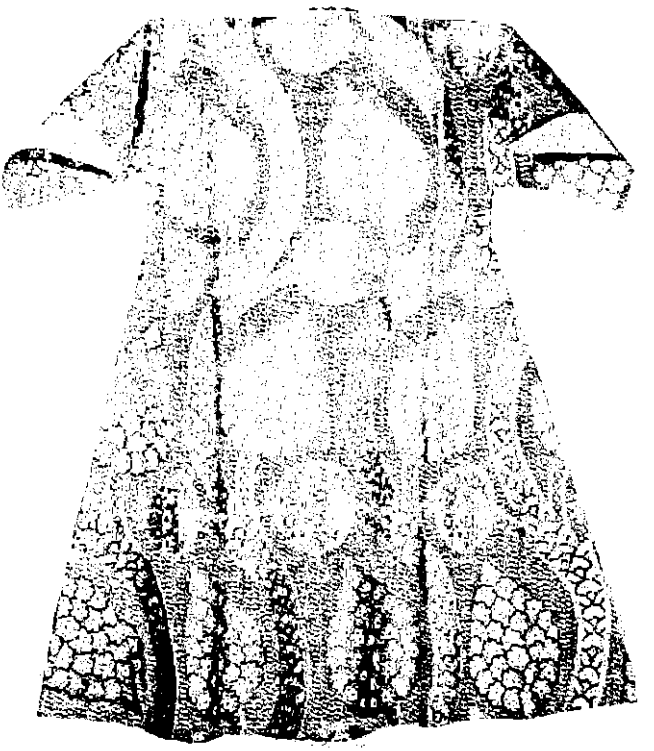
Kime niyet, kime kısmet diye buna denir herhalde.

Yangınlar padişahı: III. Osman
(1754-1757)

Tebdil-i kıyafetle gezerken çarşıda satılan
gözleme, kebap, leblebi, muhallebi
gibi şeyleri satın alır ve açıkta yerdi.
Vâsıf Tarihi

Şahsiyeti ve özellikleri en fazla karanlıkta kalmış padişahlardan biri de "Sultan Osmân-ı Sâlis"dir. 7 yaşından itibaren, 50 yıla yakın bir süre Şimşirlik Kasrı'nda kafes arkasında ömür geçirmiş, bu da onun ruhî dengesini olumsuz yönde etkilemişti. Saltanatı süresince bazı tabii afetlerin vukuu, tarihçileri onun devrini uğursuz saymaya sevketmiş olmalıdır. Bu yüzden hakkındaki bilgiler tam manasıyla kırıntı kabilinden şeylerdir. Yine de bazılarını toplamaya değer. Bulabildiklerimiz şunlar:

Osmanlı padişahlarının en şişmanı (*mülahham*) olarak bilinen III. Osman, "mütenâsibü'l-endâm" değilmiş, yani beden yapısı orantıdan mahrummuş. Sinirli ve taşkın karakterli olup kimseye güvenmez, şüpheciliği devlet başkanlığının esası kabul edermiş. Bu şüphesi sebebiyle her şeye karışır, her ayrıntıyı bilmek istermiş.

Sultan III. Osman'ın Topkapı Sarayı Müzesindeki kaftanı.

III. Osman'ın boş zamanlarında marangozlukla iştigal ettiğini biliyoruz ki, sonradan Abdülmecid ve oğlu II. Abdülhamid'de yeniden canlanacak olan bu mesleki ilginin tohumlarını onda bulmamız dikkate eder bir husustur.

Ağabeyi I. Mahmud gibi nesih yazısıyla bizzat kaleme aldığı hatt-ı hümayunları güzel ve okunaklı idi.[208] Bu da hat sanatıyla ilgilendiğini gösteren önemli bir noktadır.

III. Osman'ın kıskançlığa varan tam bir kitap tutkunu olduğunu biliyoruz. Öyle ki, selefi olan I. Mahmud'un kütüphanesindeki kitaplarda üzerinden onun mührünün üzerini

208 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: IV/2, s. 553.

kâğıtla kapatıp kendi mührünü basardı. Topladığı değerli yazmalar, Revan Köşkü kitap koleksiyonunun hatırı sayılır bir kısmını oluşturmaktadır.

Üç yılı bile bulmayan (2 yıl, 10 ay, 18 gün) saltanatına, birisi kılıç kuşanma töreni gecesinde olmak üzere 7 büyük İstanbul yangınını sığdıran III. Osman şehri kasıp kavuran bu yangınlara izafeten "Yangınlar padişahı" diye anılmıştır.[210] Yine onun zamanında İstanbul'da veba salgını olmuş ve denizi donduracak kadar sert bir kış yaşanmıştır.

Kadınlardan hiç mi hiç hoşlanmayışla meşhur olan III. Osman, özel olarak altı gümüş kabaralı bir ayakkabı yaptırmıştı kendisine. Öyle ki, hareme girdiğinde kadın yüzü görmemek için taşlarda sesler çıkaran bu ayakkabıyı giyer ve sesleri işiten saray kadınlarının birer köşeye kaçıp saklanmalarını emreder, karşısına çıkanlar cezalandırılırdı. Hiç çocuğu olmamasına şaşmalı mıyız?

III. Osman'ın ilginç özelliklerinden birisi de sık sık halk arasına çıkmasıdır. Kıyafetini ve görünümünü değiştirerek halkın arasına girip onların dertlerini dinlemiş, hatta bir kahveyi mekân tutmuş ve orada kendisini 'filan yerli Osman Ağa' diye tanıtmış ve insanlarla samimi olarak onların ağzından halk arasındaki söylentileri öğrenmiştir.

Elinin sıkı olduğunu biliyoruz. İstanbul'da meyhaneleri kapattırmış, şeriata aykırı hususları ve kadınların açık saçık kıyafetlerle dolaşmasını yasaklatmıştır.

Saraydan musikişinasları çıkartmış olması da bunlara eklenince bir padişah portresi için biraz garip bir manzara ortaya çıkıyor. Fakat bunu hemen bağnazlık veya kadın ve sanat düşmanlığıyla açıklama aculluğuna düşmeyelim. Bu tedbirler muhtemelen o sırada vuku bulan veba veya yangın gibi afetler karşısında halk arasında 'Biz burada perişan olurken sarayda sazlı sözlü alemler yapıyorlar' dedikodusunun önünü kesmek içindir.[211]

210 Cemal Kutay, "Yangın külleri içinde yerden fışkıran şehir", *Bilinmeyen Tarihimiz I*, İstanbul 1974, s. 420-431.

211 Aksun, *age*, s. 148.

Yıldızlardan medet uman gözler: III. Mustafa (1757-1774)

Voltaire'in tarif ettiği gibi kaba bir adam asla değildi;
tutumlu, mülahazaları ve şan hırsı olan,
hatta vukuf ve bilgi sahibi biriydi.
Albert Sorel

Lale Devri'nden itibaren Osmanlı padişahlarının yönetim anlayışlarında belirgin bir değişimin başladığını fark etmişsinizdir. III. Ahmed'de olsun, I. Mahmud'da olsun yenilikçi damarın yükselişine tanık olduk. III. Osman'daki kısa bir duraklamadan sonra, özellikle III. Mustafa ile birlikte bu damarın azalarak veya artarak devletin yıkılışına kadar kendisini belli edeceğini göreceğiz. Bu bakımdan okuyacağımız bölüm, Osmanlı tarihinin kenarının kıvrılacağı sayfalardandır.

Sultan III. Mustafa'yı kaynaklar orta boylu, kısa bacaklı, soluk yüzlü, dar ve yassı alınlı, iri gözlü, iri ve yassı burunlu, kara sakallı olarak tasvir ederler. Heybetli ve kuvvetli bir vücuda sahipmiş. Yalnız gözlerinin pek iyi görmediğini biliyoruz.

III. Mustafa meslek olarak sikkezenliği seçmişti, yani para basma işine meraklıydı. Mükemmel bir atölyesi vardı. Bu atölyede emrindeki işçilerle beraber saatlerce çalışır, ince elişi yaparlardı.[212]

212 *Tarihi Hakikatler* 1, s. 117.

Sultan III. Mustafa'yı tahtında otururken tören giysileriyle gösteren bir resim. Haşmetli sorgucu, sağ ve sol ellerindeki yüzüğü ve koynundaki hançeri dikkat çekiyor.

Güzel konuşmasıyla tanınırdı. Tıp ilmine, yani tababete meraklı olduğu kaynaklarda yazılıdır.[213] Vücut hareketlerine, yani cimnastiğe de ilgi duyuyordu.[214]

213. İsen, "Osmanlı hanedanının şairlik yönü", s. 88.
214. Kocatürk, *age*, s. 288.

İyi bir hattat olduğu bilinir. Nitekim Kâtibzade Mehmed Refi Efendi'den, özellikle talik olmak üzere Sadr-ı Rûm Ekşiaşzade Veli Efendi'den de hat meşk etmiştir. Hatt-ı hümayunlarında "ta'lik kırması" denilen yazıyı kullanırdı ve yazısı güzeldi.[215]

"İlm-i nücûm"a, yani astrolojiye düşkündü; o kadar ki, sarayda dünyanın muhtelif yerlerinden gelme sihirbaz ve kâhinler bulundurur, eşref saatsiz, yani uğurlu vakti ayarlamadan iş görmezdi. Fransa'dan astronomiye dair bazı kitaplar istetmiş ve kendisine 18. asrın meşhur bilginlerinden Lalande'ın eseriyle diğer bazı eserler gönderilmiştir.[216]

Talihe fazlasıyla inanırdı. Bu yüzden vezirlerini yıldızı yüksek olduğuna inandıkları arasından seçerdi. Hakkında anlatılan Prusya Kralı Frederick'ten müneccim istettiği bilgisi yeniden araştırılmaya muhtaçtır. Mason olan ve Padişah gibi astrolojiye meraklı bulunan Kral Frederick ile iyi ilişkiler kurmak için kâhin istemek suretiyle bir jest yaptığı şeklindeki yorum akla yakın gelmektedir.[217]

Tarihe öze bir merakı olduğu bilinen III. Mustafa, adına "Huzur dersleri" denilen, din alimlerinin Ramazan ayında padişahların huzurunda verdikleri bilimsel tebliğlere ve tartışmalara büyük önem vermiş, adet haline getirterek devletin ömrünün sonuna kadar yaşamasına giden yolu açmıştır. Ayrıca Peygamber Efendimiz'in (sav) türbesine konulmak üzere 40 kıratlık bir zümrüt göndermiştir.[218]

Şehirde ağır tahribata sebep olan 1776 depreminden sonra İstanbul'un yeniden imarına önem verdi, böylece Fatih ve Eyüp camileri gibi devasa mimari eserlerin yeni şekliyle de olsa bugüne ulaşmasında önemli bir paya sahip oldu.

---

215 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: IV/2, s. 553.

216 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: IV/2, s. 534.

217 Aksun, *age*, s. 151.

218 Muhammed el-Emin el-Mekkî, *Osmanlı Pâdişahlarının Haremeyn Hizmetleri*, s .58.

Sultan III. Mustafa ile Şehzade Selim'i çocukken gösteren bu resim, Saray Ressamı Refail'e atfedilir. (Yaklaşık 1757-1789)

III. Mustafa'nın ilginç, hatta 'çılgın' denilebilecek projelerinden birisi, IV. Mehmed döneminde girişilmiş fakat sonuçsuz kalmış bulunan Sakarya nehrini Sapanca gölüne, Sapanca gölünü de İzmit körfezine bağlamak üzere kanal-

lar açmaktı. Aynı şekilde Baron de Tott'un söylediklerine inanmamız gerekirse Süveyş Kanalı'nın açılması fikrini de neredeyse bir asır öncesinden geliştirmiş ve faaliyetlere girişmiş olduğunu görüyoruz. Ancak bu projeler Osmanlı Devleti için yıkımı başlatan Rusya ile olan uzun savaş yüzünden akim kalmıştır.

Talihsiz bir padişah desek yakışık alır mı III. Mustafa için? Zira yaptırdığı üç büyük caminin hiçbiri kendi adıyla anılmaz. Zaman zaman dert yanar ve 'Üç cami yaptırdım. Birini (bugünkü Fatih Camii'ni) atam, yani Fatih Sultan Mehmed, birini (Laleli Camii'ni) meczub (Laleli Baba), birini (Üsküdar'daki Ayazma Camii'ni) de su aldı' dermiş.

Türk edebiyatına hakkıyla vakıftı. Şiirlerinde "Cihângîr" mahlasını kullanırdı. İnce ve dindar bir ruhun, devlet işlerinin bozukluğundan doğan derin bir ıstırabı terennüm ettiği görülür. Şiirleri toplanmamış olup bazı mecmularda dağınık olarak bulunur.[219]

Yetişmiş ve kaliteli adam sıkıntısı çektiğinden ve devlet işlerinin ehil olmayan ellerde kaldığından şikayette bulunduğu bir kıtası meşhurdur:

Yıkılıpdur bu cihân sanma ki bizde düzele
Devleti, çarh-ı deni verdi kamu mübtezele
Şimdi erbâb-ı saâdetle gezen hep hezele
İşimiz kaldı hemân merhamet-i lemyezele.

Bu kıtasına Sadrâzam Koca Ragıb Paşa ve Şeyhülislam İsmail Âsım Efendi tarafından nazireler yazılmıştır.[220]

Kara ve Deniz Mühendislik Okulu gibi ilk modern eğitim kurumlarının altında ve bazı iktisadî yenilik girişimlerinin başında da görmekteyiz III. Mustafa'yı. İstanbul'daki bütün cam ve şişe imalathanelerini Ayvansaray'daki Tekfur Sarayı civarına toplamış, burayı camcılığımızın merkezi haline

219 İsen, "Osmanlı hanedanının şairlik yönü", s. 87.
220 Ata Bey, *Enderun Tarihi*, cilt 4, s. 67.

getirmiş ve kiraya verilen dükkânların gelirleri padişahın hayratına sarf edilmiştir.[221] Ayrıca dokuma sanayisinin gelişmesi için çalışmış, "dibâ-yı Rûmî" denilen artık imalattan kalkmış olan değerli kumaşın yeniden üretilmesi için gayret göstermiştir.

Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey'in verdiği bilgilere göre Ramazanlarda iftar ve sahur vakitlerini top atarak bildirme geleneğini, III. Mustafa'ya borçluyuz.[222]

Son olarak giyim kuşamından söz edelim. III. Mustafa kendisinden önceki padişahlardan farklı bir giyim tarzı ve başlık formu benimseyerek törenlerde ulema örfünü andıran kavuğuna, pırlantalı bir tuğ ile süslü uzun bir sorguç takarmış.

Nihayet Cerrahiye tarikatına girdiğini ve aşağıdaki şiiri yazdığını belirterek bahsi noktalayalım:

Yârâb beni bu mesned-i vâlâya getirdin
Envâ-ı inâyetini kıldın bana ihsân
Ol şâh-ı Rûsûl fahri-i cihân aşkına Yârâb
Nimetlerinin şükrüne de kıl beni şâyân
Ettin fukarâ kullarını bana emânet
Bu hizmetin ikmâlini kıl bendene ihsân
Ahkâm-ı hilâfette beni eyle muvaffâk
Şer' üzre metânetle fâik-i akrân
Dergah-i mu'allâna budur arz-ı niyâzım
Makbûl-i dua kıl beni ey hâlik-i ekvân.

221 Erdem Yücel, "Türk sanatında cam işleri", *Türkiyemiz*, Sayı: 12, Şubat 1974, s. 26.

222 Aktaran: Server R. İskit, "Tanzimat devrinde İstanbul Ramazanları", *Tarih Konuşuyor*, Sayı: 24, Ocak 1966, s. 1944.

Teneffüs

Huzur dersleri ne demektir?

Huzur Dersleri Ramazan ayının ilk gününden başlamak üzere ve toplam sekiz derste sona ermek üzere sarayda padişahın huzurunda "mukarrir" adı verilen zamanın tanınmış âlimleri tarafından verilen derslere verilen addır. Bunlara "Huzur-ı Hümayun Dersleri" de denirdi. Tümüyle tefsirden oluşan bu derslerin kökeninin Osman Gazi'ye kadar uzandığı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışına kadar sürdürüldüğü görülmektedir. Dersler saray salonlarından birinde öğle ile ikindi arasında gerçekleştirilirdi. Huzur Dersleri son dönemlerde sekiz dersten oluşuyordu ve Ramazan'ın ilk on gününde tamamlanıyordu. Her ders bir mukarrir ve on beş muhataptan oluşurdu. Dersler genellikle iki saat kadar sürerdi. Mukarrirlerin cüppeleri siyah, muhatapların mavi renkte olurdu. Mukarrir dersini bitirdikten sonra muhataplardan rütbesi en yüksek olandan başlamak üzere kendisine sorular sorulurdu. Bu sorular, konuşulan konuya ilişkin olur ve mukarriri zor duruma düşürecek cinsten konu dışı sorular olmazdı. Daha sonra mukarririn duasıyla derslere son verilirdi. Dersler bittikten sonra mukarrirlere bir miktar atiyye (hediye, bahşiş) ile birer bohça verilirdi. Bohçalar mukarrirlerin rütbelerine göre olmayıp, herkese aynı ölçüde verilirdi. Muhataplara ise yalnızca bir miktar atiyye verilirdi.[223]

223 Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt 1, s. 708-709.

Evliya Padişah: I. Abdülhamid
(1774-1789)

> Cennet-mekân Bâyezid Han nasıl ki herkesin gözünde ermiş sayılıp Sultan Bayezid-i Velî diye ün salmış ise, Abdülhamid Han için de pek çok kimseler ermiş diye böyle kerametlerine dair birçok hikâyeler o vakte yetişmiş ihtiyarların dilindedir. Aslında çok temiz yürekli bir padişah idi. Merhameti alışkanlığı idi.
>
> **Ahmed Cevdet Paşa**[224]

Osmanlı tarihinde salt 'Abdülhamid' denilince II. Abdülhamid gelir akla. İkincisi olduğuna göre bunu bir de birincisi olması gerekmez mi? Ama nedense ikincisinin bize yakınlığı ve büyüklüğü, aynı adı taşıdığı ecdadını biraz gölgede bırakmış görünüyor.

Peki kimdir I. Abdülhamid?

Ağabeyi III. Mustafa'nın vefatı üzerine 49 yaşında iken padişah olan Sultan I. Abdülhamid, devletin gövdesinden ilk kopan Müslüman toprağı Kırım'ın kaybının ardından "taht-ı Osmâniye câlis" oluyordu. Kritik bir dönemde yaşamış bu içli padişah, yine bir kalenin, Özi'nin Ruslara kaybedildiği ve

224 Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet: Osmanlı Tarihi*, cilt 2, Hazırlayan: Mümin Çevik, İstanbul 1994, Üçdal Neşriyat, s. 1061.

kaledeki 25 bin Müslümanın kılıçtan geçirildiği haberi saraya geldikten kısa bir müddet sonra vuku bulan inme (nüzul) sonucunda hayata gözlerini yumacaktır.

Kayıtlara göre uzun boylu, uzun yüzlü, esmer tenli ve kuru vücutlu olan I. Abdülhamid'in konuşması, davranışları zarif ve nazikti. Sık sık tebdil-i kıyafet ile şehirde gezer ve karşılaştığı uygunsuz işler olursa sadrazamlarını uyarırdı.

Şehzadeliğinde zamanını güzel yazı (*hüsn-i hat*) ile meşgul olmak, Kur'an-ı Kerimler yazmak, ok ve yay üzerine tezyinî motifler işlemekle değerlendirmiştir.

I. Abdülhamid hem okçuydu (kemankeş), hem de pek güzel yay imal ederdi. Bu becerisini de uzun yıllar süren kafes hayatında geliştirmişti.

Ravza-i Mutahhara'ya, yani Peygamber Efendimiz'in kabr-i şerifine konulmak üzere Arapça yazdığı "Kaside-i Hucriyye" (Hücre Kasidesi) onun Resulullah aşkını bugün dahi gören gözlere ayan etmektedir. Baş ve sonundan bazı beyitlerin tercümesini aşağıya alıyorum:

> Efendim! Ey Allah'ın Resûlü! Tutuver elimden! Senden başka hiçbir şeyim yok. Hiç kimseye de sığınamam.
>
> Sen bütün kâinatta hidayet nurusun. Sen cömertliğin sırrısın. Ey en hayırlı güvencem.
>
> (...)
>
> Onu övmek ömür boyu benim işim olsun. Onu sevmek Arş'ın sahibi katında benim güvencemdir.
>
> En güzel salât ve selâmlar ebediyen ona olsun, sınırsız ve sayısız selamlarla birlikte,
>
> Ve şeref sahibi, cömertlik denizi, sehavet erbabı bütün âl ve ashâbına olsun.[225]

Beylerbeyi Camii'ni yaptırma hikâyesi dikkat çekicidir. I. Ahmed vaktiyle bu caminin yerinde bulunan İstavroz

225 Sadi Çöğenli ve Selami Bakırcı, "I. Abdülhamid ve Hücre kasidesi", *Yeni Ümit*, sayı: 69, Temmuz-Eylül 2005, s. 17-19. Ayrıca bkz. Hazırlayanlar: Ziya Demirel ve Avni Arslan, *Osmanlıda Peygamber Sevgisi*, Ankara 2007, Akçağ Yayınları, s. 95-96.

Sarayı'na (ki İstanbul'dan Mekke'ye gönderilen ilk Kâbe örtüsü burada dikilmiştir) yazları kalmaya gider, Hırka-i Saadet'i de yanında götürürmüş. Zamanla özel bir daire dahi yaptırmış ona. Gelin görün ki, I. Ahmed'in İstavroz Sarayı'nda yaptırdığı Hırka-i Saadet Dairesi gün gelmiş terk edilip yıkılmış. Ne var ki, kalbi Peygamber aşkıyla yanıp tutuşan Sultan I. Abdülhamid, bu mekânda başka bir eser yapılıp da sevgili Peygamberine herhangi bir hürmetsizlikte bulunulmasın diye vaktiyle Hırka-i Saadet Dairesi'nin yapılı olduğu yere Beylerbeyi Camii'ni inşa ettirmiştir. Dahası yaptırdığı Beylerbeyi ve Emirgân camilerine kendi elinden çıkma hat eserlerini astırarak sevgisini sanat eserleriyle görünür hale getirmiştir.[226]

Sık sık mesirelere gitmesinin gayesi, halkla karşılaşmak ve onlara yanlarında olduğu mesajını vermekti. Bu aynı zamanda dindar bir padişah imajını beslemekteydi:

> Padişah dindardı; bu gezilerinde öğle ve ikindi namazlarını, semtin camisinde halkla kılıyor, bu suretle halkın tevecc üh ve sevgisini kazanıyordu. Padişahın sık sık camilere gitmesi, namaz kılmasıdır ki halk nazarında azizler derecesine çıkmasına, hakkında [evliya diye] bir çok menkıbeler söylenmesine sebep olmuştur. Cevdet Paşa da, tarihinde, bu hususiyeti üzerinde durmakta ve halkın görüş ve inanışlarını müdafaa etmektedir.[227]

I. Abdülhamid'in ilim ve sanata düşkün olduğunu görüyoruz. İbrahim Müteferrika'nın matbaasının I. Mahmud zamanında kapanmasından kapanmasından sonra Türkçe kitap basan matbaa onun döneminde yeniden açılmıştır. Ayrıca Medine şehrine bir medrese yaptırmış, yazma eserlerden oluşan büyük bir kütüphane kurdurmuş, kitaplar göndermiştir. Çoğu Osmanlı padişahı gibi tarih kitapları okumaktan hoşlanırdı.

226 Erdem Yücel, "Sultan Birinci Abdülhamid", *Tarih Konuşuyor*, Sayı: 57, Ekim 1968, s. 3816.

227 M. Çağatay Uluçay, *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları*, 2. baskı, İstanbul 2001, Ufuk Kitapları, s. 125.

Osmanlı padişahları arasında en fazla hayır eseri yaptıranlardan biri de I. Abdülhamid'dir. Dedesi Fatih Sultan Mehmed'in vaktiyle Unkapanı'ndaki Şebsefa Hatun Camii civarında yaptırdığı Pehlivanlar Tekkesi'ni ihya eden, yani kapısına kilit vurulmuş bir spor kulübünü dirilten padişah da odur.

Pek fazla bilinmeyen bir tarafı da, Osmanlı Devleti'nde yerli malı kullanma mecburiyetinin ilk defa I. Abdülhamid devrinde getirilmiş olmasıdır. Bundan amaç, yerli sanayinin korunmasıdır. Demek ki, Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın başlattığı bir tür merkantilist politika, sonradan Osmanlı yöneticilerinin derin gündemini oluşturmuş, sanayi çağında yerli üretimi koruma çabalarının önemi kısa sürede kavranmıştır.

Zamanında sürekli yangınlar çıkan Sultan I. Abdülhamid, özellikle 1782 Ağustos'unda çıkan büyük İstanbul yangında adeta ateşle dans etmiş ve İstanbul'un sokaklarında ateşle kovalamaca oynamışlardır.[228]

Kendisinin spor yaptığından bahsedilmemekle birlikte spor ve oyunları sevdiğini, sır kâtibinin yazdığı *Rûznâme*'den öğrenebiliyoruz. Gittiği yerlerde Enderun ağalarını ok atma yarışmasına sokuyor, kılıç ve mızrak oyunları talim ettiriyor, cirit oynatıyor, pehlivan güreşleri ve cambaz oyunları yaptırıyordu. Birinci gelenleri ihsan-ı şahaneye gark ediyor, sporcuları ödüllendiriyordu. Bir de Levent Kışlası'nda top atışı yaptırmak suretiyle halkın ilgisini çekmeyi başardığını görüyoruz.

Ayrıca Topkapı Sarayı'nda bazen çavuşlara, bazen sazendelere saz çaldırarak ve hanendelere şarkılar söyleterek musiki geceleri tertip ettiriyordu; hatta bazı geceler de Karagöz oynattırarak seyrediyor, eğleniyordu.

228 Beşir Ayvazoğlu, "Ateş denizinde üç gün", Hazırlayan: Mustafa Armağan, *İstanbul Armağanı 3: Gündelik Hayatın Renkleri*, İstanbul 1997, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, s. 168.

İnce ruhlu, içli bir padişah olduğundan söz etmiştik I. Abdülhamid'in. Nitekim Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde Ruhşah isimli bir cariyesine yazdığı bazı aşk mektupları bulunmuştur. Bu mektuplardan birinde cariyesinin hırçınlıklarıyla kendisini üzdüğü anlaşılmaktadır. Aşağıda göreceğimiz bir cariyeye yalvaran padişah imajı Philip Mansel gibi yabancı hanedan tarihçilerini bile şaşırtmışa benziyor[229]:

> Ruhşahım, Hamid'in sana kurban ola. Cenab-ı Hallâk-ı âlem mahlukatın hâlikıdır. Bir kusur ile azab eylemez. Efendim, sana bend olmuş bir kulunum, ister beni darb eyle, ister öldür. Sana teslimüm. Bu gice gel, niyazumdur, billahi sebeb-i illetüm ve belki mevtüm (hastalık ve belki de ölüm sebebim) olursun. Ayağın altına yüzüm gözüm sürerek rica ederüm. Kendümi zaptedemiyorum, billahi'l-azîm.[230]

229 Philip Mansel, *Constantinople: City of the World's Desire, 1453-1924*, Londra 1995, John Murray, s. 226.

230 Aynı cariyeye yazılmış diğer mektuplarla birlikte bu mektubu bulabileceğiniz kaynak, M. Çağatay Uluçay'ın *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları*'dır (s. 121-134).

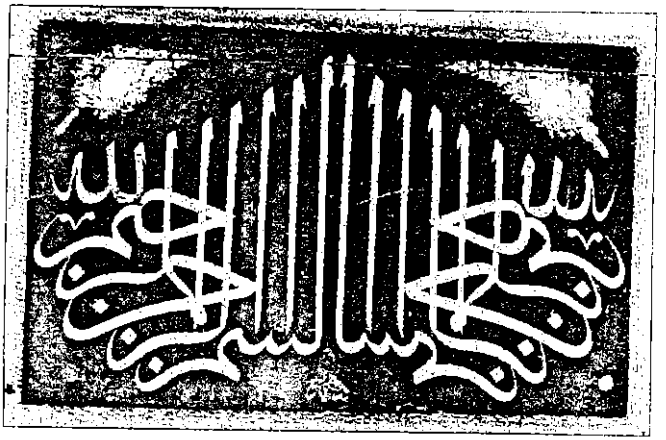
Hedefi 12'den vuran atıcı: III. Selim
(1789-1807)

Millet ü devlete lâyık mı bu vaz'-ı nâ-saz
Bunun encâmını tefhime Selim mecburuz.
İlhâmî (III. Selim)

Amcası I. Abdülhamid'in vefatı üzerine tahta oturan III. Selim bu sırada henüz 25 yaşındaydı ve herkes kendisine büyük ümitler bağlamıştı. Nitekim genç padişah da iddialıydı. Ancak üç cephede peş peşe gelen yenilgiler ve 1792'de Yaş Antlaşması'yla Ruslara kaptırılan topraklar, topyekün bir toparlanmanın zorunlu olduğunu göstermişti ona.

İşte III. Selim'in 'ıslahatçı' tarafını bu arka planla birlikte değerlendirmek icap eder. Yani I. Abdülhamid'in muhafaza etmeye çalıştığı eski sistemin sağlığından duyulan şüphe ile adım atılacak yeni sistem karşısında duyulan tereddütlerin onun ve döneminin karakterini çizdiğini söyleyebiliriz.

Sultan Selim-i Sâlis, kaynaklara bakılırsa orta boylu, uzunca simalı, koyu kumral sakallıydı; sakin ve zarif hareketleri vardı. Okumaya karşı aşırı ilgisi sebebiyle henüz 5 yaşındayken, 24 Ekim 1766'da İncili Köşk'te "bed-i besmele" töreniyle derslere başlamıştır. İlk dersini Şeyhülislam Dürrizade Mustafa Efendi'nin verdiğini biliyoruz.

III. Selim'in yazdığı müsennâ (aynalı) besmele-i şerif.

Meslek olarak seçtiği nakkaşlıkta, desen yapmakta ve ipekli kumaşları boyamakta ustaydı III. Selim. Mücevherlere, özellikle de elmaslara meraklıydı. Topkapı Sarayı'ndaki Nadir Şah'ın hazinesinden getirilen Nurulayn (Göz Nuru) elması, onun özel gayretleriyle hazineye kazandırılmıştır.[231]

III. Selim Osmanoğullarının yetiştirdiği en büyük, hatta deha çapında bestekâr olarak tanınır. İkisi de ayrı ayrı uzmanlık gerektiren tanburî ve neyzenlikte üstad mevkiindeydi. Öldürüleceği zaman elindeki ney ile kendisini isyancılara karşı savunması, gerçekten de tragedyalara konu olacak bir sahnedir.

III. Selim ayrıca devrindeki musikişinasları koruyup desteklemiş ve böylece Türk musikisinin 19. yüzyıldaki muhteşem parlayışını tetiklemiştir. "III. Selim'in mûsikişinaslara karşı büyük teveccüh göstermesi ve onları himaye etmesi, bu sanatın ülke dahilinde yükselmesinde büyük bir amil olmuştur."

231 Mithat Sertoğlu, "Üçüncü Selim'e verilen elmasların meraklı macerası", *Tarih Dünyası*, Sayı: 37, 26 Ocak 1953, s. 1506-1507; ayrıca bkz. Ziya Erkins, "Osmanlılarla İranlılar arasında heyecanlı elmas pazarlığı", *Tarih konuşuyor*, Sayı: 31, Ağustos 1966, s. 2529-2531.

Dahi bestekâr Hamamizade İsmail Dede Efendi'yi destekleyip sarayına alması ve üstelik "Musâhib-i Şehriyârî" (Padişahın Özel Danışmanı) unvanıyla ödüllendirmesi de unutulmayacak hizmetlerinden biridir.[232] Abdülbaki Dede'ye ebced harfleriyle yeni bir nota sistemi yaptırıp Türk musikisi parçalarının notaya aktarılması için gayret gösteren kişi de III. Selim'den başkası değildir.

Türk musikisinin son büyük güneşlerinden olan Rauf Yekta Bey'in III. Selim'in musikişinaslığı hakkındaki kanaati şöyledir:

> Selîm-i Sâlis mûsikişinas sıfatıyla milli musikimiz tarihinde haiz olduğu mevki'i ta'yin etmek lazım gelse, fikr-i acizanemizce, müşarileyhi; Itrî, Dede Efendi gibi en büyük bestekârlarımız derecesine çıkarmak doğru olmamakla beraber herhalde Tab'î, Sadullah Ağa, Dellalzade derecesindeki esâtize-i meşhure [ünlü üstadlar] ile iktidar addeylemek lazıme-i kıymetşinasidir.[233]

Musiki sahasında diğer bir merakı da karma (mürekkep) makamlar yapmaktı. Tam 14 mürekkep makam terkip etmiştir ve bunlar icrası çok müşkil makamlardır.

Bestelerinden 62 parça notaları ile birlikte elimizdedir. En çok Suzidilara makamı ve Mevlevi ayini ile tanınmıştır.[234] Bazıları müziğe hayatında fazla yer ayırdığından III. Selim için "Part-time padişahlık yapar, asıl müzisyendir" derlermiş.[235]

Hattatlığı da zikredilmesi gereken özellikleri arasındadır. Yazısı güzeldi. Hatt-ı hümayunlarını güzel talik kırmasıyla

---

232 Bkz. Sezai Küçük, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, İstanbul 2003, Simurg Yayınları, s. 379 ve 384.

233 Rauf Yektâ'nın *Yeni Mecmua*'da çıkan "Selim-i Sâlis musikişinas" adlı makalesinden aktaran: Süleyman Erguner, "Mahlası İlhâmî, kendi padişah", *Sanat Dünyamız*, Sayı 73, 1999, s. 168. Rauf Yekta'nın bu makalesi Latin harflerine aktarılmıştır. Bkz. "Selîm-i Sâlis musikişinâs", *Musiki Mecmuası*, Sayı: 465, 1999, s. 48-51.

234 Yılmaz Öztuna, *Türk Bestecileri Ansiklopedisi*, s. 54. (*Hayat* dergisinin 29 Mayıs 1969 tarihli 23. sayısının ilavesi.)

235 İlber Ortaylı, "Yakın çağın muhasebesi", *Milliyet*, 4 Mayıs 2003.

yazardı.[236] Bazı hat levhaları, mesela müsenna besmelesi gibi örnekler elimizdedir. Şehzadeliğinde Fransız veliahdı (sonradan Kral XVI.) Louis ile mektuplaşmıştır.[237]

Çok yönlü bir sanatçı olan III. Selim musikişinaslığı kadar olmasa da orta dereceli bir şairdi. "İlhâmî" mahlasıyla yazdığı şiirlerinden en azından sevimli bir samimiyet sızdığı görülür. Şiirlerinde ince bir serzeniş ve mahzun bir eda sezilmektedir. Fikirlerini basit ama samimi bir söyleyişle dile getirmiştir.[238] Divan edebiyatımızın son büyük zirvesi kabul elden Mevlevi Şeyh Galib'in yakın dostu olduğunu söylemek şiir ve tasavvufa olan eğilimini belirtmek için yeterli olacaktır.

Aynı zamanda Karagöz oynatanları destekleyerek bu sanatın bugüne gelmesini sağlayan bir sanat hamisiydi. Karagözcülük sanatının en büyük ustalarından biri olan Hayalî Hafız Bey, III. Selim'in sarayında özel gösteriler düzenler ve padişahtan iltifat görürdü.

Osmanlı padişahlarının en sanatkâr ruhlusu bile kılıç ile neyi aynı elde tutabilmiştir. Nitekim musikişinas III. Selim aynı zamanda mahir bir silah ustasıydı. Müzelerde gördüğümüz kaval tüfeklerinin gez ve arpacıklarını o kadar ince hesaplarla imal edermiş ki, onun yaptığı tüfeklerle atılan kurşunlar hedefi tam 12'den vururmuş.

Okçuluğu da meşhurdu. Bir kaynakta okunu 732 metreye düşürdüğü ve Osmanlı ordusunda okunu onun attığı uzaklığa düşürebilen sadece iki kişi olduğu yazmaktadır.[239] Topkapı Sarayı Eski Hazine Dairesi önünde bulunan bir nişan taşının üzerindeki kitabede III. Selim'in Levent Çiftliği'nde uzaktan yaptığı ve tam isabet kaydettiği bir tüfek atışından söz edilmektedir.

---

236 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: IV/2, s. 553.

237 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Selim III'ün veliaht iken Fransa Kralı Lui XVI ile muhabereleri," *Belleten*, Sayı: 5-6, Ocak-Nisan 1938, s. 191-246.

238 İsen, "Osmanlı hanedanının şairlik yönü", s. 88.

239 Sir Ralph Payne-Gallwey, The *Projectile: Throwing Engines of The Ancients*, with a new introduction by E.G. Heath, 1973, Rowman and Littlefield, Totowa, New Jersey, s. 22-23.

En iyisi bu hicranlı bahsi III. Selim'in Peygamber Efendimiz'e yazdığı nefis bir "na't-ı şerif"le sonlandırmak:

N'ola fahr etse yazarken hâme na't u midhatun
Ol Resûl-i Kibriyâ'nın vasf-ı zât-ı devletin
Bî-nazîr mahbûb-i Hakkdır görmemiş mislin felek
Nûrdan bir serve benzemiş görenler kâmetin
Hilkat-i dünyâya bâis zât-i pâkindir senin
'Arşdan a'lâ yâ Resûlallâh kadr ü rif'atin
Hamd ola Hakka bizi çün ümmetinden eyledi
Şükrün etmek nice mümkindir bu uzmâ ni'metin
Da'vi-i küfr ü cehâlet etseler bed-meşrebân
Geldiler imâna gördükde zuhûr-i şevketin
Cevher-i hâk-i kudûmü tûtiyâdır çeşmime
Belki mahşerde olur tahlîse elde hüccetin
İki âlem âfitâbı sensin ey fahr-i rusûl
Pertev-i mühr-i nübüvvet iledir hatmiyyetin
Eylemezsen ben kulundan lutf u ihsânın dirîğ
Ey şehenşâh-ı dü-âlem var kemâl-i ref'etin
Ey kerem kânı zulâm-ı gamdan azâd et beni
Mazhar-ı feyz-i şefâat kıl bu nâçâr ümmetin
Şem'-i şevkin pertevi her dem derûnumda niyâz
Bâis-i zevk u ferahdur sînede germiyyetin
Nüh feleklerde melekler ins ü cins hep bendedir
On sekiz bin âlemi doldurdu şân u şöhretin
Dâimâ zikr-i salâtın ola evrâdım benim
Olur ise ey şeh-i taht-ı risâlet himmetin
Mülhem oldun yazmağa bu nüsha-i vassâfı çün
Tâ şefâat eyleye bu na't-ı pâke hizmetin
Bin salat ile selâm eyler revân-ı pâkine
Eyler İlhâmî ricâ nakd-i şefâat ruhsatın
Koyma yâ Rabbi dili tâb u teb-i isyânda
Ebr-i lûtfundan bana neşr eyle âb-ı rahmetin.

Tarihin sildiği gizemli yüz: IV. Mustafa
(1807-1808)

Zayıf karakteri ile I. Mustafa'ya benzer.
Cavid Baysun

I. Abdülhamid'in oğlu olan Sultan IV. Mustafa tahta geçtiğinde 28 yaşındaydı ve devletin içinde yenilikçi-muhafazakâr çekişmesi, neredeyse bir satranç oyununa dönmüş bulunuyordu. III. Selim'in kararlı bir duruş sergilemediği için kısa zamanda engellenen yenilik hamleleri devam mı edecek yoksa bir kenara mı bırakılacaktı? İşte IV. Mustafa bu çetin çekişmenin ortasına düşmüştü.

Sultan Mustafa-yı Râbi, uzun ömürlü Osmanlı hanedanı tarihinin en kısa süren iktidarlarından birinde kendisini göstermeye yeterince fırsat bulamadan yeni bir isyan sonucunda tahttan indirilmiş ve Ocaklı ağalarının teşebbüsüyle yeniden tahta çıkarılmayı beklediği bir sırada karşı darbe girişimine kurban gitmiş, yenilikçi kesimin padişahı II. Mahmud'un emriyle öldürülmüştür.

Sadece bir yıl, iki ay kadar bir padişahlığı bulunan Sultan IV. Mustafa'nın kaynaklardan herhangi bir şahsî hususiyeti tespit olunamamıştır. Ancak İsmail Hami Danişmend'in *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* başta olmak üzere pek çok

kaynakta kendisine "mürteci padişah" damgası vurulması herhalde sorgulanmalıdır. Danişmend onun 'çok kurnaz' ve 'hâris' (hırslı) olduğunu ama zekâca zayıf bulunduğunu kaydeder ki, taraf tuttuğunun bir kanıtı olarak değerlendirilmelidir bu üzücü sözler.[240] Siyasette hırsın aşağılandığı nerede görülmüştür?

O dönemi çok ayrıntılı olarak anlatan ve padişahlar hakkındaki saygısını eleştirse dahi elden bırakmayan mesela *Târih-i Cevdet* gibi eserlerde de ona neredeyse yokmuş gibi davranılmış olması ilginçtir. IV. Mustafa'nın tahta çıkmasını sağlayan Kabakçı İsyanı'nı alkışlamış bulunan Ebubekir Efendi bile onun şahsi özelliklerinden bahsetmekten özenle kaçınmıştır. Sadece tahta çıkışını anlatırken "nazlı cennet tavusu gibi" (*mânend-i tâvûs-i cinân-ı nâzân*) gibi yürüdüğünü[241] söylüyor ki, bu da edebî bir söyleyişten ileri gitmiyor ne yazık ki.

Yalnız IV. Mustafa'nın hediyelerle birlikte kutsal topraklara gönderdiği tek Sürre Alayının yolda bedevilerin hücumuna uğraması karşısında hüzünlendiği ve şu mısraların dilinden döküldüğüne dair bir rivayet mevcuttur:

Niyet ettik Beytullah'a gitmeğe
Hacerü'l-Esved'e yüzler sürmeğe
Arafat'ta hem vakfeye durmağa
Takdir her tedbiri bozar dediler.[242]

240 İsmail Hâmi Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt 4, İstanbul 1961, Türkiye Yayınevi, s. 88.

241 Ubeydullah Kuşmânî ve Ebubekir Efendi, Hazırlayan: Aysel Danacı Yıldız, *Asiler ve Gaziler: Kabakçı Mustafa Risalesi*, İstanbul 2007, Kitap Yayınevi, s. 120.

242 Demirel ve Arslan, *age*, s. 99.

Sedefkâr, hattat, sporcu: II. Mahmud
(1808-1839)

II. Mahmud'un, kızı Atıyye Sultan'a
subay üniforması giydirip
saçlarını fes altında toplatarak
pantolonla ve erkek kıyafetinde,
yanına büyük ağabeyi Abdülmecid'i verip
askerî birliklere, seraskerlik
makamına... göndermesi muhafazakârları
artık iyiden iyiye çileden çıkarmıştı.
Yılmaz Öztuna

Ağabeyi IV. Mustafa'nın bir karşı isyan sonucunda tahttan indirilmesiyle yerine geçen II. Mahmud bu sırada 24 yaşında bulunuyordu. III. Selim'in ıslahat girişimleri yarıda kalmış, Cevdet Paşa'nın dediği gibi IV. Mustafa'nın saltanatında İstanbul'un eyalet ve vilayetlerle irtibatı neredeyse kesilmiş, bir anlamda yeni sultan taşraya emirlerini dinletemez olmuştu. Böylece sanki düzmece bir padişah görüntüsü verdiğini söyleyebileceğimiz IV. Mustafa döneminde devlet aygıtı felç olmuş ve halk da sorunları çözülmeyince sıkıntıya düşmüştür. Anlaşılan bir meşruiyet sorunu yaşanmaktadır. Sadece İstanbul'da tahta oturmanın yetmeyeceği, yeni uzlaşmaların gerektiği karmaşık bir dönemi yaşamaktayızdır.

II. Mahmud'un imzasını da taşıyan ve Resulullah'dan şefaat dileyen güzel bir sülus levhası.

İşte ölmeden önce III. Selim'in de kendisine çokca umut bağladığı II. Mahmud devletin varlık-yokluk sorununu yaşadığı bu kritik ortamda tahta çıkmıştı.

II. Mahmud'un tipini kitaplar orta boylu, vücudunun belden yukarısı uzunca, geniş omuzlu olarak tarif ediyor. Kumral sakalı ömrünün sonuna doğru bembeyaz olmuştu. Zarif ve sevimli bir yüzü, çok güzel, manalı lacivert gözleri vardı.

III. Selim'in, iyi yetişmesine önem verdiği Şehzade Mahmud nispeten serbest bir ortamda din, edebiyat, müzik, yazı ve topçuluk alanlarında eğitim almıştır.

Mahmud-i Sânî hemen hemen III. Selim'e yakın seviyede büyük bir bestekârdır. Günümüze 26 adet bestesi ulaşmış bulunuyor. Bestelerinden Hicaz Divanı meşhurdur.[243]

Tambur çalıyor ve ney üflüyordu. Ayrıca sarayda düzenlettiği 'küme fasılları'na devrin musikişinas şeyhlerini ve dervişlerini, özellikle de Mevlevîleri davet ettirir ve onları yanında görmekten büyük mutluluk duyardı.[244]

243. Necdet Sakaoğlu, "Mahmud II", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, cilt 2, s. 62.

244. Sezai Küçük, *age*, s. 379.

Dellalzade, Müezzinbaşı Şakir Ağa ve özellikle Hamamizade İsmail Dede Efendi gibi klasik musikimizin şöhret yıldızlarının yanmaya devam etmesi, onun himayesi sayesindedir. Semai kahvelerinin çoğalmasıyla İstanbul'a akın eden halk ozanlarını bir düzene sokmak için "Âşıklar Kethüdalığı"nı kurmak suretiyle halk şiirimizin gelişmesine de hizmet ettiğini söylememiz gerekir.[245]

Ayrıca ender rastlanan hanendelerden olduğu söylenir. Davudî sesiyle okuduğu besteler sarayda ayrı bir zevkle dinlenirmiş. Ziya Şakir'in deyişiyle, "Bilhassa gazel okuduğu zaman etrafındaki kadın hanende ve sazendeleri dizlerine kapandıracak derecede vecde getirirdi."[246]

II. Mahmud'un "Adlî" mahlasıyla kaleme aldığı şiirleri vardır. Orta derecede bir şairdi. Peygamber Efendimiz'in kabrinin bulunduğu yer olan Ravza-i Mutahhara'ya gönderdiği bir altın şamdan münasebetiyle şu na't'ı yazmıştır:

Şamdan eyledim ihdâya cür'et ya Resûlallah
Muradım dergeh-i a'lâya hizmet ya Resûlallah
Değildir ravzana şayeste dest-âviz-i nâçizim
Kabulünle kıl ihsan u inayet ya Resûlallah
Kimim var hazretinden gayri halim eyliyem ilam
Cenâbındandır ihsân u mürüvvet ya Resûlallah
Dahilek el-amân sâd el-amân dergâhına düşdüm
Terahhum kıl bana eyle şefâat ya Resûlallah
Dü âlemde kıl istishâb Han Mahmûd-i Adlî'yi
Senindir evvel ü âharda devlet ya Resûlallah.

Ayrıca edebiyatçıları himaye etmesiyle tanınırdı.

II. Mahmud'un yazıya merakı daha şehzadeliği döneminde başlamış ve iyi bir hattat olarak yetiştirilmişti. Saray-ı

245 M. Nazmi Özalp, "Osmanlı döneminde Türk musikisi", *Türk Yurdu* (*700. Yılında Osmanlı* özel sayısı), Sayı: 148-149, Aralık 1999-Ocak 2000, s. 334.

246 Ziya Şakir, *age*, 1953, s. 2052.

Hümayun'un hat hocalarından Kebecizade Mehmed Vasfî Efendi'den "mektuplaşmak suretiyle" sülüs ve nesih meşk etmiş, şehzadeliğinin son yıllarında bir hilye yazarak icazet almaya hak kazanmıştır (1807). Aynı tarihlerde 2 adet Kur'an-ı Kerim de yazmıştır.

Padişah olduktan sonra da hatla meşgul olmaya devam etmiş, hat sanatının zirvelerinden Mustafa Rakım Efendi'den feyz almış, celi sülüs yazı meşk etmiştir. Hatta zor bir yazı olan 'celî'de ilerleyerek hocasına yaklaşmıştır derler.

Topkapı Sarayı Arz Odası'nın son kapısı üzerindeki celi yazı, onun eseridir. Bursa Ulu Camii'nde, babası I. Abdülhamid'in türbesinde[247] ve Konya'da Mevlâna Türbesi'nde, Aksaray Valide Camii'nde vs. birer hat levhası bugün dahi görülebilmektedir.[248] 60'tan fazla celi levhası elimizdedir. Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi'nde 8 adet eseri görülebilir. Yazılarını varak altınla siyah, neftî, mavi veya fes rengi gibi koyu zeminlere malakârî denilen teknikle kabartma olarak yaptırır ve çeşitli abidelere, camilere, mekânlara astırırdı.[249]

II. Mahmud resmi halka sevdirmek ve resim konusundaki direnişi kırmak amacıyla Kayserili Ermeni asıllı ressam Rupen Manas'a portresini yaptırarak devlet dairelerine astırmış, hatta kendisini tenkit etmek isteyen Şeyhülislam'a da bir tane yaptırıp hediye etmiştir.[250]

Sultan II. Mahmud aynı zamanda usta bir sedefkârdı. Boş zamanlarında Şam'dan özel olarak getirttiği Hamdan Usta adlı sanatçıyla baş başa sedef işlemeciliği yaparlardı.

---

247 Kemal Beydilli, "Mahmud II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 27, Ankara 2003, s. 356.

248 Ayrıca bkz. Bektaşoğlu, agy, s. 292; Ali Rıza Özcan, agy, s. 99.

249 Ali Alparslan, "Mahmud II-Hattatlığı", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, cilt 2, s. 62; Uğur Derman, "Sultan II. Mahmud'un hattatlığı", *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri*, İstanbul 1990, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, s. 37-47.

250 Ayla Ersoy, "Padişahlar ve resim sanatı", *Antik & Dekor*, Sayı: 50, Ocak 1999, s. 74.

Hareketsizliğe tahammülü yoktu II. Mahmud'un. Ava ve spora meraklıydı. Hatta Osmanlı padişahlarından spora en çok önem verenlerinden biriydi.

Ok ve tüfek atmada da mahareti vardı.[251] Hafız Efendi adlı ustadan 6 ay ders görüp kabza almaya hak kazandığı günde okunu tam 1221 gez (1 gez 66 cm olduğuna göre tam 805 metre) uzağa düşürmeyi başarmıştı.[252]

Mustafa Kâni Efendi'ye okçuluk hakkında bir risale olan *Telhis-i Resâil-i Rûmât*'ı kaleme aldırdıktan sonra devrin en büyük hattatlarından Kazasker Mustafa İzzet Efendi'ye yazdırarak ölümsüzleştirdi.

II. Mahmud okçuluktan başka güreş, binicilik ve tomak oyunu gibi sporlarla da yakından ilgilenmiştir. Kaynaklarda onun padişahlığı süresinde Enderun'un bir spor ve müzik merkezi haline geldiği kayıtlıdır. Ayrıca iyi bir cirit oyuncusu olmasına rağmen Osmanlı ülkelerinde cirit oyununu yasaklamış olması gariptir.[253]

Letâif-i Enderun'dan öğrendiğimiz kadarıyla kışın kar yağdığında Topkapı Sarayı'nın Şimşirlik Meydanı'na Üç Odalı Ağaları getirtir ve onların kartopu oynamalarını seyretmekten zevk alırmış.[254] Osmanlı devrinde İstanbul'a ilk zürafanın onun devrinde geldiğini de yine aynı kaynaktan biliyoruz.

---

251 Halûk Y. Şehsuvaroğlu, "Sultan İkinci Mahmud'un ölümü", *Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı: 49, Ocak 1954, s. 2821.

252 Kabza alma merasiminin ayrıntıları ve zamanın Amerikan elçisinin bu atışa tanıklığı için bkz. Atıf Kahramanoğlu, "Sultan II. Mahmud'un sporculuğu", *Türk Kültürü*, Sayı: 118, Ağustos 1972, s. 1068-1072; ayrıca bkz. Cemaleddin Server Revnakoğlu, "Fatih'in kurduğu Okmeydanı ve 'Okçular Tekkesi'", *Tarih Konuşuyor*, Sayı: 26, Mart 1966, s. 2172.

253 Selim Somçağ, "İstanbul'da hayvanlar", Hazırlayan: Mustafa Armağan, *İstanbul Armağanı 3: Gündelik Hayatın Renkleri*, İstanbul 1997, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, s. 168.

254 Hafız Hızır İlyas Ağa, *Tarih-i Enderun-Letaif-i Enderun, 1812-1830*, Hazırlayan: Cahit Kayra, İstanbul 1987, Güneş Yayıncılık.

II. Mahmud'u kıyafet inkılabını yaptıktan sonraki üniformalı görüntüsüyle tespit eden bir gravür

Bazı sultan düğünlerinde ve yabancı prenslerin ziyaretlerinde alafranga büfeler kuracak kadar Avrupalı yemek adetlerine eğilim gösteren II. Mahmud, aynı zamanda kendisine çatal bıçak takımı hediye edilen ilk padişahtır. İşin garibi, hediye eden de tutucu diye tanınan ve reformlardan pek hoşlanmadığı için modern tarihlerimizde eleştirilen bir Sadrazamdır: Hüsrev Paşa. Ancak çatalı yemekte kullanıp kullanmadığını bilmiyoruz.[255]

255 Sabahattin Türkoğlu, "Osmanlı sarayında mutfak hizmetlileri ve sofra gelenekleri", *Hünkâr Beğendi: 700 Yıllık Mutfak Kültürü*, Ankara 2000, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 51.

Memurlara fes giyme mecburiyeti getirmesi gibi radikal kararları yüzünden adı halk arasında "Gâvur padişah"a çıkmış olan II. Mahmud, özellikle dinî önemi bulunan makam ve kabirlerin onarımı ve ihyası yolunda programlı bir harekete girişmişti. İstanbul'da bulunan sahabi kabirlerinin ihyası onun gayretiyledir.

Aynı zamanda Mekke ve Medine'de çok sayıda hayır eseri yaptırmıştır. Mesela Hz. Hatice'nin evini yeni baştan inşa ettirmiş, Peygamber Efendimiz'in (sav) doğduğu eve ve namaz kıldıkları yerlere birer mescid yaptırarak veya varsa ve bakımsızsa tamir ettirerek o kutlu hatıraların yeniden canlanması için uğraşmıştır.[256] Cerrâhî tarikatına müntesiptir. Ancak Mevlevihanelere, özellikle Ali Nutkî Dede'nin postnişini olduğu Yenikapı Mevlevihanesi'ne sık sık giderdi. Aşağıda bu gidiş gelişleri sırasında yaşanan ilginç bir olayı okuyabilirsiniz.

Son olarak şunu belirtelim: Mahmud ve Mehmed adlarını taşıyan ikiz çocuklarından birincisi 7 yaşında, ikincisi ise 7 aylıkken ölmüştür.

256 Geniş bilgi için bkz. Muhammed el-Emin el-Mekkî, *Osmanlı Pâdişahlarının Haremeyn Hizmetleri*, s. 60-66.

Teneffüs

Sultan Mahmud mu makbul yoksa Derviş Mahmud mu?

Babam Yenikapı Mevlevihanesi son şeyhi Abdülbaki Efendi'den dinlemiştim.

İkinci Sultan Mahmud'un ilk devirleri. Yenikapı Mevlevihanesi'nde Ali Nutki Dede Efendi şeyh. Sözü sohbeti dinlenir, hakikaten içi ve dışı temiz bir zat. Meşhur şairimiz Şeyh Galib'in müşarünileyhin [bu kişinin] dervişi olduğunu söylemek, kendisi hakkında fazla söz söylemeye lüzum bırakmaz, sanırım.

Sultan Mahmud ikide bir tekkeye gelmekte, ayinde bulunduktan sonra da dervişlere ihsanlar vermekteydi.

Şeyh Efendi Padişah'ın bu hareketini doğru bulmuyor fakat durup dururken de:

– Dervişlere para vermeyin, ihsanda bulunmayın, diyemiyor. O zamanın terbiye ve adabına aykırı.

Bir taraftan da dervişlerin Padişah ihsanına alışmamalarını istiyor.

Bir gün Sultan Mahmud yine dergâha geliyor ve ayini müteakip şeyhin odasında Ali Nutki Dede ile konuşmaya koyuluyor. Bir aralık:

– Şeyhim, diyor, benden bir şey emretmez misiniz? Dede Efendi:

– Estağfurullah, yok, diyor. Padişah ısrar ediyor:

– Canım, bir şey emredin de yapayım. Koca dede artık dayanamıyor:

– Var amma yapamazsınız. Bu cevap, bilhassa Sultan Mahmud gibi mağrur bir padişahın garibine gidiyor ve asabiyetini belli eder bir şekilde:

– Nasıl olur, diyor, söyleyin de yapayım.

O zaman Şeyh Efendi şöyle bir doğrularak cevap veriyor:

– Öyleyse bir daha bu tekkeye gelmeyin! Padişah şaşırmış bir halde soruyor:

– Beni evliyaullah kapısından kovuyor musunuz? Dedenin cevabına bakın:

– Buraya "Mahmud efendi" olarak gelirseniz gelin, yoksa "Sultan Mahmud" olarak gelip dervişlere ihsanlarda bulunarak onların kalbini Allah'tan sizin kesenize çevirecekseniz gelmeyin.[257]

257 Resuhi Baykara, "5 padişaha dair bilinmeyen fıkralar", *Yeni Tarih Dünyası*, Sayı: 1, 17 Eylül 1953, s. 43.

Dede Efendi ile Johann Straus'un hamisi: Sultan Abdülmecid
(1839-1861)

Abdülmecid yakışıklı bir delikanlıdır,
ancak 17 yaşında olmasına rağmen, zarif,
biraz da solgun çehresini muhteşem bir
siyah sakal ile süslüyor;
padişah hastalıklıdan ziyade
ince yapılı görünmekte; elmas iğneli kırmızı fesi
ve geniş lacivert harmaniyesiyle tıpkı babasının
kıyafetinde; fakat bana Sultan Mahmud'dan
daha sükûtî ve daha asık yüzlü göründü.
Moltke

Babasının ölümü üzerine çocuk denilecek bir çağda, henüz 17 yaşında tahta çıkan Sultan Abdülmecid ile birlikte Tanzimat padişahları dönemi başlamaktadır. Bundan sonra Abdülaziz'in son dönemi ve II. Abdülhamid'in kısmî revizyonu haricinde Tanzimat çizgisindeki yenilikçi-"Frengi" hareket Osmanlı yönetimini belirleyici motiv olacaktır.

Abdülmecid, resimlerinden de görüleceği üzere narin yapılı, sarışın, mavi gözlü, solgun benizli, teni hafif çiçek bozuğu rengindeydi. Yüzü güzel olmamakla beraber sevimliydi. Hareketleri nazikti. Çok terbiyeli ve kibardı.

Osmanlı padişahları arasında 4 oğlu birden tahta çıkmış tek padişah olan Sultan Abdülmecid (bunlar V. Murad, II.

Abdülhamid, V. Mehmed Reşad ve Vahdettin'dir), boş zamanlarında ok ve yay imal etmekle meşgul olurdu.

Babası gibi musiki ile de ilgilenmiş olan Sultan Abdülmecid, sarayda Batılı anlamda müzik dersi alan ilk padişahtır. Piyano çalar, Batı müziğini en az alaturka musiki kadar korurdu.[258]

İsmail Dede Efendi'ye karşı sevgi besliyor ve onu dinliyordu. Ancak III. Selim ve babası II. Mahmud gibi bizzat klasik Türk musikisiyle ilgilenmeyişi, ilgilendiği musikinin de alafranga oluşu ve sadece 'dinleyici' olarak kalması, Dede Efendi'yi üzmüş ve saraydan ayağını kesmesine sebep olmuştu. Hatta ümitsizliğini "Artık bu oyunun tadı kaçtı" sözleriyle dışa vurduğu ve sonunda koleraya yakalanarak öleceği Hac yolculuğuna çıkmaya da bu yüzden niyetlendiği söylenmiştir. Keza büyük hattat ve musikişinas Tosyalı Kazasker Mustafa İzzet Efendi'yi Hidayet Camii'nde ezan okurken keşfedip saraya aldırması, müzikten anlayan kaliteli bir kulağa sahip olduğunu gösterir.

Sadece bizim bestekârlar değil, Batılı bestekârlar da onun musiki zevkini duymuşlar ve kendisine eser bestelemek için fırsat kollamışlardır. Nitekim ünlü Avusturyalı besteci Johann Strauss, yaptığı bazı besteleri Abdülmecid'e sunmuş ve karşılığında yüklü bir miktar para gönderilmişti. Johann Strauss'un onun adına bir "Türk Marşı" bestelediğini biliyoruz.[259] Sarayında İtalya'dan gelme alafranga müzik üstadları ve muzika takımı, hatta küçük bir tiyatro ve operet teşekkülü de bulunuyordu.[260]

Abdülmecid, devrin büyük hat üstadlarından Mahmud Celaleddin'in en iyi çırağı olan Tahir Efendi'den sülüs, celi sülüs ve nesih yazılarında ders almıştı. Sonradan Kazasker Mustafa İzzet Efendi'den de icazetname alan Sultan

258 Vedat Kosal, "Önce müzik hayatı batılılaştı", *Gösteri*, Sayı: 212, Temmuz-Ağustos 1999, s. 63.

259 *Musiki Mecmuası*, Sayı: 474, Mart 2006.

260 Kocatürk, *age*, s. 340.

Abdülmecid'in çeşitli hat eserleri günümüze kadar ulaşmıştır. Hatta bugün elimizde en çok yazı ve levhaları bulunan Padişah odur diyebiliriz.

Mesela Kılıç Ali Paşa, Ortaköy ve Dolmabahçe camilerindeki dört halifenin isimlerini taşıyan levhalar onun eserleridir. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde de bir levhası vardır. Hırka-i Şerif Camii'ndeki ayet levhaları ile Yakacık Camii'ndeki İsm-i Celâl, İsm-i Nebi, Dört Halife ve Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin yazıları onun eserleridir.[261]

Cumhuriyet devrinde bazı işgüzarlar tarafından Bursa Ulu Camii'ne hediye ettiği Abdülfettah Efendi'nin muhteşem bir müsenna (aynalı) "Hu Allah" levhasının imza kısmının, padişaha teşekkür içerdiği için kapatıldığı anlaşılmış ve yapılan bir restorasyon çalışmasında imzası tekrar ortaya çıkarılmıştır.

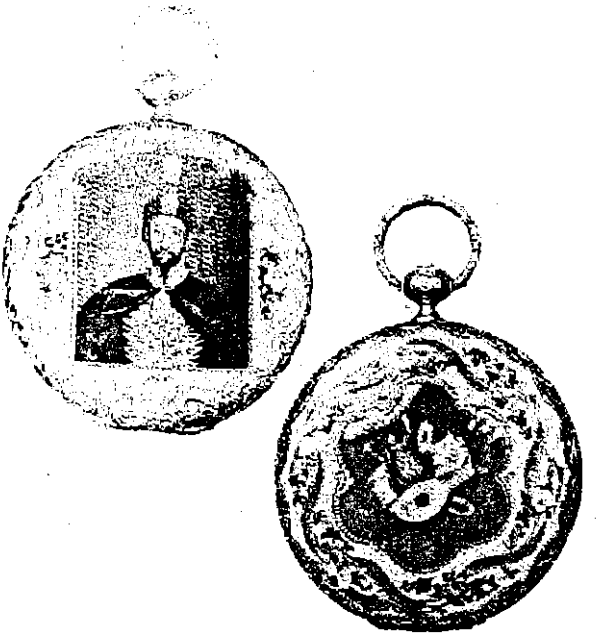
Yalnız babası ile hat sanatında yolları ayrılmış, II. Mahmud Râkım yolundan yürümesine rağmen, kendisi Mahmud Celâleddin yolunda sülüs, nesih ve rik'a yazmıştı. Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi'nde toplam 5 adet eseri bulunmaktadır. Genellikle yazdığı levhaları tezhip ettirip vezirlere hediye ederdi.[262]

Resim sanatına da meraklıydı. İbrahim Efendi adlı ressama poz vererek portresini yaptırdığı gibi ondan resim dersleri de almıştır. Resimle bilfiil iştigal eden ilk padişah Abdülmecid'dir.

Medine'de, Peygamber Efendimiz'in (sav) türbesini tamir ettirince mimar, türbe duvarına Abdülmecid'in tuğrasını asmış. Bunu duyan padişah çok kızmış ve ille asacaklarsa tuğrayı Peygamber Efendimiz'in ayak ucuna asmalarını istemiştir. "Benim adımın orada işi ne? Eğer ille yazacak idiysen 'günahkâr Abdülmecid' yazmalıydın" dediği rivayet edilir.

261 "Abdülmecid" maddesi, *İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*, cilt 1, İstanbul 1982, Tercüman Kültür Yayınları, s. 189.

262 Ali Alparslan, "Abdülmecid (Hattatlığı)", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, cilt 1, s. 66.

Abdülmecid'in bir Fransız firması tarafından özel olarak yaptırılan altın, çift kapaklı cep saati. Arka kapakta müzik enstrümanları dikkat çekiyor. (Topkapı Sarayı Müzesi)

Mescid-i Nebevi'nin tamirine 750 bin Osmanlı lirası sarf edilmiştir ki, bu adeta yeniden yapma anlamına gelmektedir. Keza Mekke'de de pek çok hayır eserleri bırakmıştır. Mescid-i Kuba'nın son büyük tamiri onun saltanatında gerçekleşmiştir.[263] Ancak bu mescidin şimdi yıkılmış olan binasının giriş kapısına konulmuş olan çift tuğra dikkati çekerdi. Bir kitabenin üzerinde yer alan tuğraya dikkatli bakıldığında görünüm olarak tuğra şeklinde olsa da, bunun Peygamber Efendimiz'in (sav) ismi olduğu anlaşılır. Asıl tuğra, edebe aykırı olmasın diye bir istisna olmak üzere kitabenin altına konuşmuştur ki, Osmanlı padişahlarının

263 Muhammed el-Emin el-Mekki, *Osmanlı Pâdişahlarının Haremeyn Hizmetleri*, s. 66-71.

Peygamber sevgisini ortaya koyan çarpıcı örneklerden birisi olarak hatırlanmaya değer.[264] (Bkz. s. 193.)

Osmanlı hanedanı içinde Fransızcaya vukufiyeti bulunan ilk padişahlardan biri olan Abdülmecid aynı zamanda padişahlar arasında en çok saray ve köşk yaptıranlardan da biriydi.

Avlanmaya meraklı olduğu bazı tarihlerde kayıtlıdır.

Ünlü Fransız edibi Alphonse de Lamartine'in ziyaret ettiği sırada gördüğü haliyle tasvir ettiği Abdülmecid'in kıyafetleri şöyledir:

> Kıyafeti sade, tek renkti, sanki matemdeymiş gibiydi: koyu renk kumaştan yapılmış ceketi dizine kadar iniyordu, boynu açıktı, keten pantolonunun aşağısında geniş bir kıvrım vardı. Potinleri siyahtı, kılıcının kabzasında hiçbir süs yoktu.

Sultan Abdülmecid, bir baloya ilk giden padişahtır. Ancak İngiliz Sefarethanesi'nde gerçekleşen bu balo, bir tür resepsiyon halinde geçmiş ve zannedildiği gibi padişah asla bir kadınla dans etmemiştir. Dans eden çiftleri seyretmekle yetinmiş ve iltifat ettikten sonra ayrılmıştır.[265]

El işlerine yatkınlığı vardı. Bunu görmek için 24 Şubat 2003 tarihli *Hürriyet* gazetesinde çıkan Abdülmecid ile ilgili ilginç haberi beraberce okuyalım:

> Eskidji Müzayade Evi'nin düzenlediği geleneksel "Celebrity" müzayadesi, 23 Şubat 2003 Pazar günü, Rahmi M. Koç Müzesi'nde yapılacak. Müzayedede, Abdülmecid tuğralı ve kendisi tarafından yapılmış Edirnekârî işçiliğinin en önemli örneklerinden olan tuğralı sehpa 41 bin dolardan satışa sunulacak.

264 Uğur Derman, "Kubâ Mescidi kitâbesi", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Sayı: 100, Ekim 1996, s. 66-70

265 Bu konuda geniş bilgi için bkz. benim *Büyük Osmanlı Projesi* adlı kitabımda yer alan "Padişah baloda dans etti mi?" başlıklı bölüm (İstanbul 2008, Timaş Yayınları, s. 152-159).

Abdülmecid'in yazdığı ve imzasının bulunduğu bir hat levhası.

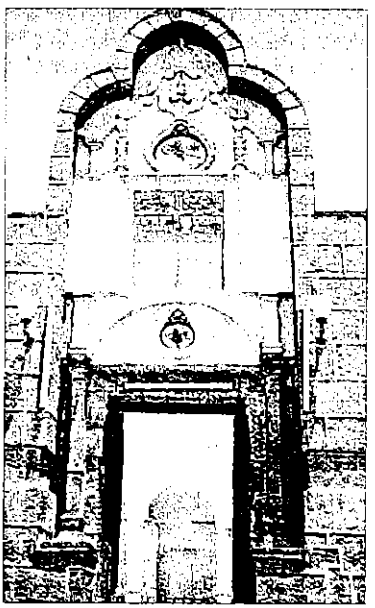
Torunu Ayşe Osmanoğlu'nun *Babam Abdülhamid* adıyla basılan hatıralarından öğrendiğimize göre marangozhanede yanında Halil Efendi adında bir sanatkâr bulunurmuş.

Abdülmecid'in iki defa ikiz çocuğu dünyaya gelmiştir. İlkinde Hatice adlı kızı aynı yıl ölürken, bir türlü mutluğunu tadamayan Refia Sultan 38 yaşına kadar yaşamıştır. Mehmed Nizameddin ve Mehmed Vamık adlarını taşıyan diğer ikiz çocuklarından birincisi 3 yaşında, ikincisi ise henüz 5 aylıkken ölmüştür.

Ecdadından Yavuz Sultan Selim'i çok severdi. Bunun için son uykusunu onun yanı başında uyumak istemiş, türbesini onunkinin yanına yaptırmıştır.

Teneffüs

Kuba Mescidi'ndeki çift tuğranın sırrı

Osmanlı kitâbelerinde XVIII. yüzyıldan bu yana alışılagelmiş olan tertip, kitâbenin üst ortasına beyzî bir sâha içinde devrin padişahının tuğrasının yerleştirilmesidir. Lâkin, Kubâ Mescidi'nin bizzat İslam Peygamberi tarafından kurulmuş olduğu düşünülerek, bunun kitâbesinde Osmanlı'ya has bir İslâmî incelik gösterilmiştir. Zaman sanki asr-ı saâdet, yâni Hz. Peygamber'in devrimiş ve mescid de aynen o ilk mescidmiş gibi, üstüne İslâm Peygamberi adına tuğra konulmuş ve Osmanlı pâdişahının tuğrasına, Peygamber'e hürmeten ancak kitâbenin altında yer verilmiştir.

Uğur Derman

Teneffüs

Lamartine'e göre Abdülmecid

Köşke girerken gözlerim Padişah'ı aradı. Ayaktaydı, pencere ile kapı arasındaki gölgede, odanın en az aydınlık köşesinde bulunduğundan iyi görülemiyordu. Sultan Abdülmecid 26-27 yaşlarında bir genç, yaşından biraz daha büyük görünüyor. Uzun boylu, zarif, ince. Başının duruşundaki yumuşak zarafet ve asalet, genç İskender'i temsil eden Yunan büstündeki boynun uzunluğunu andırıyor. Yüz hatları muntazam; alnı yüksek, gözleri mavi, kaşları Kafkas ırkında olduğu gibi kavisli, burnu düzgün, dudakları biçimli ve aralık; çenesi, yüzün insan karakterini en iyi belirten bu kısmı, sağlam ve kararlı; bütünüyle azametli değil, insanı cezbeden bir hali var; kendisinden korkulmasını istemiyor, daha ziyade sevilmek özleminde olduğu seziliyor: bakışında tevazu ve çekingenlik, dudaklarında bir hüzün, duruşunda erken gelmiş bir yorgunluk var; görülüyor ki, bu genç insan vaktinden evvel düşünmüş ve ıztırap çekmiş. Fakat asıl göze çarpan ciddi ve düşünceli bir hassasiyet.

İnsan kendi kendine şöyle diyor: "Bu adam zihninde bir millet gibi ağır ve kudsî bir yük taşıyor; yükünün ağırlığını ve kudsîyetini hissediyor."

İfadesinde gençlik yok, hafiflik yok; genç bir hükümdardan ziyade, genç bir din adamına benziyor. Bu yüz insanın kalbinde bir şefkat uyandırıyor. İnsan farkında olmadan şöyle düşünüyor: "İşte kendini en yüksek iktidara hasretmiş bir adam; genç, güzel, kudretli, şüphesiz büyük bir insan olacak. Fakat hiçbir zaman hür olmayacak, kaygısız olmayacak, mutlu olmayacak. İnsan ona acıyor, onu seviyor, çünkü bu büyüklüğü içinde, sorumluluğunu hissettiği belli oluyor. İmparatorluğun içinde herkesin mutlu olmasına müsaade vardır, yalnız onun yoktur. Taht onu doğuştan eline geçirmiştir.

(...)

Ben konuşurken, dayandığı kılıcın kabzasındaki topuzu birkaç kere avucunun içinde çevirdi. Kızardı, kendi faziletlerinden mahcub olmuş gibi yere baktı.

Buradan ayrılırken arkadaşlarıma şöyle diyordum:

"Gördüğünüz bu genç adam, bir halkın yeniden kalkındırılması görevini yüklenmiştir; onun kaderinin bir benzeri belki tarihte yoktur! Böylece vazifesine hasrettiği günlerin akşamlarında, bütün lisanlarda, kendisi için nice nice dualar yükseliyor!"[266]

266 Alphonse de Lamartine, "Hükümdarlığın şartları", Çeviren: Nesrin Moralı, *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 9, Eylül 1975, s. 30. Aynı metnin başka bir çevirisi için bkz. *Alphonse de Lamartine ve İstanbul Yazıları*, Çeviren: Nurullah Berk, İstanbul 1971, İstanbul Kitaplığı Yayınları, s. 165 vd.

Avrupa'ya zemzem götüren Sultan: Abdülaziz (1861-1876)

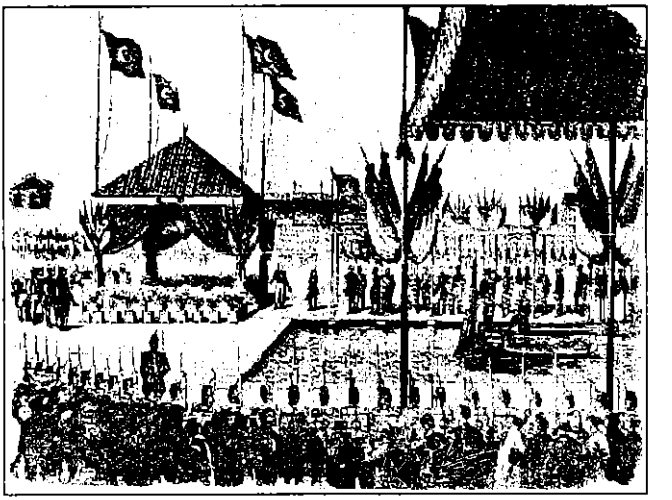
Askerlere ve zabitlere karşı
daima büyük bir muhabbet beslerdi.
Kışlalara gittikçe, tenezzühlerinde
neferlere rastladıkça ikişer, üçer
ve bazen beşer adet yüzlük altın ihsan ederdi.
Halûk Y. Şehsuvaroğlu

31 yaşında Osmanlı tahtına oturan Sultan Abdülaziz, değirmi çehreli, kumral çember sakallı, geniş omuzlu, iri yarı ve çok kuvvetliydi.

Atlara, yemeğe, silahlara, okçuluğa[267], deve, koç ve horoz dövüştürmeye, orta oyununa ve pehlivanlığa, "huzur güreşi" yaptırmaya, yüzücülüğe ve biniciliğe, jimnastiğe (özellikle gençliğinde), kürek çekmeye, cirit oyununa, nişan talimine, yani atıcılığa ve ava meraklıydı. Valilerden bölgelerindeki pehlivanları saraya göndermelerini istediği ve onlarla güreştiği yaygın olarak söylenirse de, buna ilişkin somut bir kanıt mevcut değildir.[268]

267 Turgay Tezcan, "Topkapı Sarayı Müzesi Silah Seksiyonu", *Kültür ve Sanat*, Sayı: 4, Haziran 1976, s. 107.

268 Murat Sertoğlu, "Sultan Aziz güreşti mi, güreşmedi mi?", *Yıllarboyu Tarih*, Sayı: 1, Ocak 1980, s. 12-13.

Sultan Abdülaziz'in Fransa'da İmparator III. Napolyon tarafından karşılanmasını tasvir eden bu resimde bir şey dikkat çekiyor: Padişah için hazırlanan protokol çadırının 4 köşesinde dalgalanan ay yıldızlı bayrağımız.

Meyvelerden tatlı limonu severdi.[269] Tütünden nefret ederdi ve hatta sigara (ve içki) aleyhine bir makale yazdığı biliniyor.[270] Ayrıca satranç oynamayı da sevdiğini biliyoruz. Oğlu Şehzade Seyfeddin Efendi'nin, bestekârlığı yanında hanedan tarihinde eşine pek rastlanmayan bir mesleği seçtiği ve usta bir mahyacı olduğunu görüyoruz.[271]

Pürüzsüz ney üflediğini İbnülemin Mahmud Kemal İnal *Hoş Sadâ* adlı eserinde zikreder.[272] Babası gibi Mevleviliğe muhabbeti vardı: ney üflemeyi Yusuf Paşa'dan öğrenmiştir. Ayrıca iyi saz çalarmış. Hem Şark, Hem de Garp müziği enstrüman ve formlarına hakim, virtüöz derecesinde bestekâr

269 Süleyman Kâni İrtem, *Sultan Abdülaziz ve Bir Seraskerin İhtilali*, Hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul 2004, Temel Yayınları, s. 9.

270 Öztuna, *Tarih Sohbetleri* I, s. 295.

271 İlber Ortaylı, *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek*, İstanbul 2006, Timaş Yayınları, s. 114.

272 İbnülemin Mahmud Kemal Inal, *Hoş Sadâ, Son Asır Türk Musikişinasları*, İstanbul 1958, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 19-21.

bir padişahtı. Ayrıca Batı müziği tarzında eser besteleyen ilk padişahtır.

Piyano ve lavta çaldığı biliniyor. Yayımlanmış 4 kısa piyano parçası, 3 güzel alaturka bestesi vardır. "Valse Davet" ve "Gondol Şarkısı", orkestrasyonu yapılıp keyifle dinlenen eserleridir. "Hicazkâr ve şehnaz makamlarını sevdiği için zamanındaki birçok şarkı ve marşın bu makamlarda bestelendiği bilinmektedir. Eserlerinden bir Hicaz sirto ile Şevkefza ve Muhayyer iki şarkısı günümüze kadar ulaşmıştır."[273]

Batı müziği tarzında bestelediği eserler, Londra'yı ziyaretinde Kraliyet Orkestrası tarafından defalarca çalınmıştır. Ayrıca şöhretli Alman besteci Richard Wagner'e Almanya'da Bayreuth Opera Binasını tamamlayabilmesi için para yardımında bulunmuştu.

Güçlü bir hattat olduğu kadar çok iyi bir desenci olarak da bilinirdi. Hat sanatımızın doruklarından olduğu kadar şair ve musikişinas da olan Kazasker Mustafa İzzet Efendi'den ders gördüğünü biliyoruz. Gerek şehzadeliği, gerekse padişahlığı sırasında bazı levhalar yazmıştır. Aksaray'da annesinin yaptırdığı camiye, yani Bezmialem Valide Sultan Camii'ne başarılı bir hat eserini hediye etmiştir.

Gerçek anlamda resim çizen ilk Osmanlı Sultanı Abdülaziz'dir. Boş zamanlarında resim yapardı. Zamanın İngiliz sanat dergilerinde Abdülaziz'in yeteneğini öven bazı yazılar çıkmış, çizgileri serbest, rahat, hareketli ve akıcı bulunmuştur. Desenlerinden 68 tanesi Polonya'daki müzelerde bulunmaktadır.

Aynı zamanda kendisini tasvir eden ilk atlı heykeli, C. F. Fuller adlı bir heykeltıraşa yaptıran kişidir Abdülaziz (1872). "Tahtta kaldığı dönemde Türk resim tarihi açısından birçok önemli olayın gerçekleşmesine katkıda bulunmuştur."[274]

273 Cevdet Küçük, "Abdülaziz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 1, İstanbul 1988, s. 183.

274 Ersoy, agy, s. 76.

Abdülaziz'in çizgileri sanat otoriteleri tarafından 'serbest, rahat, hareketli ve akıcı' bulunurdu.

Saray ressamlığına tayin ettiği Polonyalı sanat otoriteleri tarafından Stanislaw Chlebowski'ye (1835-1883) Osmanlı tarihini konu alan tablolar yaptırdı (mesela Kanuni ve IV. Murad'ı savaş meydanlarında mağrur ve güçlü gösteren resimler). Ünlü Rus ressamı Ayvazovski'nin bugün çok değerli hale gelen İstanbul tablolarının yapılacağı yerleri bizzat tarif etmiştir. Yabancı ressamlara bazı tarihi tabloları ısmarlarken heyecanlanarak taslaklarını kendisi çizerdi. Hatta savaşta yerde yatan şehit ve yaralı Türk askerlerine tahammül edemez ve çoğu zaman bu kısımları ressamlardan rica ederek sildirirdi.

Aynı zamanda resim sanatımızın gelişmesine önemli katkılarda bulunmuş, ilk ressamlarımızdan Şeker Ahmed Paşa ile Süleyman Seyyid Bey'i Avrupa'ya göndererek orada tahsil görmelerini ve yetişmelerini sağlamıştır.[275]

Ayrıca resim koleksiyonuna da önem verirdi. Bugün Dolmabahçe Sarayı'nda bulunan Avrupalı ressamların tablolarını, Avrupa gezisi sırasında bizzat satın aldırmıştı.

275 "Abdülaziz" maddesi, *İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*, c. II, İstanbul 1982, Tercüman Kültür Yayınları, s. 104.

Sultan Abdülaziz'ın şevkefza makamında yaptığı bestenin notaları.

İstanbul'a son büyük ölçekli anıtsal camiyi (tamamlanabilseydi Aziziye Camii adını alacak ve 4 minareli olacaktı) yaptırma girişimi onunkidir ama ne yazık ki, tamamlanamamıştır. (Bugün Maçka civarında Taşlık olarak bilinen semtin ismi, caminin temellerindeki taşlardan gelir.) Dolmabahçe Sarayı da onun zamanında tamamlanmıştır.

Akşehirli Kezubî Hasan Fehmi Efendi'den Arapça kavaid ve edebiyat dersleri ile dinî dersler görmüş olup kitabeti (kalemi) oldukça kuvvetliydi. Farsça öğrendiği de biliniyor.

Bir de cins ve vahşi kuşlara meraklıydı. Bir tür hayvanat bahçesi olarak değerlendirilebilecek Arslanhanesinde "Beşir" adlı bir arslan beslendiğini biliyoruz.[276]

Bol kesimli giysileri tercih ederdi. Batı ve Doğu giyim tarzlarının bir karışımı olana bu biçim, "Aziziye" denilen bir modaya öncülük etmiştir. Tipine uygun 'tabla fes'e de o zamanlar "Aziziye" veya "Azizî fes" denilmiştir.[277]

Gezi maksadıyla yurt dışına çıkan ilk padişah Abdülaziz'dir. Bu gezisinde Avrupa'nın çeşitli başkentlerini (Paris, Londra Berlin, Viyana) gezmiş ve gezdiği yerlerde yer yerinden oynamıştı. Bu gezide Avrupa'nın teknik ve sanat üstünlüğünü yerinde müşahede etmiştir. 1867 yılının Haziran'ı ile Ağustos'u arasında cereyan eden geziye Şehzade V. Murad ile Şehzade Abdülhamid ve kalabalık bir rical heyeti katılmıştır.

276 Deniz Esemenli, "Osmanlı sarayında kuş sevgisi ve kuşluklar", *Milli Saraylar*, 1993, s. 100.

277 Nevber Sakaoğlu, "Abdülaziz", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, cilt 1, s. 38.

Polonyalı Ressam, aynı zamanda padişahın resim hocası Chlebowski'nin Abdülaziz'in cülus törenini gösteren nadir bulunan resmi.

Paris'te Dünya Sergisi'nin şeref misafiri olmuştu.[278] İngiltere'de Buckingham Sarayı'nın büyük salonunda Kraliçe Victoria tarafından karşılandı. Şerefine gösteriler düzenlendi. En ilginci de, Londra'dan ayrılmadan önce Belediye Başkanı'na şehirdeki yoksullara dağıtılmak üzere 2 bin İngiliz altını bağışta bulunmuş olmasıdır.[279]

Abdülaziz Avrupaî tiyatroyu sevmezdi. Bu tarafı, devrindeki kimi aydınlarca eleştirilmiştir. Hayal ve Orta Oyununun altın çağını Abdülaziz devrinde yaşadığı bilinir. Rıza Efendi'yi Karagözcübaşı yapmış, hayal ve orta oyununu teşvik etmiştir.[280]

Cemal Kutay'ın Salih Fuad Keçeci'den naklettiğine göre ölüm yılı olan 1876 başında Dolmabahçe Sarayı'ndaki yatak odasını harem dairesinden sonraları Atatürk'ün öleceği odaya nakletmişti. Burası sarayın en geniş cihannüması bulunan salonuydu.[281] Her ne kadar o odada ölmemişse de,

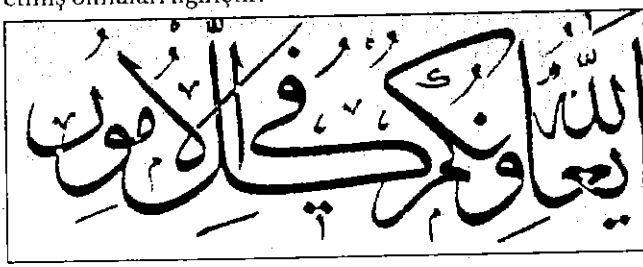
278 Bu gezi hakkında geniş bilgi için bkz. Cemal Kutay, *Avrupa'da Sultan Aziz*, İstanbul 1970, Geçmişten Günümüze Türk Kitaplığı.

279 Metin And, "Sultan Aziz'in Londra seyahati", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 10, Kasım 1967, s. 19.

280 Necdet Sakaoğlu, "Abdülaziz", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt 1, İstanbul 1993, s. 26.

281 Cemal Kutay, *Bilinmeyen Tarihimiz*, İstanbul 1974, s. 250.

saraydan çıkarılmadan önce Atatürk ile aynı odayı tercih etmiş olmaları ilginçtir.

Abdülaziz'in hat levhalarından biri.

Siyah mürekkeple yazılı hiçbir şeye bakmaz ve bu mürekkeple yazılı hiçbir şeyi imzalamak istemezdi. Bunun için siyah mürekkeple yazılması gereken maruzat kendisine arz olunmadan önce suretleri kırmızı mürekkeple çıkarılır ve padişaha öyle takdim edilirdi.

Ömrü boyunca namazını terk etmemiş bulunan Abdülaziz daima zemzem suyu içmiş, Avrupa seyahatinde bile Frenklere güvenmediğinden abdest suyunu dahi İstanbul'dan beraberinde götürmüştür.[282]

282 Kadir Mısıroğlu, *Osmanoğulları'nın Dramı*, İstanbul 1973, Sebil Yayınevi, s. 50, dipnot 31.

93 günlük çıldırma nöbeti: V. Murad
(Haziran-Ağustos 1876)[283]

> Bahtsız dedem Çırağan'da 28 sene mahpus olarak hayatını bin türlü sıkıntı ve keder içinde geçirdi. Kendisi alafranga müziğe meraklı olduğundan ve bizzat piyano ve keman çalıp pek çok eserler kompoze ettiğinden birçok senelerini müzik âleminde geçirdi. Bu kendilerini avutuyordu.[284]
>
> **Ali Vâsıb Efendi (torunu)**

Osmanlı hanedanı içinde en kısa süreli taht sahipliğini yapmış olan Sultan V. Murad, tahta çıktığı sırada 36 yaşında bulunuyordu. 93 gün padişahlık yapmasına rağmen bu sürenin büyük bir kısmını *tecennün* halinde, yani cinnet geçirmiş olarak yaşamış ve Osmanlı tarihine önemli bir etkisi görülmemiştir.

V. Murad kumral, koyu lacivert gözlü, yakışıklı ve sevimli bir insandı. Nezaket ve kibarlığına diyecek yoktu.

Diğer şehzadelerden farklı olarak Abdülaziz tarafından özenle yetiştirildi. Ferid Efendi'den Osmanlı lisanı, Şeyh Ha-

283 "Adı Mehmed olup, mahlası Murad'dır." Atalar, agy, s. 455.

284 Ali Vâsıb Efendi, Bir Şehzadenin Hâtıratı: Vatan ve menfâda Gördüklerim ve İşittiklerim, Hazırlayan: Osman Selaheddin Osmanoğlu, 2. baskı, İstanbul 2005, Yapı Kredi Yayınları, s. 26.

fız Efendi'den hadis, Gerdankıran Ömer Hulusi Efendi'den Buhari-i Şerif, Mösyö Gardet'den Fransızca, Guatelli Paşa ve Lombardi'den piyano dersleri aldı. Çok güzel Fransızca bilir ve konuşurdu. Küçük yaşlarda İstanbul'da yaşayan Capucin rahiplerinden Per Jozef'ten de ders almıştı.

V. Murad musikiye, özellikle de piyano ve keman çalmaya çok düşkündü. Osmanlı hanedanı içinde en çok beste yapan padişah olup 3 cilt dolusu[285] alafranga bestesi günümüze ulaşmış durumdadır. Bunlar A3 boyutunda 1134 sayfada toplanmış solo piyano eserleridir. Hocaları Donizetti Paşa ile Lombardi Bey'dir. Ayrıca müzik tarihimizde bir halk türküsünü piyano için seslendiren ilk besteci, muhtemelen V. Murad'dır (hem de Cemal Reşit Rey'in çok sesli hale getirdiği Sarı Zeybek'ten tam 40 yıl önce!). En büyük zaafının içkiye düşkünlüğü ve müsrifliği olduğu biliniyor.

Bu arada bir rivayete göre Abdülaziz'in Mısır seyahatinde, diğer bir rivayete göre ise İstanbul'da I. Proodos Locası üyelerinden Louis Amiable'ın evinde Masonluğa girdiğini, yani tekris edildiğini zikredelim. Tarih 20 Ekim 1872'dir.[286]

V. Murad'ın küçük kardeşi II. Abdülhamid kadar olmasa da, babasının etkisiyle olsa gerek marangozlukla belli bir derecede ilgilendiğini biliyoruz. Pek rastlanmayan bir ilgi olarak mimarlığa meraklıydı, hatta şehzadeliğinde kendisine Kadıköy Kurbağalıdere'de bir av köşkü yaptırmıştı.[287]

Resim sanatına da meraklı olduğu bazı kaynaklarda belirtilmektedir. Eskizler, krokiler çizdiğine dair kayıtlar bunu göstermektedir. Kitap okumaya meraklı olduğunu bildiğimiz V. Murad tarih ve felsefeye ilgi duymuştur. Zamanın edebiyatçılarıyla ve Yeni Osmanlılarla yakın dostluğu vardı. Mesela en yakın dostlarından birisi Namık Kemal'di.

---

285 Vedat Kosal, "Önce müzik hayatı batılılaştı" başlıklı makalesinde V. Murad'ın bestelerinin "5 dev cilt"te toplandığından söz eder (s. 63).

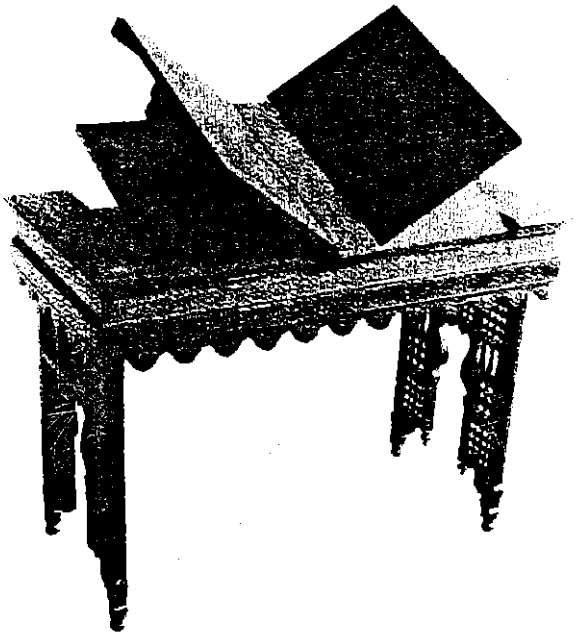
286 Paul Dumont, *Osmanlıcılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk*, Çeviren: Ali Berktay, 2. baskı, İstanbul 2007, Yapı Kredi Yayınları, s. 32 ve 34.

287 Şehsuvaroğlu, *Sultan Aziz*, s. 51.

Ağacın dilini okuyan zekâ: II. Abdülhamid
(1876-1909)

Saraya gelmişti. Aziz babası cennet-mekân
Abdülmecid Han'ın güzel bir âdetine uyarak
Hırka-i Şerife dairesine kapanıp
muazzam İslam ve Osmanlı milletinin
güvenlik ve mutluluğu hususunda
başarılı kılması için
Cenab-ı Peygamber Efendimiz'in
mübarek ruhaniyetlerinden
yardım istemekle meşguldü.
Ahmed Midhat Efendi

Osmanlı tarihinin kırılma noktalarından birisi olan Tanzimat, bir yerde devlet gemisini deniz üzerinde seferdeyken yenileme girişimiydi, ancak geleneksel kaynaklar yerine modern eğitim kurumlarının yetiştirdiği bürokrasiye bel bağlayan ve onların hukukî, siyasî ve toplumsal yapıları hızla modernize etmesine prim veren Tanzimat rejiminin halk ile arasındaki mesafe giderek açılıyor ve bu defa devleti düzeltelim derken toplumu kaybetme tehlikesine yelken açıyorlardı. İşte Sultan II. Abdülhamid'in devleti yeniden fetih stratejisi bu noktada devreye girmiş ve onun döneminde halkla birlikte modernleşme yoluna girilmişti.

Sultan Abdülhamid tarafından yapılmış rahle (Vakıf Hat Sanatları Müzesi).

Kaynaklar onu uzun boylu, hafif kambur, kuru ve esmer tenli, koyu kumral sakallı olarak anlatır. Parlak ve karşısındakini etkileyen canlı gözleri vardı. Lüksten hoşlanmaz, son derece mütevazi bir hayat yaşardı. İktisatlı bir hayat sürmesinden dolayı lakabı onu sevmeyenler tarafından "Pinti Hamid"e çıkarılmıştı.

Şehzadeliğinde Abdülmecid'in bütün çocukları gibi piyano ve Batı müziği dersleri aldı. Keman çaldı. Yine şehzadeliğinde Batı tarzında besteler yaptığı söylenir. Türk musikisine tamamen ilgisiz kalmamakla birlikte (mesela bütün kapris-lerine rağmen Hacı Arif Bey'in gönlünü alarak yeniden saray muhitine kazandıran odur[288]) Batı müziği alanında önceki

288 Abdülaziz devrinde haremdeki bir aşk macerası yüzünden saraydan

sultanlar kadar himayede bulunmadı. Yıldız Sarayı'ndaki tiyatroda opera temsilleri, konserler düzenletti.[289] Çocukları içinde Zekiye Sultan gibi piyano çalanlar ve Şehzade Burhaneddin Efendi gibi kuvvetli musikişinaslar çıkmıştır.

II. Abdülhamid'in at binme, yüzme, atıcılık gibi merakları vardı. Hayvanlara, özellikle de atlara hastalık derecesinde meraklıydı. Eski ABD Başkanı Grant kendisini ziyarete gelince "Leopard" ("Leopar": safkan Arap) ve "Linden Tree" ("Ihlamur Ağacı": safkan Mağrip) isimli iki cins atını hediye etmiş, bu atlar Amerika'da gösterilere çıkarılmış, büyük hayranlıkla karşılanmış ve katıldıkları yarışlarda birinci olmuşlardı.[290]

Atlara o kadar meraklıydı ki, bir Arap aşiret reisinin, yaralı sahibini savaş meydanından uzaklaştıran "Ferhan" isimli atını elde etmek için aracılar yollamış ve ne yapıp edip kendisine hediye ettirmişti. Bu at, Abdülhamid üzerine bineceği zaman hafifçe eğilirdi. Tabii 31 Mart'ın ardından tahtan indirilmesinden sonra gözü gibi baktığı cins atlardan birisinin İttihatçılar tarafından Bulgar eşkıyası Sandanski'ye üstelik Meşrutiyete yaptığı hizmetlere teşekkür maksadıyla hediye edilmiş olması hazindir.[291]

Halid Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi* adını taşıyan hatıralarında onun hayvan merakını biraz da garipseyerek şöyle anlatır:

---

uzaklaştırılan Hacı Arif Bey, Abdülhamid zamanında Kolağası rütbesiyle Muzika-yı Hümayun'un Türk musikisi kısmına hoca olarak alındı. Bkz. Yılmaz Öztuna, "Büyük bestekâr Hacı Ârif Bey", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 6; Temmuz 1966, s. 23.

289 Kosal, agy, s. 63.

290 Kansu Şarman, "General Grant İstanbul'da", *Popüler Tarih*, Sayı: 46, Haziran 2004, s. 28.

291 Bkz. Mehmet Hacısalihoğlu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*, Çeviren: İhsan Catay, İstanbul 2008, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 300.

Abdülhamid Cuma Selamlığı'na giderken.

Abdülhamid'in başlıca meraklarından birini hayvanlar teşkil ederdi. Atlardan sonra gelenler köpekler idi. Bunlardan ne kadar ve kaç çeşit vardı? Bunu tahmin etmek mümkün değil; herhalde en iyi ve nadir cinslerden seçilmiş olacak. Nitekim papağanlar, kanaryalar, dudular, kumrular. Hele güvercinler de öyle idi. Saray hazine-i hassaya geçmeden evvel bunlar hükümet tarafından galiba sattırılmış ve dağılmış idi.

Biz banlara mahsus daireleri gezerken hususiyle renk renk papağanlara hayran olmuştuk, tavuk kümesleri de öyle idi. Kendisine inziva hayatında mümkün mertebe vakit geçirtecek vesile arayan Abdülhamit, Beyoğlu'nun Avrupa ile münasebette bulunan müesseseleri vasıtasiyle daima köpek, kuş, kümes hayvanları getirtmiş, bunlarla sarayının etrafını doldurmuştu. Bittabi bunların o nisbette bakıcıları da vardı.

En bakımsız kalan ve yavaş yavaş, cinsleri, aykırı çiftleşmeler neticesiyle bozulan güvercinler idi. İlk önce hemen bütün diğer hanedan âzası gibi güvercinlere pek merak saran Abdülhamit, gittikçe üreyen ve adetleri binlerce çifte varan bu güzel kuşları idare edebilmekten âciz kalarak kendi halleri-

ne bırakmış ve böylelikle türlü fedakârlıklar yaparak tedarik olunan nadir cinsler hep bozulmuştu.[292]

Yıldız Sarayı'nın bahçesinde, tıpkı diğer Osmanlı saray bahçelerinde olduğu gibi çeşitli cins hayvanlar ve nadide kuşlardan oluşan bir hayvanat bahçesi vardı. Abdülhamid zaman zaman bu bahçeyi ziyaret ederek dinlenirdi. Bu değerli hayvanlar, 1909 Yıldız yağmasından sonra kapanın elinde kalmış, çoğu da telef olmuştur. Selanik'teki sürgününe sadece papağanını götürmesine izin verilmiştir. Ayrıca kuşların öldükten sonra tahnit edilip de muhafaza olunuşuna, yani içlerinin doldurulup sergilenmesine meraklı vardı.[293] Türkiye'de tavukçuluk üzerine ilk eseri Abdülhamid'in yazdırdığı biliniyor.[294]

Daha şehzadeliğinde Maslak Köşkü'nde yaşarken Avrupa'dan çeşitli çiçekler ve gül fidanları getirterek bahçenin bir kısmını çiçek bahçesi haline getiren Abdülhamid,[295] bilimsel yöntemlerle modern bahçe bakımına özel bir ilgi göstermişti.

Maslak Köşkleri'ndeki Mabeyn-i Hümayun'un bir uzantısı olan görkemli serasında seçkin ağaçlar, ender bulunur çiçekler yetiştirir ve sık sık bu seraya gelip dinlenirdi. Yine Maslak'taki Kasr-ı Hümayun'un ilginç limonluğunda Fransa'dan getirttiği kamelya ağaçları yetiştirmiştir. Bahçede ayrıca üzeri çeşitli çiçeklerle kaplı *grotto* ve asırlık *cycas* ağaçları bulunmaktadır.[296] Yıldız Sarayı'nda bir botanik bahçesi

292 Halid Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, İstanbul 1965, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, s. 311-312.

293 Haluk Y. Şehsuvaroğlu, "Abdülhamid'in Yıldız'daki Hususi Dairesi ve oradaki yaşayış tarzı", *Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı: 22, Ekim 1951, s. 1009. Ayrıca bkz. Eser Tutel, "Abdülhamid'in hayvanları", *Popüler Tarih*, Sayı: 48, Ağustos 2004, s. 60-63.

294 "Türkiye'de ilk tavukçuluk eserini Abdülhamid yazdırdı", *Türkiye'de Hayvan ve Hayvancılık*, Cilt: 1, Sayı: 3, Kasım 1963, s. 19.

295 Ayşe Osmanoğlu, *Babam Abdülhamid*, İstanbul 1960, Güven Yayınevi, s. 27-28.

296 *Maslak Kasırları*, İstanbul 1994, TBMM Milli Saraylar Dairesi Başkanlığı Yayını, s. 14 ve 16.

vardı. Burada bulunan nadide Sekoye ağaçları bugün dahi yaşamaktadır.[297]

Yumrulu süs bitkilerinin en güzel renkli ve gösterişlisi olan Yıldız çiçeğine, Türkiye'de ilk kez 1885 yılında, Sultan II. Abdülhamid zamanında ve Yıldız Sarayı'nın bahçesinde yetiştirildiği için bu isim verilmiştir. Yıldız çiçeğinin ana yurdu Meksika'dır. Aztekler 14. yüzyılda bu çiçeği bahçelerinde yetiştiriyorlardı. İspanya Kralı II. Filip bilginlerden birini, sömürgesi olan Meksika'nın bitki örtüsünü incelemek üzere gönderdi. İlk Yıldız çiçeği cinslerinin İspanya üzerinden Avrupa'ya, özellikle Fransa'ya yayıldığını biliyoruz.

Bu çiçeğin Türkiye serüvenini eski Park ve Bahçeler Müdürü Necmettin Kasımoğlu'nun bir yazısından takip edelim:

> II. Abdülhamid, boş vakitlerinde Yıldız Sarayı bahçelerinde dolaşır ve değişik çiçeklerin Türkçe isimlerini sorardı. Yeni gördüğü bir çiçeğin "Dahlia" adı altında getirildiğini söylediler. Şekillerini pek beğenmişti. İlk yetiştirdiği Yıldız Sarayına izafeten ve daha çok gökten alınan, bayrağımıza sembol olan Yıldız'a benzediği için, Saray Bahçıvanına dönerek, bu çiçeğin adının "Yıldız" olmasını ferman buyurdu.
>
> O tarihlerde memleketimizde 5, 6 çeşidi mevcuttu. Sonraları Yıldız, Saray bahçelerinden konak bahçelerine geçmiştir. İsim halk tarafından benimsenmiş ve çok sevilen bu çiçek memleketimizde "Yıldız" adı ile yayılmıştır.[298]

Keza Beylerbeyi Sarayı'nın bahçesinde halen görülebilen bambular Japonya'dan hediye gelmiş ve Abdülhamid tarafından buraya diktirilmişti. Ayrıca Washington Sefiri Mavroyeni Bey vasıtasıyla ABD'den Şili Arakoryası (Maymun

297 Celil Ender, "Bazı sandukalara takılan Osmanlı nişan ve madalyaları", *Tarih ve Toplum*, Sayı: 173, Mayıs 1998, s. 27.

298 Bkz. Necmettin Kasımoğlu'nun 1971 yılında maalesef ismini tespit edemediğim bir dergide çıkan "II. Abdülhamid'in isim verdiği çiçek: Yıldız" başlıklı makalesi (s. 20). Makalenin basılı nüshası kesik olarak elimde olmasına rağmen nerede ve ne zaman yayınlandığı kaydedilmediği için tam künyesini maalesef veremiyorum.

Ağacı) getirilmiş, Bahçıvan Romeo vasıtasıyla kamelyalar getirilerek Maslak Kasrı'nın bahçesine dikilmiştir.[299]

Abdülhamid-i Sâni, silah kullanmakta pek mahirdi. Nişan alarak ismini yazar, havaya attığı madalyaları ortasından delerdi. Yıldız Sarayı'nda değerli silahlardan oluşan bir silah müzesi bile kurmuştu.

Sedef ve fildişi kakma, oyma ve süsleme işlerindeki maharetinin yanında usta bir marangozdu da. Sarayında özel marangozluk aletleri vardı. Marangozluğa Avusturyalı Karl Jansen adlı bir sanatkârın teşvikiyle başlamıştır. İş tulumunu giyer ve Tophane fabrikası ustalarından Yüzbaşı Mehmed Efendi ile girdiği atölyesinde saatlerce kendini kaybeder, yazıhane, konsol, sehpa, masa vs. yapardı. Eyüp Sultan türbesinin yakınlarda restore edilen sedefli kapısının ve Yıldız Camii'ndeki çifte hünkâr mahfillerini ayıran gül ağacından mamul kafesli cumbaların onun elinden çıktığını biliyoruz.[300]

Kendi elleriyle imal ettiği masalardan birisi, Cevdet Sunay'ın görev süresi dolduğunda (1973) Çankaya Köşkü'nde mevcuttu. Cevdet Sunay görevini –henüz Cumhurbaşkanı olan vekili Tekin Arıburun'a, II. Abdülhamid'in el yapımı olan masanın başında devretmiştir. (Şimdi hala yerinde midir, bilmiyorum.)

Abdülhamid'in eseri olan parçalar nadiren de olsa müzayedelere çıkmaktadır.[301] Bir zamanlar Ethem Özarslan adlı emekli bir subay Abdülhamid'in marangozhanesinden

299 Refik Fidan, "Saray bahçelerinde kullanılan ağaç türleri", *Milli Saraylar*, Sayı: 1, 1987/1, s. 68-71.

300 Necdet Sakaoğlu, "Abdulhamid II", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt 1, İstanbul 1993, s. 42.

301 Mesela 15 Mayıs 2005 günü Arts & Antiques şirketinin İstanbul The Ritz Carlton Oteli'nde düzenlediği müzayedede Sultan II. Abdülhamid tarafından yapılıp bir yabancı kraliyet ailesine hediye edilmiş, içinden rahle çıkan nefis bir çekmeceli yazı kutusu 7.000 Euro'dan satışa sunulmuştu. Resim ve açıklama için bkz. *Sultan Abdülhamid Koleksiyonu: Müzayede Katalogu*, İstanbul 2005, s. 68-69.

çıkma bir mobilya takımını tanıtmıştı.[302] İlber Ortaylı onun marangozluk eserlerinin asıl önemli cephesinin tasarımları olduğunu vurgulamıştır:

> İkinci Abdülhamid ise padişah olmayıp marangozluk ve mobilyacılığıyla kalsa dahi çok zengin olurdu. Onun tersimi yani dizaynı kadar yüksek nitelik ve yaratıcılık sergileyeni az bulunur. İstanbul Müftülüğü, Şer'iye Sicilleri arşivinde sicillerin saklandığı dolaplar onun eseridir ve bu tip özgün tarihi evrakı muhafaza edebilecek böyle yüksek nitelikte bir tersim tasavvur edilemez.

Said Nahum Duhani'nin naklettiğine göre, Abdülhamid, Japonya'dan özel olarak "Japon" adı verilen bir el testeresi getirtmiş, bu aleti Türkiye'ye ilk olarak o sokmuş ve Almanya'da bundan çok sayıda yaptırarak İstanbul piyasasında bol bulunan bir alet haline gelmesini sağlamıştır.[303] Ayrıca antika eşyayı sever ve satın alarak koleksiyonuna eklemeye önem verirdi.

Abdülaziz zamanında bir ara Tarabya Köşkü'nde ikamet eden Abdülhamid'in burada kotra merakına düşüp yelken kullanmaya başladığını kızı Ayşe Osmanoğlu'nun ağzından öğreniyoruz. Şehzade Abdülhamid'in her gün yelkenlisiyle denizde dolaştığını haber verdikleri Abdülaziz bundan pek hoşlanmamış olacak ki, Maslak Köşkü'nde oturmasını irade buyurmuş. Ancak yelken işinde kendisini yönlendiren Turhan Bey'i padişah olduktan sonra unutmamış ve Yıldız Sarayı'na aldırarak sarayın havuzları ile kayıkları ve filikalarına bakmaya memur etmiştir.[304]

Padişahın bir başka merakı da polisiye roman okumak, daha doğrusu okutmaktı. Sırf kendi kütüphanesi için 600 adet el yazması polisiye roman koleksiyonu olduğu biliniyor.[305]

---

302 Bkz. Turgut Etingü, "Sultan Hamid'in mobilyası". *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 3, Nisan 1966, s. 77-79 (4 adet fotoğrafla birlikte).

303 Aktaran: Feryal İrez, "Tamirhâne-i Hümayun ya da Abdülhamid'in marangozluğu", *Tarih ve Toplum*, Sayı: 34, Ekim 1986, s. 203.

304 Ayşe Osmanoğlu, *age*, s. 27-28.

305 Musa Güner, "(Erol Üyepazarcı'yla söyleşi) II. Abdülhamid'in el yaz-

Ünlü polisiye roman dizisi *Sherlock Holmes*'un yazarı Sir Arthur Conan Doyle'un hayranlarındandı, hatta İngiltere'ye gidenlerle kendisine selam yolladığı bile söylenir.

Ayrıca nadide eserlerden oluşturduğu 10 bin ciltlik mükemmel kütüphanesiyle iftihar eder, ziyaretine gelen yabancılara (mesela Oryantalist Bayan Max Müller'e) kitaplarını göstermekten büyük zevk alırdı. Abdülhamid'e pek de hayırhah nazarlarla bakmamış olan Osman Nuri Ergin, *Abdülhamid-i Sâni ve Devr-i Saltanatı* adlı kitabında Sultan'ın her öğle yemeğinden sonra kütüphanesini düzenli olarak ziyaret etmeyi alışkanlık haline getirdiğini belirtmektedir.

Cinai romanlardan başka seyahatnamelere meraklıydı. Mesela kâşif Nansen'in kuzey kutbuna yaptığı keşif yolculuklarına dair kitaplar temin ettirip okumuştur. Yıldız Kütüphanesi'nde yüzlerce yazma seyahatname bulunmaktadır. Seyahat edemediği için olacak, bütün dünyaya ait seyahatnameleri tercüme ettirir ve bunları okuturdu. "Abdülhamid, hemen hemen bütün dünya coğrafyasını ve beşerî tarihi bilirdi."[306]

Yıldız Sarayı'nda yaptırdığı tiyatroda çeşitli oyun ve operaları hususi olarak getirtir ve ailesiyle birlikte seyrederdi. Mesela 1896 yılı başlarında İstanbul'a gelen Fransız sahnelerinin ünlü oyuncusu Madam Judic, Yıldız Sarayı Tiyatrosu'na davet edilmiş ve II. Abdülhamid'in huzurunda sahne almıştır.[307] Ayrıca İtalya'nın en önemli oyuncularından Ernesto Rissi (1827-1896) 12 Mart 1889'da İstanbul'a gelmiş, Yıldız Sarayı Tiyatrosu'nda padişahın huzurunda Shakespeare'in *Othello* ile *Venedik Taciri* adlı eserlerini oynamış; oyunlardan hoşlanan Abdülhamid, Rossi ve arkadaş-

---

ması 600 adet polisiye romanı vardı", *Zaman-Pazar Keyfi*, 20 Ocak 2008.

306 Niyazi Ahmet Banoğlu, "Abdülhamid'in bilinmiyen tarafları", *20. Asır*, 27 Mayıs-2 Haziran 1950? (tam tarih tespit edilemedi) , s. 12.

307 Metin And, "İstanbul'dan geçen kadın yıldızlar", *Skylife*, Şubat 2006, s. 84.

larına nişanlar dağıtmıştır. Yine bir İtalyan tiyatro sanatçısı Ermeto Novelli de Abdülhamid'in huzurunda *Venedik Taciri* oyununu oynayanlardan biridir.[308] En sevdiği piyeslerden birisi, ünlü Alman şairi Friedrich Schiller'in (ölümü: 1805) *Haydutlar* adlı eseriydi.

Sarayı yakından tanıyan Aziz Esenbel, onun tiyatroya duyduğu ilgiyi şöyle anlatmaktadır:

> Yıldız Sarayının sevimli küçük sahnesinde güzel operalar vasat bir derecede oynanmakta idi. Orkestranın başında ise dünyaca tanılmış Aranda Paşa gibi bir sanatkâr bulunuyordu. Bu zat İkinci Abdülhamid'in piyano muallimi idi... Bundan başka sarayda meşhur komik Abdi'nin riyasetinde bir tuluât tiyatrosu da vardı. Meddah Salih'in oynattığı eşsiz Karagöz de mevcuttu.[309]

Sultan II. Abdülhamid Orta Oyunu'nun büyük sahne sanatçısı Abdi'yi 1898'de Muzıka-i Hümayun'una dahil ettirerek himayesine almıştır.[310]

Gençliğinde resme meraklı olan Abdülhamid, Beylerbeyi Sarayı'nda göz altında iken kendisiyle mülakat yapan Vasıf Bey'e şunları söylemiştir:

> Benim eh işte şöyle böyle bir parça ressamlığım vardır. Birkaç defa oraların [Selanik'i kastediyor- M.A.] resmini almak istedim. Fakat pozisyon iyi gelmiyordu. Bir fotoğraf makinem olsaydı evvelâ fotoğrafı alıp, bilâhara kâğıda nakledebilirdim. Bu daha kolay olurdu. Fakat bulunmadığı için yapamadım.[311]

---

308 Metin And, "Eski İstanbul'da ünlü tiyatro oyuncuları", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 11, Aralık 1967, s. 14-18.

309 Aziz Esenbel, "İkinci Abdülhamit'in saltanatı", *Hafta*, Sayı: 124, 1951, s. 25.

310 S[erver] İ[skit], "Abdi, Abdürrezzak", *Aylık Ansiklopedi*, No. 26, Haziran 1946, s. 951.

311 [Vasıf Bey,] "Sultan Hamid'le mülâkatım", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 1, Şubat 1967, s. 31.

II. Abdülhamid'in ender bulunan hat levhalarından biri: "Ah yâ Vedûd"

Saray ressamı İtalyan Fausto Zonaro'ya tarihî tabloların yanı sıra özellikle İstanbul'un fethinin, bugün de kullandığımız nefis tablolarını yaptırmıştır. 1891 yılında İstanbul'a gelen ve 1896 yılında II. Abdülhamid tarafından saray ressamı olarak görevlendirilen Zonaro, padişahın tahttan indirilmesinden sonra yeni hükümetin verdiği kararla bu unvanını kaybetmişti. Zonaro aynı yıl büyük bir hayal kırıklığıyla ülkesine dönmüştü.

Yine bir İtalyan ressam olan Liugi Acquarone de Abdülhamid'in saray ressamlığında bulunmuştur.[312] Abdülmecid ve Abdülaziz zamanlarında saraya davet edilen

312. Zonaro ve Abdülhamid ilişkisi hakkında Petek Kurtböke, "Akaretler, No: 50", *İstanbul*, Sayı: 6, Temmuz 1993, s. 107-109. Sema Öner, "Sultan II. Abdülhamid'in saray ressamları: Luigi Acquarone ve Fausto Zonaro" *Uluslararası Sanatta Etkileşim Sempozyumu: Ankara*, 25-27 Kasım 1998, Ankara 2000, s. 186-191.

Rus ressam Ayvazovski'nin Abdülhamid öneminde de (1880) saraya kabul edildiğini, takdir gördüğünü ve birinci dereceden Mecidî Nişanı ile ödüllendirildiğini biliyoruz.[313]

30 bin karelik fotoğraf albümü, onun fotoğrafçılığa merakını olduğu kadar Türk fotoğrafçılığının gelişmesinde oynadığı rolü de yeterince belgelemektedir. Bu fotoğraf albümü hala Osmanlı şehirleri ve toplumu hakkında en değerli görsel kaynaklardan biri olma vasfını korumaktadır. İşin garibi şu ki, kendisi fotoğraflarının çekilmesinden pek hoşlanmazdı.

Cemal Kutay bir yerde onun saat tamirciliğinde mahir olduğunu kaynak belirtmeksizin kaydeder. Bir başka yerde ise özellikle Beylerbeyi Sarayı'ndaki sürgün günlerinde saat tamiriyle uğraştığından bahsedilmiştir. Almanya'dan getirilerek Sarayın saatçibaşılığına atanan Johann Meyer, kendi işlerinin yanı sıra Yıldız Sarayı'ndaki saatlerin bakımını da yapardı.[314]

Halen Türkiye sınırları dahilinde ve haricinde yapılmış saat kulelerinin çok büyük kısmı, Abdülhamid'in 25. cülus yıldönümü vesilesiyle valilerine gönderdiği emirler üzerine yapılmıştır. Mesela bugün İzmir'in simgesi olan Konak Meydanı'ndaki saat kulesi, 1 Eylül 1901'de açılmıştır. Malesef 1928'den sonra, saatlerin altında bulunan Abdülhamid'in tuğraları kazınarak mevcut ay yıldız motifleri konulmuştur.[315]

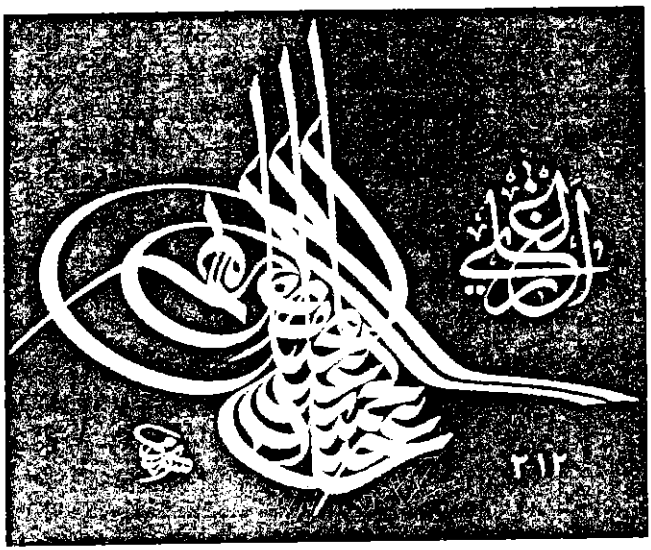
Sultan Abdülhamid'in yeterince bilinmeyen taraflarından birisi de hattatlığıdır. Yeşil zemin üzerine altın yaldızla yazılmış "Âh yâ Vedûd" levhası hat eserlerinin en bilinenidir.[316]

313 Sema Öner, "İvan Konstantinoviç Ayvazovski (1817-1900) ve Osmanlı sarayı", *Milli Saraylar 1993*, s. 112-113.

314 Göktaş, agy, s. 7.

315 Necmi Ülker, "İzmir Saat Kulesi", *Lâle*, Sayı: 7, Aralık 1990, s. 13. Ayrıca bu saat kulesinin mimarı ve eserleri hakkında bkz. Cenk Berkant, "İzmir'e atılan imza: Raymond Charles Pere", *Skylife*, Şubat 2006, s. 65-76.

316 Kemal Çığ, "Hattat padişahlar...", *Tarih Dünyası*, Sayı: 5, 15 Haziran 1950, s. 197.

II. Abdülhamıd'ın Sami Efendi tarafından çekilen tuğrası (1312/1896 tarihli).

Yıldız Sarayı'nda bir demirhanesi ve bir porselen imalathanesi vardı. Çiniciliğe meraklı olduğunu ve Yıldız Çini Fabrikası'nı kurdurduğunu biliyoruz. Abdülhamid çini fabrikasıyla Türk zevkine ve sanat tarihimize büyük bir hizmette bulunmuş, "Eser-i İstanbul", "Çeşm-i Bülbül", "Beykoz" gibi İstanbul güzel sanat işçiliğini daha gelişmiş bir şekilde devam ettirmiştir. Yıldız porselenleri, onun ismini bir sanat hamisi olarak ebedileştirmiş bulunmaktadır.[317]

Fransızcayı anlar ve biraz zorlanarak da olsa konuşabilirdi. Ayrıca kimyagerliğe ve tıbbî konulara meraklı olduğuna dair bilgiler mevcuttur.[318]

Özenli ama sade giyindiğini bildiğimiz Abdülhamid, pantolonu namaz kılarken kırıştığı için günde iki üç defa elbise

317 Halûk Y. Şehsuvaroğlu, "Sultan İkinci Abdülhamid", *Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı: 61, Ocak 1955, s. 3631.

318 Mesela kimyagerliğe meraklı hakkında bkz. Ahmet Refik, "Abdülhamid ve kadınları", *Tarih Dünyası*, Sayı: 11, 15 Eylül 1930, s. 344.

değiştirirdi. İnsanların karşısına temiz, muntazam ve iyi bir kıyafetle çıkardı. Dış giyiminde Hereke kumaşlarını tercih ederdi. Daima ceket giyer ve ceketlerin düğmelerini daima boynuna kadar ilikli tutardı. Ölüm döşeğinde bile ceketini çıkarmamış, kimsenin karşısına gömleğiyle çıkmamıştır.[319] Ceketinin mendil cebine incecik bir kordonla saatini koyar, mendilini daima sol kolunun içine sıkıştırırdı. Kravatlarının çoraplarının rengine uygun olmasına özen gösterirdi. İçine mutlaka beyaz gömlek giyerdi.[320]

Bazı arşiv belgelerinden Paris Sefiri Salih Münir Paşa'ya Fransa'dan giyim eşyaları ve çamaşır sipariş ettirdiğini öğreniyoruz.[321] Hususi terzisi Hollandalı Jean Botter idi ki, Atatürk'ün de terziliğini yapmıştır.[322] Abdülhamid'in saray dişçisi Sami Günzberg aynı şekilde Atatürk'ün de dişçiliğini yapmıştır.[323]

II. Abdülhamid'in ilginç bir tarafı da yemek meraklıydı. Ancak pek az yerdi. Az yemesi sayesinde formunu ölünceye kadar korumasını bilmiştir.[324]

Sabah kahvaltısını yağda pişmiş iki yumurta ve iki fincan kahve ile yapar, basit bir öğle yemeği ve hafif bir akşam yemeği yer, yemeklerde sebze ve böreği tercih eder, ete pek fazla itibar etmez, genellikle sade bir hayat yaşardı.

Tarçını pek sever, yediği yemeklerin hepsine tarçın ekerdi. Hatta "Eğer yakışık alsaydı, suyun üzerine de tarçın ekerek öyle içerdim" dediği meşhurdu. Kızı Ayşe Osmanoğlu hatıralarında naneli limonatayı sevdiğini söyler. Beykoz'daki

319 Ziya Şakir, *Sultan Hamid'in Son Günleri*, İstanbul 1943, s. 261.

320 Semih Mümtaz S., *Evvel Zaman İçinde*, İstanbul 1946.

321 Niyazi Ahmet Banoğlu, "Sultan Hamid, giyeceklerini ve bir kısım yiyeceklerini Avrupa'dan nasıl getirtiyordu?", *Tarih Konuşuyor*, Sayı: 31, Ağustos 1966, s. 2595-2598.

322 Afife Batur, "Botter Apartmanı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt 2, İstanbul 1993, s. 312-314.

323 Rıfat N. Bali, *Sarayın ve Cumhuriyetin Dişçibaşısı Sami Günzberg*, İstanbul 2007, Kitabevi.

324 Yılmaz Öztuna, *Tarih Sohbetleri 1*, İstanbul 1998, Ötüken Neşriyat, s. 295.

Karakulak suyunu severdi ama hangi suyu içtiği belli olmasın diye Büyük Çamlıca suyunu da saraya getirtirdi.[325]

Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Hatice, Hz. Fatma, Hz. Hamza, Hz. Abbas, Peygamber Efendimiz'in (sav) amca kızı Ümmühanî, amca oğlu Süfyan vd. saadet-hanelerini ve Bilal-i Habeşi'nin ilk ezan okuduğu mescidi tamir ettirdi. Taif'de medfun Abdullah b. Abbas ve Hz. Ali'nin üçüncü oğlu Muhammed ibnü'l-Hanefiye hazretlerinin türbe ve makamları onun emriyle mükemmel surette tamir edilip örtü ve perdelerini hediye olarak gönderdi. Hz. Âmine'nin Peygamber Efendimiz'in dünyayı teşrif ettiği evini yeniden yaptırdı. Hz. Hatice ve Hz. Âmine'nin türbeleri ihya edildi. Kutsal topraklarda daha pek çok hayratı bulunmaktadır.[326]

Yıldız Sarayı'nı yakından tanıyan Aziz Esenbel'in verdiği bilgilere göre Sultan II. Abdülhamid'in önem verdiği hususlardan biri de, İstanbul'da meydana gelen günlük doğum vakalarıydı. Abdülhamid, yeni doğum yaptığını haber aldığı fakir kadınlara derhal para, erzak, elbise ve çamaşır göndertirdi.[327]

Ahmed Nureddin ve Mehmed Bedreddin adlarını taşıyan ikiz çocuklarından birincisi 43 yaşında Paris'te sürgünde iken, ikincisi ise 2,5 yaşında bir hastalıktan ölmüştür.

325 Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, "Osmanlı saray hayatında kadınlar-IX", *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, Sayı: 9, Eylül 1981, s. 72.

326 Daha geniş bilgi için bkz. Muhammed el-Emin el-Mekki, *Osmanlı Padişahlarının Haremeyn Hizmetleri*, s. 19-33.

327 Esenbel, agy, s. 25.

Çanakkale'nin hem şairi, hem sultanı: V. Mehmed Reşad
(1909-1918)

Şuuru yerinde ve hafızası metin idi.
Kalbi selim ve tab'ı halim
(yaratılış olarak yumuşak) olup
kimseyi incitmezdi.
Ali Fuad Türkgeldi

31 Mart'ın ardından Meclis-i Millî tarafından padişah seçilen Sultan Reşad'a "Mehmed" unvanı İttihatçılar tarafından verilmişti, çünkü Fatih Sultan Mehmed gibi uğurlu bir başlangıç yapmak istiyorlardı. Tam bir Meşrutiyet padişahı olan Sultan Reşad, siyasete fazla karışmamıştı; karışmasını isteyenlere de "O zaman Ağabeyimin suçu neydi de tahttan indirdiniz?" diye çıkışırdı.

Sultan Reşad orta boylu, şişman, sarışın, mavi gözlü, yuvarlak çehreliydi. Saf, iyi kalpli ve derviş tabiatlı biriydi.

Veliahdlığı yaklaşık 33 yıl sürmüş olan Sultan Reşad, padişah olduğunda 65 yaşının içinde bulunuyordu. En genç padişah ise 7 yaşında tahta çıkan IV. "Avcı" Mehmed'dir.

Sultan Reşad'ı Eyüp Sultan Türbesi'ne kılıç kuşanmak üzere giderken gösteren bir resim.

Sultan Reşad, saray mensuplarının maaşlarını kendi eliyle dağıtacak kadar tutumluydu.[328]

Mevlevi tarikatına müntesipti. 3 Kasım 1910 günü Eyüp'te, Bahariye'de yeni inşa edilen Mevlevi dergâhının açılış törenine katılmıştı.[329]

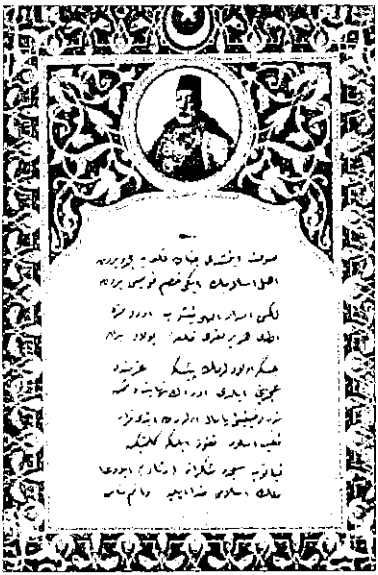
Dini kitaplar okur, Doğu edebiyatıyla yakından meşgul olurdu. Kazaya bırakılmış namazı olmadığı için çok bahtiyar bir kul olduğunu söylerdi. Topkapı Sarayındaki Hırka-i Saadet'i ziyaretinde fenalaştıktan 9 gün sonra vefat etmiştir.

Kaynakların temiz kalpli olduğu noktasında birleştiği Sultan Reşad kimseyi incitmek istemezdi. Birisine kızacak olursa kalbini kırmamak için hemen namaza durur, namaz bitene kadar da hiddeti geçerdi.[330] *Delâil* ve *Muhammediye* gibi kitapları okumayı tercih ederdi.

328 Azmi Nihad Erman, "Padişah hazretleri maaş dağıtıyor!", *Yıllarboyu Tarih*, Sayı: 2, Şubat 1980, s. 34-35.

329 Lütfi Simavi, *Osmanlı Sarayının Son Günleri*, İstanbul 2006, Pegasus Yayınları, s. 116.

330 Münir Sirer, "V. Mehmed Reşad", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 8 - Ağustos 1976, s. 19.

Sultan Reşad'ın Çanakkale Zaferi hakkında yazdığı meşhur şiir.

İyi Farsça bilirdi. Edebiyatı sever ve şiir yazardı. 1915 yılında kazanılan Çanakkale zaferi hakkında o zamanlar meşhur olan ve Yahya Kemal tarafından tanzir edilen meşhur bir şiiri vardır. Yukarıya padişahın el yazısıyla yazdığı nüshayı ve aşağıya Latin harflerine çevrilmiş halini koyuyoruz:

Saylet etmişdi Çanakkale'ye bahr ü berrden
Ehl-i İslamın iki hasm-ı kavîsi birden

Lâkin imdâd-ı ilâhi yetişip ordumuza
Oldu her bir neferi kal'a-i pûlâd-beden

Asker evlâdlarımın pîş-geh-i azminde
Aczini eyledi idrâk nihâyet düşmen

Kadr ü haysiyyeti pâ-mâl olarak etti firâr
Kalb-i İslâm'a nüfûz eylemeye gelmişken

Kapanıp secde-i şükrâna Reşâd, eyle duâ
Mülk-i İslâmı Hudâ eyleye dâim me'men.

(Bu şiirin Çanakkale zaferini kendi lehlerine kullanmak isteyen İttihatçılar tarafından devrin bir edebiyatçısına yazdırılıp altına Sultan'ın imzasının atıldığı yolundaki dedikodu, 90 küsur yıldan beri sürüp gelmektedir.)

Sultan Reşad boş vakitlerinde tarih okumayı severdi. En çok sevdiği eserler olan Mahmud Celâleddin Paşa'nın *Mir'ât-ı Hakikat*'ini, Cevdet Paşa'nın *Ma'rûzât*'ını ve Mustafa Nuri Paşa'nın *Netâyicü'l-Vukû'ât*'ını okutur ve dinlerdi.

Şehzadeliğinde ata binmek, ava gitmek ve tenezzühlere çıkmakla meşgul olmuştur.[331] Halit Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*'nde güvercin merakından ve Dolmabahçe Sarayı'nda bir çok zamanını güvercinlikte geçirdiğinden söz eder. Hatta Uşaklıgil'in güvercin merakından haberdar olan Sultan Reşad, kuşçubaşısına emir vererek yazarın oturduğu Nişantaşı'ndaki konağa bir güvercinlik yaptırmış ve buraya en seçmelerinden yirmi otuz çift güvercin göndermiştir.[332] Mabeyn Kâtibi Ali Fuad Türkgeldi'nin de notlarına göre yegâne zevki güvercinleriydi. Avrupa'dan yeni cins güvercinler getirterek ve yerli cinslerle çiftleştirerek güzel güvercinler yetiştirtirdi. Dolmabahçe Sarayı'nın arkasındaki bahçede çeşitli kuşluklar ve bir odalı bir köşk yaptırarak sokağa çıkmadığı günler akşam üzerleri oraya giderek güvercinleri seyrederdi.[333]

Sultan Reşad özellikle Ihlamur Kasrı'nı ve bahçesini çok sever, Cuma selamlıklarından sonra genellikle orada dinlenirdi. Gül mevsiminde bahçesindeki güllerden birer tane koparıp haremdeki kadınlara hediye götürürdü. Fakat nedense iki tane kopartmaya da kıyamazdı.[334]

331 Haluk Y. Şehsuvaroğlu, "Beşinci Sultan Mehmet Reşat", *Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı: 13, Ocak 1951, s. 524-527.

332 Uşaklıgil, *age*, s. 312.

333 Ali Fuad Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, 3. baskı, Ankara 1984, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 269-270.

334 Türkgeldi, *age*, s. 265-266.

V. Mehmed yemekten çok anlar fakat çok az yer ve "Hiçbir zaman sofradan karnım tam doyarak kalkmadım" derdi. Bunun Peygamber Efendimiz'in (sav) sünneti ve tavsiyesi olduğunu biliyoruz.

Gelenekçi bir padişah olduğunu bildiğimiz Sultan Reşad, törenlere askerî üniforma ile çıkardı. Ancak İttihatçılar ordu üniformasından fesi çıkarıp kalpağı getirmişlerdi. Buna rağmen kendisi müşir (mareşal) üniformasının üzerine fes giymeye devam etmiştir.[335]

Osmanlı padişahları içinde tahtta bulunduğu sırada ameliyat edilen ilk ve tek padişah Sultan Mehmed Reşad'dır. 24 Haziran 1915 günü Yıldız Sarayı'nda yapılan ameliyatla böbreklerinden taş alınmmıştır. Bu ameliyatı yapması için Almanya'dan James Israel adlı bir profesör getirtilmiş ve ameliyatı başarıyla gerçekleştirdiği için kendisine birinci rütbeden Osmanlı Nişân-ı Âlisi takdim edilmişti.[336]

Sultan Reşad'ın bir başka özelliği ise İstanbul'da ölen ve İstanbul'a gömülen son padişah olmasıdır. Daha önce gördüğümüz gibi İstanbul'da doğan ve İstanbul'da ölen ilk padişah ise II. Selim'di.

335 Nahid Sırrı Örik, "Yakın tarihten saray hikâyeleri", *Tarih Coğrafya Dünyası*, Sayı: 1, 15 Nisan 1959, s. 22.

336 Ayten Altıntaş ve Neriman Sınar, "Tıp tarihimizden bir pasaj: Sultan Reşad'ın ameliyatı", *Tarih ve Medeniyet*, Sayı: 34, Ocak 1997, s. 50-53.

Teneffüs

Enver Paşa nasıl yemek yerdi?

Çanakkale zaferinden sonra hükümet üyelerinin ileri gelenlerine Balmumcu Çiftliği'nde bir ziyafet vermiş ve kendisi de misafirleriyle birlikte sofraya oturmuştu. Sadrazam Said Halim Paşa, Harbiye Nazırı Enver Paşa ve Dahiliye Nazırı Talat Bey de sofradaydı. Yemekten sonra Mabeyn Başkâtibi Ali Fuad [Türkgeldi] Bey ile konuşurken Çanakkale hakkında yazdığı manzumeyi vermiş ve yemek yiyen Enver Paşa'dan şöyle bahsetmişti:

- Bu adam yemek yemesini bilmiyor. Bamya ile su içiyor! Bamya ile su içilir mi?

Ali Fuad Türkgeldi,
Görüp İşittiklerim

"Bu bir felaket": VI. Mehmed Vahdettin
(1918-1922)

Dairesinde ne kadar nazik ise
hariçte de o kadar bârid (soğuk) idi.
Ali Fuad Türkgeldi

Hain mi yoksa kahraman mı? diye hala tartıştığımız Sultan Vahîdüddin (yaygın söylenişiyle Vahdettin) devletin en zor zamanında padişah olmuştu. Mabeyn Başkâtibi Ali Fuad Türkgeldi'nin anlattığına göre cülus törenine giderken bastonunu Çengelköy'deki köşkünde unuttuğunu anlayınca "Bu bir felaket!" demiştir. Sonradan Topkapı Sarayı'na adım atarken söylediği bu ilk söz yüzünden saltanatı da felaketle geçti, yorumu yapılmıştır.[337]

Uzun boylu, esmer ve kuru tenli, hafif kamburca idi. Yavuz Sultan Selim gibi sakalsızdı. Gözlük kullanan ilk ve tek Osmanlı padişahıdır. Ali Fuad Türkgeldi gibi kendisini yakından tanıyanların tanıklıklarına göre "cin fikirli" ve "seriü'l-intikâl", yani bir meseleye intikali hızlıydı.

337 Türkgeldi, *age*. s. 138.

Son Sultan Vahdettin, arabasıyla bir törene gitmek üzere.

Genellikle askerî üniforma giyer, burnunun üzerine tutturulmuş çerçevesiz gözlük takardı.

Kızı Sabiha Sultan'ın hatıralarından öğrendiğimize göre kendi kendini yetiştirmiş, hatta kimliğini gizlemek suretiyle Fatih Medresesi'nde ilm-i kelâm (teoloji), fıkıh, tefsir-i Kur'an ve hadis-i Nebevî tahsil etmiştir. Ali Fuad Türkgeldi de onun Sultan Reşad kadar Arapça ve Farsçaya vakıf olmamakla birlikte fıkıh ilmine (İslam hukukuna) intisabı olduğundan bahseder.

Ağabeyi Mehmed Reşad gibi Necib Paşa'dan klasik Batı müziği dersleri almıştı. Piyano çalmayı öğrendi. Ancak Alaturka musikiye çok meraklıydı ve iyi denilebilecek derecede bir bestekârdı. Hicaz sirtosu bugün dahi beğenilecek bir eserdir. Toplam 63 eseri tespit edilmiş olup 41'inin notaları elimizdedir.[338]

338 Murat Bardakçı, *Sultani Besteler*, İstanbul 1997, Pan Yayıncılık. Vedat Kosal ise "70'den fazla eser bıraktı" demektedir (agy, s. 63).

Vahdettin'in cülus merasimi Topkapı Sarayı'ndan icra ediliyor. Tarihî bir gün. Sağ tarafta Enver, Cemal ve Talat paşalar ile Şeyhülislam Musa Kâzım Efendi görülüyor (1918).

İbnülemin Mahmut Kemal İnal onun musiki cephesi hakkında şunları söyler:

> Eserleri üstadane idi; Saray'da haftada bir fasıl yapan Muzıka-i Hümayûn hey'etine kendi beste ve şarkılarının notasını göndererek 'Eski kalfalarımızdan birinindir; işe yarar bir şey ise, çalsınlar, okusunlar, değilse bıraksınlar' dedirtmiş; onlar da, notaları çalıb okudukça, eski câriyenin, böyle metîn ve dil-nişîn eserler ibda' etmesine hayret ederlermiş; bilâhare Pâdişah'ın âsârı olduğunu anlamışlar...[339]

Yine İbnülemin, bir gün hazinedarlarından bir hanımla konuşurken, Pâdişah'ın hangi sazı çaldığını sordum, 'Eline hangi sazı alsa, bilerek çalardı; çaldığı saz yoktu' cevabını verdi' demektedir. Bir nota koleksiyonu olduğu biliniyor.

İyi ve kaliteli giyinmesiyle tanınmıştı. Yine kızının anlattığı kadarıyla biliyoruz ki, Sultan Vahdettin iyi ata biner,[340] iyi silah atardı ve ayrıca usta bir avcıydı.[341]

---

339 Aksun, *age*, s. 213.

340 Mithat Sertoğlu, *Tarihten Sohbetler*, s. 181, dipnot 32.

341 Murat Bardakçı, *Şahbaba: Osmanoğulları'nın Son Hükümdarı VI. Mehmed Vahideddin'in Hayatı, Hatıraları ve Özel Mektupları*, 3. baskı, İstanbul 2002, Pan Yayıncılık, s. 492-495.

Mabeyn kâtiplerinden Halit Ziya Uşaklıgil'e göre, Osmanlı hanedanında "güvercin merakını en ziyade ileriye götüren ve en iyi cinslere malik olduğundan bahsedilen" kişi Vahdettin'di.

O sıralarda çıkmakta olan *Harp Mecmuası*, Vahdettin'in cülus törenini haber verirken, şu trajik satırları düşmüştü sayfalara:

> Temmuz'un dördüncü günü idi. Topkapı Sarayı'nda fevka'l-mu'tâd [alışılmışın dışında] hazırlıklar görünüyordu. Bâbüssade'nin önü hahlarla döşenmişti... Parlak zümrütlerle müzeyyen altın taht, Bâbüssaade'nin mermer sütunları altında, kapının geniş, müzeyyen ve oymalı saçakları altında parlıyordu. [Vahdettin] ecdâdının parlak ve muhteşem tahtına burada cülûs edecekti. (...) Hemen herkes, yeni padişahın cülûsuyla Osmanlı vatanında yeni bir hayat, bir yümn ü saadet [uğur ve mutluluk], bir feyz ü bereket husûli [doğacağı] ümidindeydi.[342]

342 "Topkapı Sarayında Cülûs-i Hümâyûn", Sayı 27, s. 418; *Harp Mecmuası*, Hazırlayanlar: Ali Fuat Bilkan ve Ömer Çakır, İstanbul 2004, Kaynak Kitaplığı, s. 296.

Resmin taçsız sultanı: Halife Abdülmecid (1922-1924)

> Bazen büyük şairimiz Abdülhak Hamid'in Sıraselviler'deki evine giderek kendisiyle uzun uzun görüşürlerdi. (...) Ressamlarımızdan Çallı İbrahim, Feyhaman, Şevket, Hikmet, Binbaşı Sami ve Namık İsmail gibi sanatkârlarımız Şehzadenin çok sevdiği arkadaşları idi.
>
> **İsmail Baykal**

Padişah olmayıp uhdesinde Halife unvanını sadece 16 ay kadar taşıyan Abdülmecid Efendi, tabloları sanat piyasasında ve müzayedelerde bugün dahi ilgi uyandırmaya devam eden başarılı bir ressamdır. Şehzadelik döneminde Polonyalı ressam Petroveski'den birkaç ay resim dersi almış olup onun Rusya'ya dönüşünden sonra ressam Sami Paşa, uzunca bir zaman kendisiyle beraber resim yapmış, böylece yeteneğinin gelişmesini temin etmiştir.[343] 1924 yılında yurt dışına çıkarılışından 1944'deki vefatına kadar geçen 20 yıl boyunca, damatlarının desteği haricinde, yaptığı tabloları satarak geçinmi sağlamıştır.

343 Sudi Yağız, "Son Halife Abdülmecit Efendi", *Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı: 14, Şubat 1951, s. 598-600.

Halife Abdülmecid'in fırçasından oğlu Ömer Faruk Efendi.

Halife Abdülmecid'in resim yapmak yanında ressamları ve resim-sanatını teşvik ve himaye ettiğine ilişkin bilgileri ise araştırmacı Ahmet Kâmil Gören şu şekilde özetliyor:

> Türk resim sanatıyla ilgilenenler için Abdülmecid Efendi'nin vazgeçilmez bir yeri vardır. Şehzadelik döneminden veliahtlık ve halifelik dönemine kadar sanat dünyasında adıyla karşılaşmadığımız hemen hemen hiçbir etkinlik yok gibidir. Hanedanlığın bir üyesi olarak Abdülmecid Efendi devlet görevleri yanında, ressamlığı ve sanatsal olaylara verdiği maddi, manevi destekle öne çıkmıştır: Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'nin gazete çıkarma girişimleri, Galatasaray Sergileri, basılan sergi katalogları, Şişli Atölyesi, Viyana Sergisi, Avni Lifij'in Paris'te burslu olarak okutulması ilk akla gelenlerdir.[344]

344 Ahmet Kamil Gören, "Yeni bilgiler ışığında Şehzade, Veliahtı, Halife Abdülmecid Efendi'nin (1868-1944) yapıtlarını yeniden değerlendirmek", *Sanat Dünyamız*, Sayı: 93, Güz 2004.

Veliahdlık döneminde Çarşamba günlerini resme ayıran ve bu yüzden o gün kimseyi kabul etmeyen[345] Halife Abdülmecid'in çeşitli koleksiyonlardan toplanabilen tabloları, 1986 yılında İstanbul'da Bağlarbaşı'ndaki kendi adıyla anılan köşkte sergilenmiştir. Balkan Savaşı'ndan ilham alarak çizdiği "Tarih Dersi" adlı tablosu, felakete uğrayan insanları başarılı bir şekilde canlandırmaktadır.

Bazı eserleri 1918 yılında Viyana Sergisi'nde yer almıştır. Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilişini resmettiği ünlü tablo, tanıklara başvurularak hazırlandığı için o anı oldukça gerçekçi bir fotoğraf olarak tespit etmiştir. Resminde sağlam bir desen anlayışı ön plandadır. 1909 yılında kurulan ve yurdumuzda ilk sanatçı birliği olarak kabul edilen Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'nin ilk fahri (onursal) başkanlığını üstlenmiştir.[346]

Recaizade Ekrem ve Abdülhak Hamid gibi çağdaşı olan edebiyatçıların tablolarını yapmıştır. Bu arada belirtelim ki, resme meraklı bir hanedan üyesinin, bir veliahdın kendi resmini yaptırmasının örneğine çokça rastlıyoruz ama Halife Abdülmecid gibi çağdaşı şairlerin portrelerini yapmaya tenezzül edenini bilmiyoruz.[347] Hele hele Tevfik Fikret'in "Sis" adlı şiirini tablolaştırılması, onun sanatkâr ruhunu yansıtan başarılı bir örnek olarak Tevfik Fikret Müzesi'nin salonlarını süslemektedir.

Abdülmecid Efendi, ayrıca hat sanatında da başarılı bir sanatçı olarak kabul edilmektedir.[348]

Doğu ve Batı musikilerini iyi bilirdi. Ney üflemiş ve lavta da çalmıştır. Gayet iyi piyano ve viyolonsel çalar, piyano için besteler yapardı. "Haremde Beethoven" adlı yağlı boya

345 İsmail Baykal, "Son Osmanlı veliahdı ve Halifesi Abdülmecid'in sarayında neler gördüm", *Tarih Dünyası*, Sayı: 17, 15 Aralık 1950, s. 709.

346 Sema Öner, "Dolmabahçe Sarayı resim koleksiyonundaki yapıtlarıyla Halife Abdülmecid Efendi", *Osman Hamdi Bey ve Dönemi, 17-18 Aralık 1992*, Hazırlayan: Zeynep Rona, İstanbul 1993. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 83-97.

347 Orhan Okay, *Silik Fotoğraflar*, İstanbul 2001, Ötüken Neşriyat, s. 196.

348 "Abdülmecid Efendi" maddesi, *İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*, cilt 1, İstanbul 1982, Tercüman Kültür Yayınları, s. 201.

tablosunda keman, viyolonsel, piyano triosu bir Beethoven büstüyle birlikte resmedilmiştir. İtri'nin "Tekbir"ini çok sesli hale getirdiği rivayet edilmektedir.[349] Onu yakından tanıyan İsmail Baykal, Halife Abdülmecid Efendi'nin haremdeki kadınlardan oluşturduğu bir "orkestra" hakkında ilginç bilgiler vermektedir:

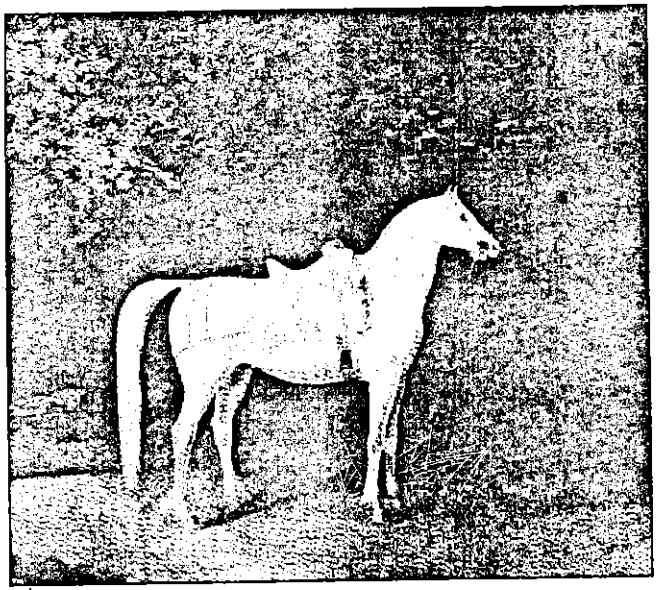
> Kendisi viyolen, büyük hanım keman çalarlardı. İkinci hanım (Hayrünnisa Hanım) viyolonsel, Ofelya Kalfa piyano, Firuze Kalfa kontrbas çalmak suretiyle dairelerinde kendileri yetiştirdikleri bir orkestra heyeti meydana gelmişti. Bazı akşam yemeklerinden sonra orkestra faaliyette bulunurdu.
> Bir gece bizler için bir konser tertip etmişler, davet ettiler. Köşkün salonuna girdik. Piyano odası önünde paravan konulmuş, içeride orkestra çalmıştı. Ara sıra elinde viyolonla gelen Mecid Efendi bizim yanımızda da çalmışlar, bizler de alkışlamıştık.[350]

Tarihçi İlber Ortaylı'nın onun ressamlık ve musikişinaslığı hakkındaki kanaati ise şöyledir:

> Sultan Abdülaziz'in oğlu olan son halife Abdülmecid, ressamlığı ile bilinir; bazı resimleri ustaca ürünlerdir, bazıları öyle değildir. Nitekim, geçtiğimiz pazartesi günü Dolmabahçe'de açılan sergideki eserlerinden oğlu şehzade Ömer Faruk Efendi'nin portresi, kızı Dürrü Şehvar Sultan'ın portesinden çok daha başarılıdır. Halife atları resmetmeyi biliyor; insan figürlerinin aynı mazhariyete ulaştığı söylenemez. Ama eskizlerden anlaşılıyor ki, sebatlı bir ressamdır. Gerçi Abdülmecid'in asıl ustalığının musiki alanında olduğu açıktır. Bu yaz Arkeoloji Müzesi'nde, Emre Aracı'nın armonize ettiği ve onun bestelediği bir elegy yani "ağıt", dinleyenleri büyüledi denebilir.

349 Etem Ruhi Üngör, "Osmanlı ailesinde Musikişinas-bestekâr şehzâde ve sultanlar", s. 48.

350 İsmail Baykal, "Son Osmanlı veliahdı ve Halifesi Abdülmecid'in sarayında neler gördüm", s. 824.

At resimleri çizmek sanıldığından daha zordur. Baş ve gövde orantısını tutturmak için atları iyi tanımak gerekiyordu. Abdülmecid Efendi ecdadından miras aldığı at merakı sayesinde bu zorluğu yenebilmişti.

Halife Abdülmecid'in ayrıca gençliğinde spor yaptığını, güreştiğini, 100 kilodan ağır insanları tek koluyla kaldırabildiğini, bir Avusturyalı subaydan eskrim öğrendiğini ve eskrim yaptığını, iyi ata bindiğini ve son sürat at sürerken ateş edip hedefi vurabildiğini bizzat kendisi, hizmetinde bulunan son Enderun mensuplarından İsmail Baykal'a anlatmıştır. Ayrıca denizde yüzmeyi de severdi.

Nitekim Halife Abdülmecid'in Cuma selamlıklarında bindiği ve özel olarak yumurta ve kuru üzümle beslenen "Hayyam" adlı cins kır Arap atı, daha sonra Halkalı Ziraat Mektebi'ne verilmişti. Bugün Trakya'da koşular kazanan bütün taylar hemen tamamen onun dölüdür.[451] Bu merakı yüzünden resim sanatının en zor figürleri olan atları çalışması dikkat çeker.

451 "Yumurta ve kuru üzümle beslenen meşhur at: Hayyam", *Tarih Dünyası*, Sayı: 1, 15 Nisan 1950, s. 31.

Halife Abdülmecid Efendi Paris'te sürgün günlerinde de namazlarını aksatmamış, her Cuma Müslümanlarla beraber olmuştu. İşte onu camiden çıkarken gösteren bir fotoğraf. Son yılları olmalı, çünkü sakalı bembeyaz olmuş.

Esvabcıbaşı İsmail Bey'e [Baykal] yazdırdığı notlara göre Şehzadeler Mektebi'nden fırsat buldukça avla meşgul olurmuş.[352]

Fransızca, Almanca, Farsça ve Arapçayı öğrenmiştir. Bildiğimiz kadarıyla Almanca öğrenmiş olan tek Halife odur.

Beş vakit namazını hiç kaçırmadan kılar, hatta her Cuma günü başka başka camilere giderek namazını halk arasında eda ederdi ki, bu hanedan üyeleri için bir ilk sayılıyordu.[353] Namazlarını yurt dışında da kaçırmamış, Paris'te iken her Cuma günü Müslümanlarla beraber namaz kılmıştır.

352 İsmail Baykal, "Son Osmanlı veliahdı ve Halifesi Abdülmecid'in sarayında neler gördüm", *Tarih Dünyası*, Sayı: 19, 15 Ocak 1951, s. 822.

353 İsmail Baykal, "Son Osmanlı veliahdı ve Halifesi Abdülmecid'in sarayında neler gördüm", *Tarih Dünyası*, Sayı: 17, 15 Aralık 1950, s. 709.

Abdülmecid Efendi'nin ilginç taraflarından birisi de trafik cezası kesilen ilk Halife olmasıdır. İşgal yıllarında otomobiliyle Galata Köprüsü'nden geçerken İngiliz işgal kuvvetlerinden kendini bilmez bir subay arabasını durdurarak ona sıradan bir vatandaşa keser gibi para cezası kesmekten çekinmemişti.[354]

Halife Abdülmecid'in Paris'teki sürgün günleriyle ilgili şu bilgiler aydınlatıcıdır:

> Paris'te bir yandan resim yaparak, şiirler yazarak oyalanırken, umumi kütüphanelerle müzeleri geziyor ve belli başlı sanatkârların verdikleri konserleri hiç kaçırmıyordu. Esasen, Batı musikisine öteden beri düşkündü. Şark musikisine ise, notalar yapacak derece vukufu vardı.
>
> (...) A. Mecid'in resmi gibi eski yazısı (hattı) da pek güzeldi. Hattâ Nis'te iken bir metre boyunda bir "Allah" [yazısı] yazmıştı.
>
> (...) İsviçre'den getirttiği büyük Sen Bernar köpekleriyle de okşaya seve, oyalanırdı. İçki ve sigara içmezdi. Kahve ile başı hoş değildi. her Cuma namazını, gider Paris'teki camide kılardı.[355]

354 Necdet Sakaoğlu, "Abdülmecid (Halife)", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, cilt 1, s. 68.

355 Ferit Kerimoğlu, "Son Halifenin son günleri", *Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı: 61, Ocak 1955, s. 3605.

Teneffüs

Nazilere rağmen kendine sığınanı teslim etmeyen Halife!

Halife Abdülmecid'in Paris'teki sürgün günlerinde yaşadığı bir olay, onun Osmanlı hanedanının değişmez vasıflarından birine, üstelik makamını kaybettikten sonra da sahip çıktığını gösterir nitelikte olduğu için aşağıya alıyorum:

Abdülmecid Efendi, İkinci Dünya Harbini Fransız devlet merkezinde (Paris'te) geçirdi. İşgal senelerinin sonlarına doğru artan Fransız mukavemeti sırasında ve 1943 senesi Haziran ayında, kimlikleri tespit edilip, Alman Gestaposu tarafından yakalanmak üzere olan yedi Fransız vatanseveri, tam ele geçecekleri zaman, sâbık Halifenin evine sığınmışlardı.

Abdülmecid Efendi, semt Alman askerî makamının talebine rağmen, bu iltica eden Fransızları teslim etmedi. Her şeyin karne ile dağıtıldığı o günlerde, kendi yiyecekleri ile mültecileri besledi ve Paris mıntıkası işgal kumandanını bizzat ziyaret ederek yeni bir faaliyete bulunmamaları şartı ile sığınmış olanların kendisine emanet edilmesini, Almanya ile birlikte bir evvelki harbde savaşmış Osmanlı İmparatorluğunun yaş ve makam bakımından en selâhiyetli insanı olarak talep etti. Alman generali, Berlin'in mütalâasını aldıktan sonra bu teklifi kabul etmişti.[356]

356 [Cemal Kutay], "Halife Abdülmecid Efendiye İngiliz ve Fransızların gizli teklifleri", *Tarih Konuşuyor*, Sayı: 1, Şubat 1964, s. 65.

Kaynaklar

Abdurrahman Şeref, *Osmanlı Devleti Tarihi*, Hazırlayan: Musa Duman, İstanbul 2005, Gökkubbe Yayınları.

"Abdülaziz" maddesi, *İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*, cilt 1, İstanbul 1982, Tercüman Kültür Yayınları, s. 88-111.

"Abdülmecid" maddesi, *İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*, cilt 1, İstanbul 1982, Tercüman Kültür Yayınları, s. 181-194.

"Abdülmecid Efendi" maddesi, *İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*, cilt 1, İstanbul 1982, Tercüman Kültür Yayınları, s. 196-201.

Rifa'at Ali Aboul Hajj, "The Narcissism of Mustafa II (1695-1703): A Psychohistorical study", *Studia Islamica*, XXXIX, 1974, s. 115-131.

Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet: Osmanlı Tarihi*, cilt 2, Hazırlayan: Mümin Çevik, İstanbul 1994, Üçdal Neşriyat.

Ahmed Rasim, *Osmanlı Tarihi: Seçmeler*, Hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul 1968, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Ahmed Vefik Paşa, *Fezleke-i Târih-i Osmânî*, İstanbul 1288 (1871).

Coşkun Ak, *Muhibbî'nin Farsça Divanı*, Bursa 1995.

Coşkun Ak, *Muhibbî Divanı*, Ankara 1987.

Ziya Nur Aksun, *Gayr-ı Resmî Tarihimiz: Osmanlı Padişahları*, İstanbul 1977, Marifet Yayınları.

Münir Aktepe, "Ahmed III", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 2, İstanbul 1989, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 34-38.

Hasan Alakese, *Türk Tarihinde Mutasavvıf Hükümdarlar*, İstanbul 2004, Okul Yayınları.

A.D. Alderson, *Osmanlı Hanedanının Yapısı*, Çeviren: Şefaettin Severcan, İstanbul 1998, İz Yayıncılık.

Ali Alparslan, "Mahmud II. Hattatlığı", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, cilt 2, s. 62.

Ali Vâsıb Efendi, Bir Şehzadenin Hâtırâtı: Vatan ve Menfâda Gördüklerim ve İşittiklerim, Hazırlayan: Osman Selaheddin Osma-

noğlu, 2. baskı, İstanbul 2005, Yapı Kredi Yayınları, s. 26

Ahmet Refik [Altınay], "Fatih hazretleri ne yerdi?", *Aylık Ansiklopedi*, Sayı 5, Kasım 1949, s. 70-71.

Şinasi Altundağ, "Selim, Yavuz Sultan", *Aylık Ansiklopedi*, No. 31, Kasım 1946, s. 941-945.

Ayten Altıntaş ve Neriman Sınar, "Tıp tarihimizden bir pasaj: Sultan Reşad'ın ameliyatı", *Tarih ve Medeniyet*, Sayı: 34, Ocak 1997, s. 50-53.

Nigâr Anafarta, "Kanunî Sultan Süleyman'ın son seferi ve bir vasiyetnamesi", *Türk Yurdu*, Cilt. 5, Sayı: 8, Ağustos 1966, s. 33.

Metin And, "Sultan Aziz'in Londra seyahati", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 10, Kasım 1967, s. 14-19.

Metin And, "Eski İstanbul'da ünlü tiyatro oyuncuları", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 11, Aralık 1967, s. 14-18.

Metin And, "Eski Türklerde at", *Skylife*, 10/2003, s. 112-120.

Metin And, "Eski Türk sporları", *Skylife*, 1/2004, s. 122-124.

Metin And, "İstanbul'dan geçen kadın yıldızlar", *Skylife*, Şubat 2006, s. 78-86.

Mustafa Armağan, *Osmanlı Tarihinde Maskeler ve Yüzler*, İstanbul 2005, Timaş Yayınları.

Mustafa Armağan, "Lâle Devri'nin siyah-beyaz fotoğrafı", *Osmanlı'nın Kayıp Atlası*, İstanbul 2008, Ufuk Çizgisi Yayınları, s. 171-194.

Mustafa Armağan, "Padişah baloda dans etti mi?", *Büyük Osmanlı Projesi*, İstanbul 2008, Timaş Yayınları, s. 152-159.

Âşık ve Şair Padişahlar (Tarih Dünyası Özel Sayı), İstanbul 1950.

Ata Bey, *Enderun Tarihi*, cilt 4, İstanbul 1876, s. 67.

Münir Atalar, "Osmanlı padişahları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: XXIV, 1981, s. 425-459.

Cem Atabeyoğlu, "Okçuluk", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt 6, İstanbul 1994, s. 125.

Kayhan Atik, *Lütfi Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman*, Ankara 2001, Kültür Bakanlığı Yayınları.

Hilmi Aydın, "Topkapı Sarayı'ndaki padişah kılıçları", *El Sanatları*, Sayı: 4, 2007, s. 28-37.

Beşir Ayvazoğlu, "Ateş denizinde üç gün", Hazırlayan: Mustafa Armağan, *İstanbul Armağanı 3: Gündelik Hayatın Renkleri*, İstanbul 1997, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, s. 171-184.

"Bahtî, I. Ahmed", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, cilt I,

İstanbul 1977, Dergâh Yayınları, s. 298.

Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, "Osmanlı saray hayatında kadınlar-IX", *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, Sayı: 9, Eylül 1981, s. 72.

Rıfat N. Bali, *Sarayın ve Cumhuriyetin Dişçibaşısı Sami Günzberg*, İstanbul 2007, Kitabevi.

Niyazi Ahmet Banoğlu, "Sultan Hamid, giyeceklerini ve bir kısım yiyeceklerini Avrupa'dan nasıl getirtiyordu?", *Tarih Konuşuyor*, Sayı: 31, Ağustos 1966, s. 2595-2598.

Niyazi Ahmet Banoğlu, "Abdülhamid'in bilinmiyen tarafları", *20. Asır*, 27 Mayıs-2 Haziran 19? , s. 12.

Murat Bardakçı, *Sultanî Besteler*, İstanbul 1997, Pan Yayıncılık

Murat Bardakçı, *Şahbaba: Osmanoğulları'nın Son Hükümdarı VI. Mehmed Vahideddin'in Hayatı, Hatıraları ve Özel Mektupları*, 8. baskı, İstanbul 2002, Pan Yayıncılık.

Afife Batur, "Botter Apartmanı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt 2, İstanbul 1993, s. 312-314.

İsmail Baykal, "Son Osmanlı veliahdı ve Halifesi Abdülmecid'in sarayında neler gördüm", *Tarih Dünyası*, Sayı: 17, 15 Aralık 1950, s. 707-710.

İsmail Baykal, "Son Osmanlı Veliahdı ve Halifesi Abdülmecidin sarayında neler gördüm?", *Tarih Dünyası*, Sayı: 19, 15 Ocak 1951, s. 822-824 ve 827.

Rasuhi Baykara, "5 padişaha dair bilinmeyen fıkralar", Yeni Tarih Dünyası, Sayı: 1, 17 Eylül 1953, s. 43.

Sadi Bayram, "Türkler'de esnaf teşkilatı: Ahilik ve loncalar", *Millî Kültür*, Sayı: 7, Temmuz 1977, s. 48-53.

M. Cavid Baysun, "Mehmed IV", *İslam Ansiklopedisi*, cilt VII, İstanbul 1997, s. 556.

Be.-Se., "Diri diri gömülen bir padişah", *Tarih Dergisi*, Sayı: 1, 15 Nisan 1950, s. 10.

Bekri Alaaddin, *Bir Çağın Öncüsü: Abdulgânî Nablûsî: Hayatı ve Fikirleri*, Çeviren: Veysel Uysal, İstanbul 1995, İnsan Yayınları, s. 211.

Mustafa Bektaşoğlu, "Osmanlılarda hat sanatı", *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt: 35, Sayı: 1, Ocak-Mart 1999, s. 291-294.

Cenk Berkant, "İzmir'e atılan imza: Raymond Charles Pere", *Skylife*, Şubat 2006, s. 65-76.

Yahyâ Kemâl [Beyatlı], *Eski Şiirin Rüzgârıyle*, 2. baskı, İstanbul 1974, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları.

Kemal Beydilli, "Mahmud II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 27, Ankara 2003, s. 356.

Kemal Beydilli, "Mustafa III", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 31, İstanbul 2006, s. 282-283.

Ali Fuat Bilkan, "Osmanlı hanedanının sanat tarihçesi", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 4-5, 2000, s. 331-352.

Bostanzade Yahya Efendi, *Duru Tarih (Tarih-i SâffTuhfetu'l-Ahbab)*, Hazırlayan: Necdet Sakaoğlu, İstanbul 1978, Milliyet Yayınları.

Âdem Ceyhan, *Bedr-i Dilşad'ın Murâd-nâmesi*, 2 cilt, İstanbul 1997, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Andre Clot, *Muhteşem Süleyman*, Çeviren: Turhan Ilgaz, İstanbul 1994, Milliyet Yayınları.

Müjgân Cumbur, "Fuzûlî: Hayatı ve eserleri", *Tarih ve Coğrafya Dünyası*, Sayı: 3, 1 Haziran 1959, s. 168.

Vahid Çabuk, *Kuruluşundan Cumhuriyete Büyük Osmanlı Tarihi*, cilt 5, İstanbul 1999, Emre Yayınları, s. 369.

Amil Çelebioğlu, *Kanûnî Sultan Süleymân Devri Türk Edebiyatı* , İstanbul 1994, MEB Yayınları.

Kemal Çığ, "Osmanlı-Türk hattatları", *Tarih Dergisi*, Sayı: 4, 1 Haziran 1950, s. 168-169 ve 174.

Kemal Çığ, "Hattat padişahlar...", *Tarih Dünyası*, Sayı: 5, 15 Haziran 1950, s. 196-197. (Aynı başlıklı yazı, aynı adlı derginin 26 Eylül 1952 tarihli 33. sayısında da yayınlanmıştır: s. 181-182.)

Kemal Çığ, "Sultan IV üncü Murad'ın bir Kur'anı Kerimine ve bir sözüne 1000 er altın verdiği hattât", *Tarih Dünyası*, Sayı: 23, 15 Nisan 1951, s. 982.

İsmail Hâmi Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt 4, İstanbul 1961, Türkiye Yayınevi.

İsmail Hami Danişmend, "Kanunî kimdir?", *Türk Yurdu*, Cilt: 5, Sayı: 8, Ağustos 1966, s. 11-12.

İsmail Hâmi Danişmend, *Tarihî Hakikatler*, cilt I, İstanbul 1979, Tercüman Tarih ve Kültür Yayınları, s. 269-270; cilt II, s. 77-78 ("kirişçi" unvanı hakkında).

Ziya Demirel ve Avni Arslan (Hazırlayanlar), *Osmanlıda Peygamber Sevgisi*, Ankara 2007, Akçağ Yayınları,.

Uğur Derman, "Sultan II. Mahmud'un hattatlığı", *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri*, İstanbul 1990, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, s. 37-47.

Uğur Derman, "Kubâ Mescidi kitâbesi", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Sayı: 100, Ekim 1996, s. 66-70.

Celil Ender, "Bazı sandukalara takılan Osmanlı nişan ve madalyaları", *Tarih ve Toplum*, Sayı: 173, Mayıs 1998.

Uğur Erdener, "Geleneksel bir Türk sporu: Okçuluk", *Skylife*, Mayıs 1999.

Süleyman Erguner, "Mahlası İlhâmî, kendi padişah", *Sanat Dünyamız*, sayı 73, 1999.

Mehmet Ergün, "Osmanlı padişahları ve 'kitapları'", *Vatan-Kitap*, Sayı: 18, 14 Eylül 2005, s. 42-44.

Ziya Erkins, "Abdülhamid'in karakteri ve hususî hayatı", *Tarih Dünyası*, Sayı: 24, 1 Eylül 1951, s. 1026-1028.

Ziya Erkins, "Topkapı Sarayı Müzesindeki çini koleksiyonu ve değeri", *Tarih Dünyası*, Sayı: 25, 15 Eylül 1951, s. 1043-1045.

Ziya Erkins, "Fatih ve Avcı Sultan Mehmedin sevdikleri yemekler", *Yeni Tarih Dergisi*, Sayı: 4, 29 Ekim 1953, s. 171-172.

Ziya Erkins, "Osmanlılarla İranlılar arasında heyecanlı elmas pazarlığı", *Tarih Konuşuyor*, Sayı: 31, Ağustos 1966, s. 2529-2531.

Azmi Nihad Erman, "Padişah maaş dağıtıyor!", *Yıllarboyu Tarih*, Sayı: 2, Şubat 1980, s. 34-35.

Ayla Ersoy, "Padişahlar ve resim sanatı", *Antik & Dekor*, Sayı: 50, Ocak 1999, s. 72-78.

İsmail E. Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II: Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Ankara 1988, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Aziz Esenbel, "İkinci Abdülhamit'in saltanatı", *Hafta*, Sayı: 124, 1951, s. 25.

Turgut Etingü, "Sultan Hamid'in mobilyası", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 3, Nisan 1966, s. 77-79

Refik Fidan, "Saray bahçelerinde kullanılan ağaç türleri", *Milli Saraylar*, Sayı: 1, 1987/1, s. 68-71.

Caroline Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı: Osmanlı İmparatorluğu'nun Öyküsü, 1300-1923*, İstanbul 2007, Timaş Yayınları.

Antonie Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Hâtıralar (1672-1673)*, Hazırlayan: Charles Scheffer, cilt 1, Çeviren: Nahid Sırrı Örik, 2. baskı, Ankara 1987, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Thomas D. Goodrich, *The Ottoman Turks and The New World*, Wiesbaden 1990, Otto Harrasowitz.

M. Tayyib Gökbilgin, "Süleyman I", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1967, cilt IX, s. 152.

Uğur Göktaş, "Eki İstanbul'da saatçilik", *İlgi*, Sayı: 103, Kış 2002, s. 3-8.

Ahmet Kâmil Gören, "Yeni bilgiler ışığında Şehzade, Veliaht, Halife Abdülmecid Efendi'nin (1868-1944) yapıtlarını yeniden değerlendirmek", *Sanat Dünyamız*, Sayı: 93, Güz 2004.

Musa Güner, "(Erol Üyepazarcı'yla söyleşi) II. Abdülhamid'in el yazması 600 adet polisiye romanı vardı", *Zaman-Pazar Keyfi*, 20 Ocak 2008.

Özbay Güven, "Osmanlı spor geleneğinde spor ahlâkı ve sporda kural ihlallerine karşı alınan yasal önlemler", *Türk Yurdu*, Sayı: 148-149, Aralık 1999-Ocak 2000, s. 356-374.

Mehmet Hacısalihoğlu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*, Çeviren: İhsan Catay, İstanbul 2008, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Hafız Hızır İlyas Ağa, *Tarih-i Enderun-Letaif-i Enderun, 1812-1830*, Hazırlayan: Cahit Kayra, İstanbul 1987, Güneş Yayıncılık.

Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, cilt 1, İstanbul 1989, Üçdal Neşriyat.

Hayrullah Efendi, *Osmanlı Devleti Tarihi*, cilt 3, Hazırlayan: Zuhuri Danışman, İstanbul 1971, Son Havadis Yayınları, s. 193.

Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, cilt 1-5, Hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu, Ankara.

Ekmeleddin İhsanoğlu, "İslam bilim geleneği zirveye çıktı", *Gösteri*, Sayı: 212, Temmuz-Ağustos 1999, s. 34-37.

Mücteba İlgürel, "Ahmed I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 2, İstanbul 1989, s. 30-33.

Mücteba İlgürel, "Ahmed II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 2, İstanbul 1989, s. 33-34.

İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Hoş Sadâ: Son Asır Türk Musikişinasları*, İstanbul 1958, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Halil İnalcık, "'Osmanlı medeniyeti' ve saray patronajı", Editörler: Halil İnalcık ve Günsel Renda, *Osmanlı Uygarlığı*, cilt 1, İstanbul 2003, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 23.

Halil İnalcık, "Murad I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 31, İstanbul 2006, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 156-164.

Halil İnalcık, "Murad II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 31, İstanbul 2006, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 170.

Feryal İrez, "Tamirhâne-i Hümayun ya da Abdülhamid'in marangozluğu", *Tarih ve Toplum*, Sayı: 34, Ekim 1986, s. 201-204.

Süleyman Kâni İrtem, *Sultan Abdülaziz ve Bir Seraskerin İhtilâli*, İstanbul 2004, Temel Yayınları.

Mustafa İsen – Ali Fuat Bilkan, *Sultan Şairler*, Ankara 1996, Akçağ Yayınları.

Mustafa İsen, "Osmanlı hanedanının şairliği ve Fatih", *Tarih ve Medeniyet*, Sayı: 40, Temmuz 1997, s. 8-10.

Mustafa İsen, "Osmanlı hanedanının şairlik yönü", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 58, Kasım-Aralık 1999, s. 81-94.

S[erver] İ[skit], "Abdi, Abdürrezzak", *Aylık Ansiklopedi*, No. 26, Haziran 1946, s. 951.

Server R. İskit, "Tanzimat devrinde İstanbul Ramazanları", *Tarih Konuşuyor*, Sayı: 24, Ocak 1966, s. 1991-1944.

Tülây İşbil, "Türklerin millî sporu ok ve okçuluk", *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, Sayı: 3, Mart 1981, s. 81-85.

Atıf Kahramanoğlu, "Sultan II. Mahmud'un sporculuğu", *Türk Kültürü*, Sayı: 118, ağustos 1972, s. 1068-1072.

Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, 1, Çeviren: Özdemir Çobanoğlu, Ankara 1979, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 43.

Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, cilt III, Ankara 1988, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 112 (Abdülaziz hakkında).

Necmettin Kasımoğlu, "II. Abdülhamid'in isim verdiği çiçek: Yıldız", 1971 yılında maalesef ismini tespit edemediğim bir dergide çıkan başlıklı makalesi (s. 20).)

İsa Kayaalp, *Sultan Ahmed Divanı'nın Tahlili*, İstanbul 1999, Kitabevi Yayınları.

Ferit Kerimoğlu, "Son Halifenin son günleri", *Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı: 61, Ocak 1955, s. 3603-3606.

Esra Keskinkılıç, *Sultan II. Osman*, İstanbul 1999, Şule Yayınları.

H. Ahmet Kırkkılıç, *Sultan III. Murad*, İstanbul 1988, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Dimitri Kitsikis, *L'Empire ottoman*, PUF, Paris, 1985.

Reşat Ekrem Koçu, *Osman Gazi'den Atatürk'e: 600 Yılın Tarih Panoraması*, Cumhuriyet gazetesinin özel eki (1950'ler).

Vasfi Mahir Kocatürk, *Osmanlı Padişahları*, 6. baskı, Ankara 1968, Edebiyat Yayınevi.

İbrahim Hakkı Konyalı, "Sultan İbrahim ve İftariye Köşkü", *Tarih Dünyası*, Sayı: 4, 1 Haziran 1950, s. 139-141.

İbrahim Hakkı Konyalı, "Yavuz Sultan Selimin kazandırdığı

eserler", *Tarih Dünyası*, Sayı: 5, 15 Haziran 1950, s. 204-206.

İbrahim Hakkı Konyalı, "Nuh'un gemisi Cudî dağına mı, Ağrı dağına mı inmişti?", *Tarih Konuşuyor*, Sayı: 16, Mayıs 1965, s. 1309-1311.

İbrahim Hakkı Konyalı, "Vakfiyeler ve Pehlivanlar Tekkesi", *Tarih Konuşuyor*, Sayı: 34, Kasım 1966, s. 2849-2854.

İbrahim Hakkı Konyalı, "Sultan İkinci Murad'ın vasiyeti", *Tarih Konuşuyor*, Sayı: 36, Ocak 1967, s. 2967.

İbrahim Hakkı Konyalı, "Osmanlı padişahlarının içtiği şifalı su: Karakulak", *Tarih Konuşuyor*, Sayı: 39, Nisan 1967, s. 314-3146.

Vedat Kosal, "Önce müzik hayatı batılılaştı", *Gösteri*, Sayı: 212, Temmuz-Ağustos 1999, s. 62-63.

Vedat Koşal, "Osmanlı İmparatorluğunda klâsik Batı müziği", *Osmanlı*, cilt 10, Ankara 1999, Yeni Türkiye Yayınları, s. 639-652.

Doğan Kuban, *Turkish Culture & Arts*, İstanbul 1986, Anadolu Bankası Yayınları.

Metin Kunt, "Sultan Süleyman ve nikris", Hazırlayan: Özlem Kumrular, *Muhteşem Süleyman*, İstanbul 2007, Kitap Yayınevi, s. 93-99.

Petek Kurtböke, "Akaretler, No: 50", *İstanbul*, Sayı: 6, Temmuz 1993, s. 107-109.

[Cemal Kutay], "Halife Abdülmecid Efendiye İngiliz ve Fransızların gizli teklifleri", *Tarih Konuşuyor*, Sayı: 1, Şubat 1964, s. 61-65.

Cemal Kutay, "İstanbul'un gördüğü en kanlı yasak nasıl tatbik edildi?", *Tarih Konuşuyor*, Sayı: 18, Temmuz 1965, s. 1473-1476.

Cemal Kutay, *Avrupa'da Sultan Aziz*, İstanbul 1970, Geçmişten Günümüze Türk Kitaplığı.

Cemal Kutay, *Bilinmeyen Tarihimiz*, İstanbul 1974.

Cemal Kutay, "Yangın külleri içinde yerden fışkıran şehir", *Bilinmeyen Tarihimiz 1*, İstanbul 1974, s. 420-431.

Cemal Kutay, *Yüz Kırk Üç Yılın Perde Arkası: Anayasa Kavgası*, İstanbul 1982, Cem Ofset, s. 175.

Cevdet Küçük, "Abdülaziz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 1, İstanbul 1988, s. 179-185.

Cevdet Küçük, "Murad V", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 31, İstanbul 2006, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 185.

Sezai Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, İstanbul 2003, Simurg Yayınları.

Bekir Kütükoğlu, "Murad III",

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, cilt 31, İstanbul 2006, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 175-176.

Alphonse de Lamartine, "Hükümdarlığın şartları", Çeviren: Nesrin Moralı, *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 9, Eylül 1975, s. 28-30.

Gerald MacLean, "Introduction: Re-Orienting the Renaissance", Editör: Gerald MacLean, *Re-Orienting the Renaissance: Cultural Exchanges with the East*, New York 2005, Palgrave-McMillan, s. 16-17.

Philip Mansel, "Fausto Zonaro: Court painter of Sultan Abdul Hamid II", *Apollo*, No. 309, November 1987, s. 334-336.

Philip Mansel, *Constantinople: City of the World's Desire, 1453-1924*, Londra 1995, John Murray.

Maslak Kasırları, İstanbul 1994, Türkiye Büyük Millet Meclisi Milli Saraylar Dairesi Başkanlığı Yayını.

Stanley Mayes, *Sultan'ın Orgu*, Çeviren: M. Halim Spatar, İstanbul 2000, İletişim Yayınları. (Kitabın bir özet değerlendirmesi için bkz. Mustafa Armağan, *Osmanlı: İnsanlığın Son Adası*, İstanbul 2003, Ufuk Kitapları, s. 256-258.)

Kadir Mısıroğlu, *Osmanoğulları'nın Dramı*, İstanbul 1973, Sebil Yayınevi.

Muhammed el-Emin el-Mekkî, *Osmanlı Pâdişahlarının Haremeyn Hizmetleri*, Hazırlayan: İbrahim Coşkun, İstanbul 2008, Çamlıca Basım Yayın.

Musiki Mecmuası, Sayı: 474, Mart 2006.

Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Müneccimbaşı Tarihi (Sahaif-ül-Ahbar fi Vekayi-ül-A'sar)*, 2 cilt, Çeviren: İsmail Erünsal, İstanbul, tarihsiz, Tercüman 1001 Temel Eser Dizisi.

Ziya Nuri, "Sultan İbrahim muamması", *Tarih Konuşuyor*, Sayı: 57, Ekim 1968, s. 3935-3938.

Orhan Okay, *Silik Fotoğraflar*, İstanbul 2001, Ötüken Neşriyat.

İlber Ortaylı, "Yakın çağın muhasebesi", *Milliyet Pazar*, 4 Mayıs 2003.

İlber Ortaylı, "Son Halife Abdülmecid'in sergisine gidin", *Milliyet Pazar*, 4 Şubat 2004.

İlber Ortaylı, *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek*, İstanbul 2006, Timaş Yayınları.

İlber Ortaylı, *Osmanlı Sarayında Hayat*, İstanbul 2008, Yitik Hazine Yayınları.

Ayşe Osmanoğlu, *Babam Abdülhamid*, İstanbul 1960, Güven Yayınevi

Sema Öner, "Dolmabahçe Sarayı resim koleksiyonundaki yapıtlarıyla Halife Abdülmecid Efendi", *Osman Hamdi Bey*

ve Dönemi, 17-18 Aralık 1992, Hazırlayan: Zeynep Rona, İstanbul 1993, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 83-97.

Sema Öner, "İvan Konstantinoviç Ayvazovski (1817-1900) ve Osmanlı sarayı", *Milli Saraylar 1993*, s. 106-119.

Sema Öner, "Sultan II. Abdülhamid'in saray ressamları: Luigi Acquarone ve Fausto Zonaro", *Uluslararası Sanatta Etkileşim Sempozyumu: Ankara, 25-27 Kasım 1998*, Ankara 2000, s. 186-191.

Nahid Sırrı Örik, "Yakın tarihten saray hikâyeleri", *Tarih Coğrafya Dünyası*, Sayı: 1, 15 Nisan 1959, s. 21-23.

M. Nazmi Özalp, "Osmanlı döneminde Türk musikisi", *Türk Yurdu* (*700. Yılında Osmanlı* özel sayısı), Sayı: 148-149, Aralık 1999-Ocak 2000, s. 329-334.

Abdülkadir Özcan, "Mahmud I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 27, Ankara 2003, s. 351.

Abdülkadir Özcan, "Mustafa II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 31, Ankara 2006, s. 279.

Ali Rıza Özcan, "Hattat padişahlar", *Osmanlı Ansiklopedisi*, cilt 5, İstanbul 1993, Ağaç Yayıncılık, s. 98-99.

Nuri Özcan, "Murad IV-Mûsiki", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 31, Ankara 2006, s. 183.

Osman Nuri Özpekel, "Şâir ve bestekâr Osmanlı padişahları", *Osmanlı*, cilt 10, Ankara 1999, Yeni Türkiye Yayınları, s. 607-627.

Zübeyde Cihan Özsayıner, "Hattat Osmanlı padişahları", *Antik & Dekor*, Sayı: 50, Ocak 1999, s. 80-82.

Yılmaz Öztuna, *Bir Darbenin Anatomisi*, İstanbul 1984, Ötüken Neşriyat.

Yılmaz Öztuna, "Büyük bestekâr Hacı Ârif Bey", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 6, Temmuz 1966, s. 20-26.

Yılmaz Öztuna, *Türk Bestecileri Ansiklopedisi*, *Hayat* dergisinin ilavesi (1969).

Yılmaz Öztuna, "Padişahların yiyip içmesi", *Tarih Sohbetleri 1*, İstanbul 1998, Ötüken Neşriyat, s. 295.

Yılmaz Öztuna, "Osmanlı Devletinde pâdişah 3: Padişah bütün hükümdarlardan üstündü", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 3, Mart 1976, s. 15.

Yılmaz Öztuna, "Osmanlı Devletinde pâdişah 4: Türklerde ve Avrupa'da pâdişahlık telâkkisi", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 4, Nisan 1976, s. 4-11.

Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt I, İstanbul 2004, s. 708-709.

İskender Pala, "Sözün sultanları", *Antik & Dekor*, Sayı: 50, Ocak 1999, s. 66-71.

Nejla Paşaoğlu, "At sevgisi Sultan Genç Osman'a saray içinde mezar yaptırmıştı", *Kültür*, Sayı: 7, Yaz 2007, s. 122-124.

Sir Ralph Payne-Gallwey, The *Projectile: Throwing Engines of The Ancients*, with a new introduction by E.G. Heath, 1973, Rowman and Littlefield, Totowa, New Jersey.

Ahmet Reşat, "Abdülhamid ve kadınlar", *Tarih Dünyası*, Sayı: 11, 15 Eylül 1950, s. 444.

Cemaleddin Server Revnakoğlu, "Fatih'in kurduğu Okmeydanı ve 'Okçular Tekkesi'", *Tarih Konuşuyor*, Sayı: 26, Mart 1966, s. 2169-2172.

Mehmed Reşid, "Osmanlı hanedanı ve güzel sanatlar", *Hürriyet*, 25 Mart 1950.

Semih Mümtaz S., *Evvel Zaman İçinde*, İstanbul 1946.

Necdet Sakaoğlu, "Abdülaziz", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt 1, İstanbul 1993, s. 22-26.

Necdet Sakaoğlu, "Abdülaziz", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, cilt 1, s. 38.

Necdet Sakaoğlu, "Abdülhamid II", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt 1, İstanbul 1993, s. 38-42.

Necdet Sakaoğlu, "Abdülmecid", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt 1, İstanbul 1993, s. 48.

Necdet Sakaoğlu, "Ahmed I", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt 1, İstanbul 1993, s. 109-110.

Necdet Sakaoğlu, "Ahmed II", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt 1, İstanbul 1993, s. 110.

Necdet Sakaoğlu, "Ahmed III", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt 1, İstanbul 1993, s. 110-114.

Necdet Sakaoğlu, "Mehmed I (Çelebi)", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, cilt 2, İstanbul 2008, Yapı Kredi Yayınları, s. 82.

Necdet Sakaoğlu, "Selim I", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt 6, İstanbul 1994, s. 500.

Nihad S. Sayâr, *Türkiye İmparatorluk Dönemi Siyasî, Askerî, İdarî ve Malî Olayları*, İstanbul 1977, İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Nihad Sayâr Vakfı Yayınları.

Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, cilt 1, Hazırlayan: Mehmet İpşirli, Ankara 1999, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 98.

Mithat Sertoğlu, "Osmanlı hükümdarlarının kıyafetleri", *Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı: 34, Ekim 1952, s. 1774-1776.

Mithat Sertoğlu, "Üçüncü Selime verilen elmasların meraklı macerası", *Tarih Dünyası*, Sayı: 37, 26 Ocak 1953, s. 1506-1507.

Mithat Sertoğlu, "Mohaç Meydan Muharebesi", *Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı: 49, Ocak 1954, s. 2854-2859.

Mithat Sertoğlu, "Türklerde spor", *Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı: 58, Mayıs 1954, s. 3096-3100.

Mithat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, 2. baskı, İstanbul 1986, Enderun Kitabevi.

Midhat Sertoğlu, "Kanûnî devrinin perde arkası", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 1, Ocak 1976, s. 20.

Mithat Sertoğlu, "Osmanlı Sarayı'nda ne yenilip ne içilirdi?", *Tarihten Sohbetler*, Ankara 1994, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 131-137.

Murat Sertoğlu, "Sultan Aziz güreşti mi, güreşmedi mi?", *Yıllarboyu Tarih*, Sayı: 1, Ocak 1980, s. 12-13.

Nazmi Sevgen, "Tahta çıktıktan sonra sünnet olan hükümdar: Birinci Ahmed", *Tarih Dünyası*, Sayı: 14, Kasım 1950, s. 600-601.

Erdoğan Sevgin, "Topkapı Sarayı Porselen Dairesi", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 7, Ağustos 1965, s. 37-38.

Silâhdar Mehmet Ağa, *Silâhdar Tarih: On Yedinci Asır Saray Hayatı*, Hazırlayan: Mustafa Nihat Özön, İstanbul 1947, Akba Kitabevi.

Lütfi Simavi, *Osmanlı Sarayının Son Günleri*, İstanbul 2006, Pegasus Yayınları

Münir Sirer, "Osmanlı padişahlarının hususiyetleri", *Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı: 63, Mart 1955, s. 3711-3719.

Münir Sirer, "IV. Sultan Murad ve Avrupa devletleri", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 12, Aralık 1975, s. 33-41.

Münir Sirer, "III. Sultan Murad'ın kadın ibtilâsı ve ilk rüşvet", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 1, Ocak 1976, s. 30-37.

Münir Sirer, "V. Mehmed Reşad", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 8, Ağustos 1976, s. 10-19.

Solak-zâde Tarihi, 2 cilt, Hazırlayan: Vahid Çabuk, Ankara 1989, Kültür Bakanlığı Yayınları.

Selim Somçağ, "İstanbul'da hayvanlar", Hazırlayan: Mustafa Armağan, *İstanbul Armağanı 3: Gündelik Hayatın Renkleri*, İstanbul 1997, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, s. 168.

Sultan Abdulhamid Koleksiyonu: Müzayede Katalogu, Arts & Antiques, İstanbul 2005.

Faruk Sümer, "Osmanlı Türklerinde spor", *Resimli Tarih Mec-*

muası, Sayı: 39, Mart 1953, s. 2102-2107.

Faruk Sümer, "Osmanlı padişahlarının mizaç ve karakterleri", *Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı: 8, Ağustos 1956, s. 482-485.

Ziya Şakir, *Sultan Hamid'in Son Günleri*, İstanbul 1943.

Ziya Şakir, "Sanatkâr padişahlar", *Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı: 38, Şubat 1953, s. 2051-2052 ve 2055.

Ziya Şakir, "Sultan İkinci Mahmud'un ölümü", *Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı: 49, Ocak 1954, s. 2821-2824.

Kansu Şarman, "General Grant İstanbul'da", *Popüler Tarih*, Sayı: 46, Haziran 2004, s. 24-28.

Bedi Şehsuvaroğlu, "Osmanlı padişahlarının son günleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 4, Ocak 1968, s. 63-65.

Bedi Şehsuvaroğlu, "Osmanlı padişahlarının son günleri ve ölümleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 5, Şubat 1968, s. 46-48.

Bedi Şehsuvaroğlu, "Osmanlı padişahlarının son günleri ve ölümleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 6, Mart 1968, s. 79-81.

Halûk Y. Şehsuvaroğlu, *Sultan Aziz: Hususî, Siyasî Hayat, Devri ve Ölümü*, İstanbul 1949.

Haluk Y. Şehsuvaroğlu, "Beşinci Sultan Mehmet Reşat", *Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı: 13, Ocak 1951, s. 524-527.

Haluk Y. Şehsuvaroğlu, "Abdülhamid'in Yıldız'daki Hususi Dairesi ve oradaki yaşayış tarzı", *Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı: 22, Ekim 1951, s. -1005-1009.

Halûk Y. Şehsuvaroğlu, "Sultan İkinci Mahmud'un ölümü", *Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı: 49, Ocak 1954, s. 2820-2824.

Halûk Y. Şehsuvaroğlu, "Sultan İkinci Abdülhamit", *Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı: 61, Ocak 1955, s. 3628-3633.

Şemseddin Sami, *Kâmûs-i Türkî*, İstanbul 1978, Çağrı Yayınları.

Şeyh Kadızâde Mehemmed, *Kitab-ı Makbul: Atalarımızın Gözüyle At*, Hazırlayan: Tahir Galip Ser'atlı, İstanbul tarihsiz.

Şeyh Mekki Efendi ve Ahmed Neylî Efendi, *İbn Arabi Müdafaası*, Hazırlayan: Halil Baltacı, İstanbul 2004, Gelenek Yayıncılık.

Ahmet Şimşirgil, "Ordu-yu hûmayûn Bağdat önlerinde...: Ölmek bu gün içindir!", *Tarih ve Medeniyet*, Sayı: 48, Mart 1998, s. 25.

Aydın Taneri, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Hükümdarlık Kurumunun Gelişmesi ve Saray Hayatı-Teşkilâtı*, An-

kara 1978, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir*, İstanbul 1988, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Cinuçen Tanrıkorur, "Osmanlı mûsikîsi", Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, cilt 2, İstanbul 1999, Zaman, s. 493-530.

Samih Nafiz Tansu, "Süleyman, Kanuni", *Aylık Ansiklopedi*, No. 17, Eylül 1945, s. 544.

Tarihi Hakikatler. Tarihten Hakikatler ve İbretli Sayfalar 1, İstanbul 2007, Çamlıca Basım Yayın.

Turgay Tezcan, "Topkapı Sarayı Müzesi Silah Seksiyonu", *Kültür ve Sanat*, Sayı: 4, Haziran 1976, s. 102-107.

"Topkapı Sarayın Cülûs-i Hümâyûn", Sayı: 27, s. 418; *Harp Mecmuası*, Hazırlayanlar: Ali Fuat Bilkan ve Ömer Çakır, İstanbul 2004, Kaynak Kitaplığı, s. 294-7.

Eser Tutel, "Abdülhamid'in hayvanları", *Popüler Tarih*, Sayı: 48, Ağustos 2004, s. 60-63.

Ali Fuad Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, 3. baskı, Ankara 1984, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

"Türkiye'de ilk tavukçuluk eserini Abdülhamid yazdırdı", *Türkiye'de Hayvan ve Hayvancılık*, Cilt: 1, Sayı: 3, Kasım 1963, s. 19.

Sabahattin Türkoğlu, "Marangoz padişah Sultan II. Abdülhamid", *Antik & Dekor*, Sayı: 50, Ocak 1999, s. 84-90.

Sabahattin Türkoğlu, "Osmanlı sarayında mutfak hizmetlileri ve sofra gelenekleri", *Hünkâr Beğendi: 700 Yıllık Mutfak Kültürü*, Ankara 2000, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 51-59.

Ubeydullah Kuşmânî ve Ebubekir Efendi, Hazırlayan: Aysel Danacı Yıldız, *Asiler ve Gaziler: Kabakçı Mustafa Risalesi*, İstanbul 2007, Kitap Yayınevi.

M. Çağatay Uluçay, *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları*, 2. baskı, İstanbul 2001, Ufuk Kitapları.

Halid Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, İstanbul 1965, İnkılâp ve Aka Kitabevleri.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 1, Ankara 1985, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 496-499.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt III/2, Ankara 1985, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 559.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt IV, Ankara 1985, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 45-46.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Osmanlılar zamanında saraylarda musiki hayatı", *Belleten*, cilt XLI, Sayı: 6, Ocak 1977, s. 79-114.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilâtından Kapı-*

kulu Ocakları, Ankara 1988, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 147.

Necmi Ülker, "İzmir Saat Kulesi", *Lâle*, Sayı: 7, Aralık 1990, s. 13.

Tahsin Ünal, "Osmanlı tarihinden ibretli fıkralar", *Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı: 5, Mayıs 1950, s. 165.

Etem Ruhi Üngör, "Sultan II. Bâyezid bestekârdır", *Musiki Mecmuası*, Sayı: 465, 1999, s. 22-23.

Ethem Ruhi Üngör, "Osmanlı ailesinde musikişinas-bestekâr şehzâde ve sultanlar", *Musiki Mecmuası*, Sayı: 465, 1999, s. 48.

A. Süheyl Ünver, "Fatih Sultan Mehmed'in coğrafya merakı", *Coğrafya Dünyası*, Sayı: 1, 15 Ekim 1950, s. 46-49.

A[hmet] Süheyl Ünver, "Fatih Sultan Mehmed ve Devri Âlimlerinin İlmî Varlıklarına Kısa Bir Bakış", *İstanbul Risaleleri 1*, Hazırlayan: İsmail Kara, İstanbul 1995, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, s. 347-495.

[Vasıf Bey,] "Sultan Hamid'le mülâkatım", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 1, Şubat 1967, s. 28-32.

Oscar Wilde, *Dorian Gray'in Portresi*, Çeviren: Selâhattin Hilâv, İstanbul 1968, Varlık Yayınları.

Sudi Yağız, "Son Halife Abdülmecit Efendi", *Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı: 14, Şubat 1951, s. 598-600.

"Yavuz'un Nil'de timsah kesişi...", *Tarih Dünyası*, Sayı: 3, 15 Mayıs 1950, s. 103-104.

Yavuz Sultan Selim Divanı, Çeviren: Ali Nihad Tarlan, İstanbul 1946.

Rauf Yekta, "Selîm-i Sâlis musikişinâs", *Musiki Mecmuası*, Sayı: 465, 1999, s. 48-51.

Ziya Yılmazer, "Murad IV", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, cilt 31, İstanbul 2006, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 182-183.

Ali Canip Yöntem, "Bibliomanie", *Hayat*, Sayı: 131, 30 Mayıs 1929.

"Yumurta ve kuru üzümle beslenen meşhur at: Hayyam", *Tarih Dünyası*, Sayı: 1, 15 Nisan 1950, s. 31.

Erdem Yücel, "Hattat padişahlar", *Tarih Konuşuyor*, Sayı: 31, Ağustos 1966, s. 2532-2536.

Erdem Yücel, "Sultan Birinci Abdülhamid", *Tarih Konuşuyor*, Sayı: 57, Ekim 1968, s. 3914-3918.

Erdem Yücel, "Türk sanatında cam işleri", *Türkiyemiz*, Sayı: 12, Şubat 1974, s. 21-29.

Yaşar Yücel ve Ali Sevim, *Osmanlı Klâsik Döneminin Üç Padişahı: Fatih, Yavuz, Kanuni*, Ankara 1991, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Za'îfî, *Gülşen-i Mülûk*, Hazırlayan: Abdulhakim Koçin, Ankara 2005, Akçağ Yayınları.

timaş yayınları

MUSTAFA ARMAĞAN

